

Kuroglo N., Veliksar L., Milkov A., Kior I.

Gagauz dili

üüretmäk kiyadı Ukrainanın şkolaların
ukrain (rus) dilindä üürenän

*Üüretmäk kiyadı 8-ci klaslarına deyni
cümnä üüredici kurumnarı için*

Н. І. Курогло, Л. Г. Великсар, А. М. Мілков, І. Ф. Кіор

Гагаузька мова

для загальноосвітніх навчальних закладів
з українською (російською) мовою навчання

*підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
„Букрек»
2016

ББК 81.63
К 90

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 10.05.2016 № 491)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

Арнаут Феодора Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри тюркології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гейдарова Наталя Володимирівна, методист районного методичного кабінету відділу освіти Болградської районної державної адміністрації Одеської області

Караджа Іванна Петрівна, учитель гагаузької мови Дмитрівського НВК ім. С. С. Курогло Болградської районної ради Одеської області, «Спеціаліст вищої категорії», «Старший учитель»

Курогло Н. І., Великсар Л. Г., Мілков А. М., Кіор І. Ф.

К 90 Гагаузька мова для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Н. І. Курогло, Л. Г. Великсар, А. М. Мілков, І. Ф. Кіор. – Чернівці: Букрек, 2016. – 176 с.

ISBN 978-966-399-739-1

ББК 81.63

Kuroglo N., Veliksar L., Milkov A., Kior I.

К 90 Gagauz dili öğretmek kiyadı Ukrainanın şkolaların ukrain (rus) dilindä öğrenän: 8-cü klaslarına deyni / N. Kuroglo, L. Veliksar, A. Milkov, I. Kior. – Çernovtı: Bukrek, 2016. – 176 s.

ISBN 978-966-399-739-1

ББК 81.63

ISBN 978-966-399-739-1

© Курогло Н. І., Великсар Л. Г., Мілков А. М.,
Кіор І. Ф., 2016

© Видавничий дім «Букрек», 2016

§ 1. GAGAUZ DİLİ İÇİN HABERLÄR

1. Okuyun teksti

Gagauz dili, gagauzça – bizim ana dilimiz. O türk dillerin aylesindä bulunêr. Bu aylene içinde var türlü başka dillär dä: osman-türk, azerbaycan, türkmen, özbek, kazah, kırgız, tatar hem başka. Hepsı bu dillär bir aylä kurêr, senselä dil aylesi, angıları çok benzeşerlär biri-birinä. Ama en yakın gagauz dilinä türkçä – osmanca, azerbaycanca, türkmençä. Bu üç dillerin arasında gagauzlar taa ii annêrlar türk dilini.

Türk milletleri derin zamannarda çok vakıt yaşamışlar Aziyada (Altayda) hem Orta Aziyada. Ozamannar eski türklerin bulunmuş oguz senseleleri dä – gagauzların, osman-türklerin, azerbaycannarın hem başka türk halkların dedeleri. Onuştan oguz dili – gagauz dilinin hem kimi başka türk dillerin kökleri idi.

- *Angı dillär senselä gagauzçaya?*
- *Angı dillär en yakın gagauzçaya?*
- *Neçin läüzüm sevmä ana dilimizi?*
- *Annadın, ne bilersiniz „gagauz” lafın maanası için?*
- *Angı devletlerdä yaşêrlar gagauzlar?*
- *Söläyin gagauz halkın kalitellerini, kullanarak kendi bakışınızı?*

2. Getirin aklınıza söylemişleri, şiirleri, angısında gösterili sevda ana dilinä, topraana, halkına, adetlerinä, istoriyasına. Aazdan annadın onnarı, argumentläyin cuvabınızı.

3. Okuyun şiiri. Açıklayın onun temasını hem ideyasını. Ne bilersiniz avtoru için?

Ayozlu dilim

Benim yalpak dilim
Severim bän seni,
Sedef gibi paalı,
Gagauzun lafı,
Gagauzun dili

O kısıdan söleer
Ama açık pek deer.
Annaşılısın derin
Duygu hem da fikir
Da duygularını

Derin- derin köklü
Oguz sesi onda,
Vrinnêr içimizdä!
Onda türkü öter
Cannar gibi öter

Birdän kapêr- büüleer.
Benim yalpak dilim,
Severim bän seni,
Madonnayı gibi,
Ayozluysun deyni.

Mina Kösä

4.

- *Annadın, ne bilersiniz küüyünüzün istoriyası için.*
- *Annadın anılmış insannar için, angıları duudu sizin ana küüyünüzde.*

§2. SÖZ PAYLARI

5. Okuyun teksti

Harakter terbiyetmä

Aklına getir: kaç kerä sän vardır kararladın- yaarınkı vakıttan, „eni yaşamayı çekettirmää”. Ama geçer bir-iki gün- da bişeyçik diişilmeer... Sän kimär kerä utanêrsın bu kararlardan, bu emin etmeklerdän da büyük kahırlan düşünersin: „Yok bendä çetin harakter...”

Sana nasaat te buydur: gününü başka türlü diişirtmä deyni, ilkin üüren onu. Al saadı elinä da yalnızça belli et, neyä sän vakıdını harcêersın. Bul aylaklık için serbest vakıdını da kullan onu. Ama yapma türlü zor plannarı, angılarını yok nicä tamannamaa. İ harakter edinmä deyni, läüzım ii düşünmä, çok sayıklamaa, ne zorluklar olur bulunsun ileri dooru önündä, da nicä olur onnarın altından üstünä çıkmaa.

Adamın önündä taa küçüklüündän, açan o sade başlêer kendibaşına örümää, adınnamaa, çok türlü kösteklär, borçlar peydalanêr. O savaşêr te o, te bu köstektän aykırlamaa, o borçlu olêr çok türlü işleri yapmaa... Bu borçların hepsini läüzım bütün ürektän yapmaa, tamannamaa. O zaman kendini islää duyacan. Bişey sana raatlık vermeyecek, nicä te bu annaman, duygun: ne neetlendim, ne läüzımdı – büün bän yaptım!

Bu uçsuz – kenarsız sincircik” neetlendim, lääzımdı – yaptım”, lääzım girsin senin bütünnä yaşamana. Hem nekadar taa çok borcun olacêk, nekadar taa çok lääzımın işleri yapacan, okadar taa çetin senin harakterin olacêk.

Terbietmää – виховувати (укр.), воспитывать (рос.)

Kararlamaa – вирішувати проблеми (укр.), решать проблемы (рос.)

Nasaat – настанова, порада (укр.), наставление, совет (рос.)

Diişilmää – сміятися (укр.), смеяться (рос.)

- **Tekstin içindeliini sıradan annadın. Bulun onun öz fikirini, söläyin, angı tiplän bu tekst.**
- **Ayrın direciklerä kendibaşına söz paylarını, annadın onnarın maanasını, koyun soruş, söläyin morfologiya nişannarını hem sintaksis rolünü.**

6. Düzün bu laflardan cümlä, lafbirleşmelerindän cümlä, yapın birisinä sintaksis analizi.

Gittiydik, küüyün, bir kerä, bir tarafında, biz üüredicimizlä, bulunan üüsek bayırına. Otlar içinä, taşlık, hepsi, arasındaki, baktı. Angısı, orada gördülär, kolaç gibi, birkaç çiçeklerin kökündä, bir uzun yılan, olmuştı, birkaç.

- **Annadın söz payları için bu plana görä:**

1. Söz payın maanası
2. Soruşları
3. Morfologiya nişannarı
4. Sintaksis rolü

7. Okuyun teksti. Neyä üüreder bu nasaat?

Sözündä dur

Vermä söz, düşünmedään, ani var nicä tamannayasın te o işi, angısı için laf verdin başka bir dostuna, insana, grupaya ya kolektivä. Lafetmä boşuna!

Açan sa söz verdin, ama sora annadın, ani yapabilämeyecän o işi, tezi-cik açıkla onu, kabaatını!

Eer üürenmediysän sözündä durmaa, kendi lafını aslıya çıkarmaa, çeker küçüräk işçeezleri yapmaa, ama onnarı mutlak baştan başadan yapasın!

Kendi kabaatını başkasına atma!

- **Yazın teksti tefterlerinizä, lafların üstündä belli edin, ne-soy o söz payı. Neyä görä annadınız bunu?**

§ 3. TEKRARLAMAK SÖZ PAYLARI. ADLIK. NIŞANNIK. ADERLİK

8. Aşağıdaki anlatma tekstin «Bilgi hem ruh zenginii» l-ci abzağını yazın. Cümlelerde gramatika temellerin altlarını çizin. Teksti okuyup, içindeliini annadın

Bilgi hem ruh zenginii

Bilgi adamın gözlerini açer. İnsan nekadar çok ürener, okadar çok biler, dünneä, yaşamakta oluşları tanıyêr. Bilgi insannarı zengin yapêr ruh tarafından. Bilginin yardımınnan insan zanaat kendinê ediner. Agronomnar, traktorcular, şoferlêr, uçakçılar, kosmonavtlar hem taa çok başkaları en ilkin bilgi kabletilêr da sora butêrlü speşialist oldular. Boşuna insan biri-birinê demeer: „Bilgidân zarar hiç yok, ama faydası pek çok», „Eer istêrseydin çok bilmêê, lâázım çok ürenmêê”. Onuştan tûrlü kiyatlarlan lâázım dostlaşmaa, çalışmaa onnarı dikat okumaa, onnarda bilgi bulup, savaşımaa aklında tutmaa. Ozaman var nicê kabletmêê ruh zenginini.

Kiyat – ruh nasaatıdır, bir evlat boyların öbürünê, bir ihtiarın gençlerê akıl vermesiştir; bir nöbetçinin, angısı, tûfêê brakıp, dinnenmêê gider da verer uygun sımarlamasını öbür nöbetçiyê, angısı onun erinê beklemêê gelmiş. Kiyatları çok kerê sayêrlar nasıl bir programa insannarın gelên yaşamasına deyni.

Kim biler dooru kiyat okumaa, kim, nasıl var bir laf, „yudêr» kiyatları, onnar benzeer bir yolcuya, angısı trendê uzak erê gider, da trenin pençeresindân bakarak, dünneyi ürener. En önemli – olmaa talantlı

okuyucu! Okumakta annamaa, neyi hem ne için annadılêr, düşünmää oluşlar için, avtorun fikirleri için, koymaa kendini o oluşlar arasına, o durum erinä, angılar var bu kiyatta. Açan okuyucu olacek oluşlara, yazılmış duruma gözgöran, ozaman ona açılacak avtorun, yazıcın büyük hem geniş ruh zenginnii.

ruh zenginii – can zenginnii
martur – inandıran kişi, yardımcı kişi
nöbetçi – bekçi, angısında tüfek var
alman –nemtä

Nasıl annêrsınız:

- *Gagauz gilindä söleyişi: „Dünneyi aydinnadêr güneş, ama adamı – bilgi”.*
- *Alman gilindä söleyişi: „Kiyatları insannar havezlän gözdän geçirerlär, aktarêrlar, okuyêrlar”.*

9. Ayırın bu tekstin içindän on adlık, belli edin onnarın hallarını, sayılarını.

10. Ayırın hep bu tekstin içinolän canni hem cansız adlıkları iki direcää.

- *Rus dilindä söleyişi: „Üstün-körün okumasının yok faydası».*
- *İngiliz dilindä söleyişi: „Yazıcıyı ayırasın ölä, nicä ayırêrsın dost kendinä».*
- *Bu temaya görä bilersiniz mi başka söleyişleri dä?*
- *Söläyin hem açıklayın onnarın maanalarını.*

11. Aşaadaki teksti okuyun, onun içindeliini annadın, ad ona koyun. Söläyin, bu tekstin temasını hem maanayca tipini, bulun onun öz fikirini; ilkinci 3 cümledä bulun baş hem ikincili paylarını.

Şkolanın bibliotekasında çok hem türlü kiyatlar var. Onnar sıraylan dizili bibliotekanın üüsek sergennerindä. Masalların istündä erleştirili türlü renktä boyalı dergilär, gazetalar, broşuralar.

Şkolacılar pek severlär, bibliotekaya gidip, meraklı kiyatları almaa, türlü dergileri, gazetaları okumaa. Burada var nicä hem dinnenmää, hem läazımnı bilgileri bulmaa. Bibliotekanın öndercisi yardım eder, ayırıp bulmaa ii kiyatları.

Bibliotekanın duvarlarında büyük, kırmızı bukvalarlan yazılı: „Bilginin kenarları yoktur. Arif adam üürener sade onu, ne läazım, ama diil sıradan», „İi kiyat doluydur derin flkirlärlän, bilgilärlän, duygularlan».

„Bilginin kökü acıdır, ama meyvası tatlıdır!» hem taa başka. Duvarlardan bakêrlar okuyuculara gagauz yazıcıların patretleri.

Akıl verän kiyatlar – onnar, nicä bir ii dostlar, angılar nasaat vererlär şkolacılar taa islää annasinnar büünkü yaşamayı, oluşları, angıları sevinmelik vererlär eni bilgilerä yol açmaa deyni. Bu sevinmeli herbiri

var nicä kabletsin. Onuştan şkolacılar alıŝerlar bıblıotekada bulmaa da duŝünmekli okumaa te o kıyatları, angıları onnarın üürenän temalarına uyêrlar, angıları cannarına, üreklerinä yakıŝerlar.

- ?** > *Bu teksttä yazdırma elementleri var mı? Angısıydır onnar?*
- > *Ne yazılı bibliotekanın duvarlarında? Üürenin o yazıları ezber söylemä.*
- > *Neyä üüredelär kıyatlar?*

Kendiniz yazın birär annatma teksti, onnarın adı olsun te bu tema: „Bän okudum bir meraklı kıyat». Açıklayın tekstlerdä bibliotekanın te bu duvar yazısını: „li kıyat doluydur derin fikirlärlän, bilgilärlän, duygularlan».

Yukarkı resimä bakıp, yazın birär yazdırma teksti, açıklayın te bu temayı: „şkolanın bibliotekasında». Tekst cuvap etsin soruşa nesoy?

12. Yukarkı resimä bakıp, yazın birär yazdırma teksti, açıklayın temayı „şkolanın bibliotekasında”.Tekst cuvap etsin soruşa nesoy?

13. Düzünüz lafbirleşmeleri, angilari düzülü: „nışannık+adlık”

14. Aşaadaki teksti „Saak kuşu» okuyun, açıklayın onun söz tipini, söläyin onun stilini. Bölün teksti birkaç paya, onnara başlık koyup, herbirin adını yazın.

Saçak kuşu

Bän geldiym avcılıktan da başçamızın yolcaazından yaklaşırdım evimä. Avcı köpääm önümdä kaçardı yolcaazdan ileri dooru.

Ansızdan köpääm vazgeçti kaçmaktan, yavaşdı, başladı, sineräk, yaklaşmaa neyäsä, sansın duydu, ani ilerdä vardı nesä tutmaa.

Bän baktım yolcaazın ilersinä, da bana göründü orada bir küçücük saçak kuşcaazı, angısı sarısını taa yutmamıştı, sade kafacın üstündä vardı boz tüüceezlär. O düşmüştü yuvasından: lüzgär pek hızlı sallardı aaçların dallarını. Bu kuş yavruuu uslu durardı erindä, gücülä yaymıştı yufka kanatçıklarını.

Benim köpääm artık yavaşacak yaklaşırdı bu kuşcaaza. Ansızdan bir yakın bulunan üüsek aacın dalından bir kart, büüceräk, karagüüdeli saçak kuşu, taş gibi, düştü erä, kâr kopääm önünä. Bu, bezbollahi, küçük kuşcaazın anasıydı, neçinki o, şişirip kendisini, üüsek sestä „cıvllamaklan» atladı iki kerä köpääm sivri dişli açık aazına karşı.

Bu kart kuş hızlanmış kurtarmaa yavruuunu, kapadardı kendi güüdeciinnän “yavruuunu”... Ama onun küçüräk, tombarlak güüdesi titirärdi korkudan, o tepinärdi erindä, didinärdi, sesçeezi korkudan ba çıkardı, ba kesilärdi. Belliydi, anı ana kuşu hazırđı ölmää, anı o koyardı kendi canını ortalaa!

Bezbollahi, bu küçük ana kuşa görünärdi balaban köpek, nasıl bir büük korkuluk pelivanı, angısı var nicä öldürsün kimi olursa! Ama kart kuş dayanamadı otursun aaçta, kendi üüsek dalcaazın üstündä, neredä yoktu nicä olsun ölüm!.. Ana sevgisi, angısı, bezbollahi, ölümdän dä taa kaavı, dalın üstündän çekti bu kuşu erä!

I. S. Turgeneva görä

- *Annadın, nasıl ilerleer işlem bu teksttä? Neredä işlemin çeketmesi? Okuyun.*
- *Oluşların hem işlemin baalantıları var mı? Sıralayın onnarı.*
- *Ne olmuştu bir kuş yavruuunnan?*
- *Bulun da okuyun tekstin yazdırma demetlerini kuşun korpä yavruuu için hem kart saçak kuşu için. Ne için kullanılmış onnar?*
- *Verin karakteristika ana saçak kuşuna. Ne üzerä korkmaz olmuş o?*
- *Angı artistik kolaylıklarını kullanêr avtor, açıklamaa kart kuşun yaptıklarını deyni?*
- *Neylän biter tekst? Angı kuvet çekti bu ana kuşu üüsek aacın dalından erä konsun deyni?*

§ 4. LAFETMÄK İLERLEMESİ AAZDAN YARATMA – YAZDIRMA NATURAYI KENDİ BAKIŞINA GÖRÄ

15. Aşaadaki annatma teksi „Topal sırcık» okuyun. Ona katlı plan kurun yazın planı tefterlerinizdä. Plana görä sıradan annadın tekstin içindeliini, açıklayın onun stilini hem annatma, yazdırma, fikirlemä elementlerini.

Topal sırcık

Bän her yılın, ilkyaz geldiynän, bizim aulumuzun boyunda büüyän salkım aacına asêrım taftadan yapılı evcäz kuşcaazlara deyni. Bu yıl da bu aacın en üüsek dalına bir kuş evceezi baaladım. Ilkyazın bu evcezin saabisi bulundu. Orayı başladı girmää da erleşti yaşamaa bir büyük sırcık. Görünärdi , ani o kanaat kalmışti o evcäz için, her sabaa türlü türkücülär çalardı.

Tezdä bu sırcık kendibaşına eş buldu.

Pek hızlı geçti ilkyaz, geldi yaz. Sırcıkların türkülerini işidärdik sade çin-abaalän.

Bir kerä salkım aacın altında bän buldum sırcık yımirtaların maavi kabucaklarını – onnardan annadım, ani sırcıkların oldu yavrucukları. Sırcıklar türlü imeklär onnara taşıyardılar. Günün birindä bän dene-dim, ani sırcık-boba oturardı evcezin örtüsündä, bekläardı, nezaman

gelecek ona sıra girmää evceezin içinä: sırcın eşi doyurardı yavrucuklarını. Evceezin üstündä duran sırcık dayanamazdı: onun gagasında kurtçaaz ba uzun olardı, ba kıvranardı, ba dönmää savaşırdı.

Ansızdan kimsä, hızlı peydalanıp havada, uçtu sırcın yanına. Sırcık düştü erä- bir küçük duan da pek çabuk, nicä gölgä, kaybeldi başka aaçların üstündä.

Bän hızlandım aacın yanına.Aacın bir tarafında, titireyeräk, kartofı yaprakların arasına düşmüştü sırcık – boba. Alıp elimä bu kuşu, bän baktım onun herersini, ama onun neresinä duan urmuş, görämedim, sade kuşun saa bacacı bertikli, çıkıktı bir tarafa.

Bizim hayatta buldum bir eski dipsiz bir sepet, onun altına döşedim eski ruba, da koydum sepet içinä kuşçaazı, sora bint buldum, kesip bir parçasını, onunnan yavaşıcık baaladım bu kuşçaazın bertik bacacını. Sırcık getirilmiş kurtçaazlarını idi sade ikinci günü, açan pek acıkmıştı.

Tezdä sırcın bacacı başladı alışmaa. Bana o ölä alıştı, ani çok kerä çıkaardı karşı, açan bän ona imää getirärdim. Bän ona deyardım: „Topal sırcık”. O da sansın annardı onun adını.

Bir kerä, deredän evä geldiynän, bän açtım pençerenin gözünü. Topal sırcık ileri hiç uçmazdı içerdä, ama şimdi, serbest olup, ansızdan uçtu pençereyä dooru, birkaç kerä uruldu pençerelerin şişelerinä, sora fırladı dışarı, uurlayıp kendini pençerenin açık gözünä. Ertesi günü sabaalän, total sırcık oturardı kendi evceezinin üstündä da, sevineräk, onun türkücüklerini çalardı.

Gecti yaz, güzün sırcıklar uçtular sıcak taraflara. Kışın ardına genä geldi ilkyaz. Total sırcık genä sıklık ederäk, uçtu, konu bizim salkım aacımıza. Bän çok sevindim, ani total sırcık kaybetmemiş yolunu, kendi evceezini bulmuş. O yazın da, sevineräk, türkücük çalarak, yaşadı evceezindä.

- ***Tekstin «Topal sırcık» bitkisini yazın, sora annadın onun öz fikiri için.***
- ***Teksttä «Topal sırcık» yapın analiz. Bulun işlemin düünü-nü, onun ileridoorusunu, kulminaşiyasını hem çözümlmesini***
- ***Teksttä «Topal sırcık» bulun da yazı tefterlerinüzä katlı cümleleri. Açıklayın, neçin onnar katlıdır.***

16. Yazın kısıdan yaratma-yazdırma naturayı kendi bakışına görä

§5. TEKRARLAMAK. SİNTAKSİS

17. Okuyun teksti. Söläyin onun temasını, öz fikirini, tipini, stilini.

Fil

Fil – dünnein en büyük hayvanıdır. Fillär yaşêrlar Afrikanın hem Aziyanın eşil tropik daalarında. Fillerin güdeleri, bacakları pek büyük-tür hem kaaviydir, onuştan onnar kolay aralêrlar daalarda pek sık büyü-yän kalın aaçları, onnarın dallarını. Bölä fillär bu yolsuz daalarda gezi-nerlär. Fillerin kalın derisi koruyêr onnarı kuru dalların hem çalırların batmasından.

Ama büyük iiri sineklär, kör sineklär, arılar, sakırgalar, uçup-konêrlar fillerin deri buruşuklarına da fena dalêrlar onnarın sırtlarını. Onnarın dalamasından kurtulmaa deyni, fil büyük havezlän yıkanêr, yuvarlanêr, batac içinde döker su kendi üstünä uzun kalaannan.

Filin ensesi pek kısa, bu üzerä imäk kendinä erdän hem üüsek aaç-lardan o alêr pek uzun kalaannan.

Su içêr fil genä uzun kalaan yardımınnan, angısına o bir kerettä çê-ker on litra su, da çêker o suyu kendi aazına.

Uzun kalak – хобот (укр., рос.)

Uçup – злітати (укр.), взлетать (рос.)

Konêrlar – сідати (укр.), садиться (рос.)

Yuvarlamaa – валятися (укр.), валяться (рос.)

- **Annadın teksti sıradan, takrir yazın.**
- **Ayırın bir sadä, bir da katlı cümlä, yapın onnarın bütündän sintaksis analizini.**

18. Okuyun teksti. Yazın onu tefterlerinizä, annadın, ne bilersiniz durguçluk nişannarı için.

Yap ilik, ol namuzlu!

- Korkma yardım etmää aalemä, yardım et en ilkin o insannara, angıların üstünä bela uuramış: fukaaralara, yufkalara hem hastalara.
- Engel etmä dolayanda bulunan insannara işlemä yada dinnenmää.
- Olma kaskatı, ol yalpak, dikat seläm ver hem hatır güt hepsinä: büklerä, analarına- bobalarına, hısımnarına, dostlarına hem başkalarına.
- Üüren saymaa aalemin fikirini, hatırlamaa yabancılarnın adetlerini, çalışkını. Ama onnarın yanniş işlerinä kayıl olma, doorut onnarın yanniş fikirini yada yanniş gitmesini!

ilik – добро (укр., рос.)

Namuzlu-yalan sölämeyän, dooru adam – справедлива людина (укр.), справедливый человек (рос.)

Dikat, kuşku – уважний (укр.), внимательный (рос.)

Hatır gütmää – виявляти повагу до... (укр), оказывать уважение к ... (рос.)

19. Yazın tefterlerinizä teksti. Yapın sintaksis analizi beşinci cümleyä.

Güzün insannar zengin bereketi toplêrlar. Sıcak havalarda onnar hızlı işleerlär. Skolacılar başçada aaçlardan kırmızı almaları silkerlär. Kırlarda eni maşınalar işleerlär. Bostandan insannar bük karpuzları çıkarêrlar yolun boyuna. Orada maşınalar olmuş karpuzları taşıyêrlar panayırlar tükennerinä.

➤ **Annadın sıradan tekstin içindeliini.**

§6. SİNTAKSİS. LAFBİRLEŞMELERİ HEM CÜMLÄ

20. Okuyun teksti

Mihail Çakirin biografiyası

Mihail Çakir duumuş 1861-ci yılda. Küçükülü geçer Çadır-Lunga küüyündä. 1861-ci yılda Mihail Çakir bitirer Kişinöv ruh seminariyasını. O yılın da sentabri ayında çekeder işlemä üüredici Kişinöv ruh adam uçilişçesindä. Hem o vakıtta da olêr uçilişçenin klisesindä sväşçennik. Bu XIX-cu asirin bitki yıllarında rus imperiyasında, neredä

yaşarmışlar üzlärcä halklar, milli sorunlar çok varmış. Tarizma islää karşılamarmış çıksınlar kitaplar moldovanca, ukrainca, gagauzça h.b. Ama Mihail Çakir nicä bir aydın insan, nicä bir milli lider, bakmayarak bu engellerä hem zorluklara, çekeder çalışmaa, ki çıkarmaa moldovan dilindä nem gagauz dilindä kitapları. 1896-cı yılda Mihail Çakir yazêr bir mektub Rus imperiyasının milli üredicilik ministerliinä. O yazêr, ani Besarabiyada yaşayan insanlar lafederlär ana dilindä, onun için moldovannarı lääzım üretmää onların ana dilindä. Bu sebepä görä lääzım tiparlamaa moldovan dilindä şkola kitapları, sözlüklär. Elbetki, düşüneräk moldovan dili için, Mihail Çakir unutmardı gagauz kültürası için da. Valentin Moşkov kendi oçerklerindä “Тараузы Бендерского уезда” yazêr, ani 1895-ci yılda sväşçennik Mihail Çakir çevirer Evangeliiyayı gagauz dilinä.

XX-ci asirin başlantısında, açan Rus imperiyasında çekeder revolütiya, devlet kuvedi zayıflêr , da onun için veriler çıkarılsın gazetalar , jurnallar, kitaplar moldovanca, gagauzça hem taa çok başka dillerdä.

Çekederäk 1900-cü yıllardan , Mihail Çakir tiparlêr onnarca kitap.

- *Ne annadınız gagauz aydınadıcısı için bu tekstän? Ne-soy onun stili? Belli edin stilin nişannarını.*
- *Yazın teftelerinizä bir sadä cümlä, sora da ayırın lafbirleşmelerini onun içindä. Açıklayın , neylän ayırlêr cümlä lafbirleşmesindän.*

Mihail Çakir

Çevirin teksti gagauz dilinä

V istorii gagaüziv Михайло Михайлович Чакір зіграв велику роль. Він переклав рідною мовою Євангеліє, православні молитви, видавав місіонерську газету гагаузькою мовою, написав історію свого народу, уклав гагаузько-молдовський словник. Вільно розмовляв і писав трьома мовами: гагаузькою, російською, молдовською. Він був першим духовним лідером гагаузів, який користувався великим авторитетом серед своїх земляків.

Уродженець Чадир-Лунги протоієрей Михайло Чакір похований на Центральному (Вірменському) цвинтарі Кишинева. На його могилі встановлено вельми солідний пам'ятник. Іменем Чакіра названо одну з кишинівських бібліотек, а також невеличкий провулок. У гагаузьких містах і селах іменем Чакіра названо вулиці, ліцеї та навіть національний театр.

Sintaksis deniler gramatikanın o bölümünä, angısında üüreniler:

- lafbirleşmeleri,
- sadä hem katlı cümlelär,
- cümlelerin biri- birinä baalaşması,
- cümlelär doorudan hem kıynaş sözlän,
- punktuaşıya kuralları.

Gramatikayca hem maanayca biri-birinä baalı da taa doludan obyektleri, onnarın nişannarını gösterän iki taa çok laflara **lafbirleşmesi** deniler. Subyektlän predikat **lafbirleşmesi** kurmêêr.

21. Lafbirleşmelerini tefterlerinizä yazın, onnarın temel hem belliedici lafbirleşmelerini bulun, temel laflardan belliedici laflara soruş koyun, açıklayın, kaç laftan kurulu lafbirleşmesi, var mı onnarın arasında iştennikli laf çevirtmesi.

Kıvrak yazmaa, kıyat okumaa, demekli okumaa, çabuk gelmää, derindän düşünmää, balaban çocuk, büyük boylu çocuk, alçak evcäöz, üüsek bayır, uzun pardı, dar sokak, kısa farta, biyaz gölmek, kısa enni gölmek, kırmızı boyada fistan, daada beni kaybedän bobacım, aulun boyunda açan çiçek, çöşmenin yanında oturan kız, pınar suyu içän yolcu, maaza içindä duran fiçı, evin yanında büyüän salkım, zor yollar, zor pinmää, göktä uçuşan kırlangaçlar, kapuyu açan musaafir, çiçektän-çiçää uçan kelebek, bal yapmaz arı, aul üstünä konan garga, kümes yanında ötän horoz.

§7. LAFBİRLEŞMELERİN ÇEŞİTLERİ: İŞLİKLİ, ADLİKLİ HEM İŞHALLİKLİ LAFBİRLEŞMELERİ

22. Okuyun teksti. Annadın onun içindeliini sıradan. Söläyin, neyä üüreder bu tekst.

İnsanın saalı ı için

Odesa kasabasında var institut insanın gözlerini ilaçlamaa deyni. Institut taşıyer Akademik Vladimir Petroviç Filatovun adını.

...Adamın başına büyük bela geldi: onun göz ortasında bir tombarlak biyazçık peydalandı. O biyaz lekecik başladı taa büyük olmaa, sora göz akına etişti- adam kör oldu.

Çok yıllar, çok insannar zeet çekärdilär bu hastalıktan, kör kalıp, ilaç bulamazdılar kendinä. Bütün yaşamasında kör gezärdilär. Hastalık sayıladı ilaçlanmaz, ona ilaç yoktu. “Ama neçin?” – sorardı student-medik V. Filatov. – Neçin yok nicä insan gözünnän görsün, açan onun bütünnä göz aparatı saa kalêr, sade gözün önünkü kojacına biyazçık düşer?”

Bu problemayı, aaraştırıp, çözmää savaşarkan, Vladimir Petroviç Filatov yaptı çıkış, ani bölä hastalara läözüm yapmaa operatıya. İltän görüner, ani bu iş pek kolaydır: kesip, çıkarmaa biyazçı, onun erinä koymaa bir kıymıcak incä dericik saa gözlerdän-da hasta genä çekedecek görmää.

Ama läözüm oldu çok türlü çalışmaa hem zor işlemää, çok türlü eksperiment yapmaa, da eniycesinä çok insan alıştırmaa, sade ozaman onu başladılar inanmaa, sade ozaman onu çekertilär metetmää. Olurdu yan-

nışlıklar da. Ama gösterirdi kendi çetin karakterini- kendi neetindän atılmazdı! Bük sevinmeklär kaplardı onun üreeni, açan operatıyadan sora hasta genä başlardı görmää!

Açan yapılmış operatıyadan sora çok vakıda kör kalan insan genä başlêr görmää bu aydınnık dünneyi, doktora bundan taa bük sevinmelik yoktur, adam karannıktan çıksın da genä insannarı, yaşamayı görsün, siiretsin- bu verer bük hoşluk, raatlık doktora-göz alıştırıcısına”, – yazardı V. P. Filatov.

Sora çok yıllar sıravardı V. P. Filatov çok türlü göz operatıyalarını yaptı, hastaların çoyuna o dünnä görmesini baaşladı. Onda ilaçlanmaa deyni, Odesaya başladılar gelmää hastalar Moldovadan, Ukrainadan, Rusiyadan hem başka memleketlerdän. Bütün dünnä V. P. Filatovun şannı işlerini üürendi. V. P. Filatov üzlärlän başka speşialist hazırladı, göz hastalıklarını alıştırmaa deyni. Başka kasabalardan Odesaya gelärdilär doktorlar, bilim izmetçileri Filatovlan barabar işlemää deyni.

Filatovun operatıyaları yardım ettilär binnärlän insannara karannıktan çıkmaa, genä gün şafklarını görmää.

Yanıışlık – помилка (укр.), ошибка (рос.)

Peydalanmaa – з’являтися (укр.), появляться (рос.)

Göz akı, gözün biyaz eri – очне яблуко (укр.), глазное яблоко (рос.)

Biyaz lekeçik-gözdä tombarlak biyazçık – більмо в очах (укр.), бельмо в глазах (рос.)

- **Açıklayın bu tekstin öz fikirini hem stilini. Bu tekstin soruş, duyulu hem şaşma cümlelerini bulun, ayırı okuyun.**
- **Annadın, varmış mı V. P. Filatovun karakterindä çetinnik, çalışkannık, insannık?**
- **Açıklayın, nasıl annêrsınız te bu deyimneri:**
 - a) „Karannık dünnä insana mezardan beter”;
 - ä) „Insanın saalı ı bu dunnedü en paalıdır”.
 - ê) „Kim insanı alıştırêr, iilik yapêr, onu insan unutmêr, meteder, ona hatır güder”.
- **Annadın, siz büüdüynän, angı zanaatı ayıracênız?**
- **Olur mu demää bu tekstä, ani o – artistik annatması?**

Bakarak ona, angı söz payıdır **temel** (belliedilän) **laf**, bilinär iki türlü lafbirleşmeleri:

1. İşlikli lafbirleşmeleri deniler o lafbirleşmelerinä, angıların temel lafı işliktir, işteniktir yada hal işteniydir.

Örnek: a) kiyat yazmaa, şiir okumaa, alma toplamaa; (temel laflar nışannanmış)

ä) kiyat yazan, türkü çalan, sokaktan geçeräk.

2. Adlardan lafbirleşmeleri deniler o lafbirleşmelerinä, angıların temel lafı olur olsun **adlık, nişannık yada sayılık**:

Örnek: meraklı roman, koyu maavi, pek gözäl, bobasından balaban.

Adlardan lafbirleşmeleri var nicä olsun:

- **adlıklı**, açan temel lafı – **adlıktır**: kara beygir, çavdar samanı, taştan ev, annaşılı soruş, beş kişi, çakıllı yol, üklü araba.
- **nişannıklı**, açan temel lafı – **nişannıktır**: pek eşil, altından paalı, demirdän çetin, baldan tatlı.
- **aderlikli lafbirleşmeleri**. Onnardan temel lafı – **aderliktir**: bişey islää, herbiri aramızdan, bişey-bişey uşaklar için, bukadar büyük, bundan başka.
- **işhallıklı lafbirleşmeleri**. Onnarın temel lafı- **işhallıktır**.

Örnek: heptän geç, pek çoktan, dübüdüz geeridä, pek erken.

23. Laflarlan lafbirleşmesi kurun, onnarda temel lafların altlarını çiziz, söläyin, angı söz paylarından kurulu temel laflar, buna görä yazız, angı bölümdän bu lafbirleşmeleri. Kullanın verilmiş örnää.

Dökmää, su; seslemää, kızkardaş; pinmää, aaç; etişmää, derä; atla-maa, hendek; girmää, içer; yaşamaa, küü; sandık,aaç; çorba,imää; sur-tuk, mamu; kalpak, bän; gelmemää,şen; benzemää, anası; yorgun, iş; yortu, giyinmää; tatlı, şeker; kazan, beş; gün, birkaç; üüsek, okadar; on-beş, yakın; gezmää, güleräk; uçan kuşlar; çüvendä, kaynatmaa; erken, kalkan; aula, girän; sofrada, oturan; yakar, biberlä; akar, sular; top-lanmış, bereket; kazılmış, başça; sürülmedik, tarla; istedii, erlä; düzül-müş, evlä; boyanmadık, pençerä; karıştı, fikirlär.

Örnek: kesmä, baa- baa kesmä (işlikli lafbirleşmesi).

24. Verilmiş annatma parçalarından çıkarın lafbirleşmelerini da, tefterlerinizä yazız, annadın, angı bölümdändir onnar.

1) “...Onnar için laf yok, – dedi karı da başladı teklif etmää, öteesi-ni üürenmedään. – Hadi, buyurun aula, te buracıkta, hayatta, serin, laf-laşınız. Adam yakındır gelmä, o gitti ustaya, baksın, düzdü mü fiçıla-rımızı, gelän aftaya başlayacêz baaları bozmaa.” Çök beklämedilär, ev saabisi geldi. O ilktän, açan gördü, netürlü adamnar ona uuramışlar, üfkelen-di, neçinki kendi küülülerini-Kirilin Sandisinin Tanasını hem Andonun Örgisini, baş muhçuları, sündükleri-çök islää bilirdi. Aklı kesti, ani bu bekrilär getirmää gelmemiştilär. Isteyecektirlär ya şarap, içip tä ödämemää, ya, kim bilsin, ne başka aldatmaklarlan gezerlä...

(N. Baboglu „Dünürçülük” annatmasından)

2) “...Yolca gelirdilär mezarlıktan iki ihtiar karı. Onnarın arasında gidärdi Gançu Kirunun karısı Länka da. O taa gençti, taa yoktu otuz yaşında, ama o da şindän sora ihtiaara benzärdi, onun da hep ölä ergindi

suratı, o da hep ölä gidärdi kasılı omuzlan, kambur arkaylan, nicä öbür karılar.

Onun elindä vardı bir koyu-eşil yarım kilalık şişä, angısından o dök-müştü suyu uşacının mezarında çiçeklerä. Bir yıl geeri Länka göm-düydü ilk uşaanı. Uşak olduydu bir buçuk yaşında, şindän sora gezär-di, çekettiydi lafetmää, ama uuradı ona, ne salgın uuradıysa, da uşacık süündü onnarın gözünün önündä, nicä mum, kaldı sade adçaazı, san-dıkta yazılı...”

(D.Kara Çobanın,,Düşär yıldız” annatmasından)

§8. LAFBİRLEŞMELERİN BÖLÜMNERİ

25. Okuyun teksti, onun içindeliini sıradan annadın, bölün teksti paylara, herbir paya koyun ad, yazın planı tefterlerinizä. Tekstin stilini belli edin.

Lüdvig van Bethoven

Vena kasabasında yaşayan insan-nar ii bilärdilär bu yaşlı hem geniş ar-kalı adamı, angısının annısı da geniş, üzü lüzgerli hem saçları dolaşık. Her-gün, nicä dä hava olsa, o içerdän çı-kardı. Onu çekärdi görmää kasabanın geniş sokaklarını, gökün üzünü hep ölä, nicä çekärdi muzıka yazmaa. Hız-lı adımnardı o, geçärkän bir kalenin yanından, bakardı bulutlara, angıla-rı pek aşaa inmiştilär hem çabuk ka-yardılar göktä oyanı- buyanı; görärdi,

nicä bükülerlär lüzgerdän aaçlar, nicä raatsızlıktan kuşçaazlar uçuşêr-lar. Ama kuşların baarışmasını , lüzgerin uuldamasını o işitmääzdi. Bethoven saardı.

Bu hastalık onda çeketti taman ozaman, açan o oldu bilinir, şannı muzıkant hem kompozitor. Onun muzıkasını hepsi sevärdi. Onun gözäl ötär muzıkasında vardı derin duygular, ii istemeklär- insannar arasında olsun serbestlik, birlik hem kardaşlık. Muzıkasınnan o sevindirärdi in-sanı. Onda taman vardı çok türlü neetlär- yazmaa üüsek uurda muzıka, bu taraftan göstermää kendi kuvedini. Da taman ozaman onun başına geldi bu büyük bela- başladı işitmemää. İşitmemezlik hepsinä deyni pek büyük kahır, ama kompozitora taa büyük kahır olmuş! O savaşarmış kıs-metini kaybetmemää, çeketmiş taa sık muzıka yazmaa. Bölä o savaşar-

miş hastalılı üstelemää. Saar kompozitor, hastalılına bakmayarak, yazdı bir pek käämil muzıka “Girginnik simfoniyası”.

Ama o yıl dübüdüz saar olmuş. Bethoven insannarlan hiç lafedämämış, sade tabiatlan sözleşmäk ona verirmış raatlık hem kısmet. Bundan sora muzıka sesleri sade onun içindä büüyärmış. Da o yazdı eni bir simfoniya “Klisä simfoniyası”, angısı sansın kanat verer insannara uçsunar naturanın gözäl erlerinä. O erlerä, neredä işidiler derelerin su şıırdaması, kuşçaazların cııldaması, yaamur suların şamatası, çobancın çirtma çalması. Geçti yıllar, ama Bethovenin kulaklarına ömür dünne-dän hiç bir dä sesçääz etişmedi.

Bu hastalık Bethovenı kırmadı, onun çetin karakteri bozulmadı. Açan o karşı gelärmış sokaklarda Avstriyanın padişahkasınnan yada başka büyük zaabıtlärlän, onnar onun önünü geçmämışlär, ilkin yol ona verärmişlär.

Kabararmış mı o ? Yok, o diilmiş dik,diilmiş hodul adam!

“Kim halizdän sever muzıkayı, o yok nicä olsun hodul insan! – yazarmış o. – Kim görer, ani incä zanaatın yok sınırı, o duyêr, nasıl yırak o kendi neetindän”.

Bethoven incä zanaat için bütün yaşamasını verdi. Açan o başlardı muzıka yazmaa, unudardı uyku için, saymazdı zaametini, korumazdı saalını. Çok kerä hastalanardı , yaşardı fukaara. Onu baktırdı yalnızlılık, ama pek çok sevärdi başka insannarı, pek inanardı, ani ilik yapmaa herbir insanın canı çeker. Bu inanmaklar görüner onun bitki Onuncu simfoniyasında. Bu simfoniya biter bir gimnän “Sevinin!” Geniş hem aydınnık melodiyalar öter. “Milionnan insannar, kucaklaşın!” – teklif eder simfoniyadaki türkü çalan hor.

Bethovenin muzıkasındaki ömürü bitmeyecek, neçinki o hepsinä insannara pek paalıydır. Bu muzıkaya Bethoven koydu kendi sevgilerini hem inanmasını serbestlik hem kısmetlilik için.

Zaabit-önderici, pek zengin buyurucu – ватажок (укр.), предводитель (рос.)

Incäzanaat-ustalıkli zanaatlar: yazıcıların, artistlerin, kompozitorların h.b.
– мистецтво (укр.), искусство (рос.)

Raatlık – спокій (укр.), покой (рос.)

Serbestlik – воля (укр.), свобода (рос.)

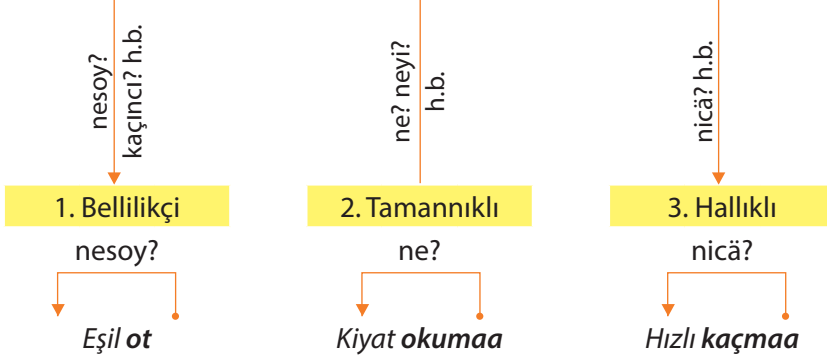
Kardaşlık, dostluk, kafadarlık – братерство, дружба, товариство (укр.), братство, дружба, товарищество (рос.)

Saabi, çorbacı – господар (укр.), хозяин (рос.)

- **Cuvap edin bu soruşlara, okuyun teksti.**
- **Var mı bu teksttä yazdırma elementleri? Okuyun onnarı.**
- **Yazdırın L. van Bethovenin patredini.**
- **Bulun tekstin annatma hem fikirlemä elementlerini. Angı-sıydır onnar?**

- **Angı söz tipi bu teksttä baş olér: annatma mı, yazdırma mı, fikirlemä mi?**
- **Bethovenin karakterindän angı kaliteleri var nicä almaa kendinizä? Söläyin kendi bakışınızı.**
- **Bu tekst size neyä üüreder?**

Lafbirleşmeleri belliedici lafların maanalarına hem cümledä funkçiyalarına görä var üç türlü

26. Lafbirleşmelerini yazın üç direcää:

Bellilikçi

Tamannıklı

Hallıklı

Uzun sokak, şkolaya gitmää, erken kalkmaa, kuşları doyurmaa, derin pınar, kısa fistan, taligadan inmää, yabancıdan korkmaa, siirek ekmää, tez gelmää, su içmää, sırasını bekleyän, günä bakan, hızlı açmaa, doo-ru ükletmää, geniş yol, biyaz kaar, aaca pinmää, barabar işlemää, kara toprak, kırk kaşık, çırpıları kırmaa, lafları yazmaa, yannaşık oturmaa, sekizinci klas, sarı kaun, yukarı bakmaa.

27. İşleyiniz variantlara görä.

Lafbirleşmelerinnän birär sadä cümlä yazın. Lafbirleşmelerinä soruş koyun, söläyin, angı bölümdän bu lafbirleşmeleri, bakarak onnarın belliedici lafların maanalarına hem funkçiyasına.

I-var. – Tavana pinmää...

II-var. – Biyaz guguş...

Mor gölmek...

Az vermää...

28. Cümleleri yazın, bellilikçi, tamannıklı hem hallıklı lafbirleşmelerini bulup, onnarın altlarını çiziniz. Onnarın bölümneri için annadin.

Mali, kara çemberini daartıp, sokaa çıktı. Sokakta çok vakıt başka karılar artık oturardılar. Karılar lafedärdilär buyılkı bereket için. İlk-

yazın sade bir yaamur yaadı. Aaçlarda, allelem, meyva olacêk, ama karıkları lââzım sık-sık sulamaa da olsun biber, patlacan. Insana lââzım çemrek işlemää, gecä-gündüz çalışmaa da kurtarmaa bereketi. Bizim tarlaları derin sürerlär, ama, açan yaamurlar yaamêêr, bereket azarak olêr. Acaba, nezaman gelecek ölä vakıt, açan bizim tarafta da insannar başlayacaklar tarlalarını göldän sulamaa?

Şindi hepsi tersinä olêr, insan çok işleer, kaçarak gezer, ama raatlık bulamêêr. Yaamurlar hep yaamêêr!

§9. BELLİLİKÇİ LAFBİRLEŞMELERİN ÇEŞİTLERİ: BİRİNCİ, İKİNCİ, ÜÇÜNCÜ İZAFETLÄR

29. Okuyun teksti. Yazdırma elementleri hem dialogu bulup, annadın, nasıl onnar yardım eder taa derindän açıklamaa tekstin öz fikirini. Inandırın, ani tekst artistik stilindä yazılı.

Bizim üüredicimiz

Bir kerä biz üüredicimizlän gittiydik küüyün bir tarafında bulunan üüsek bayırına, istedydik çiçek toplamaa hem fidan getirmää şkolanın auluna deyni. Zar-zor etiştik bayırın orta erinä da oturduk taşlar üstünä dinnenmäâ. Ansızdan çocukların biri korkunç seslän baardı:

– Yılan, te näända bir yılan!

Hepsi baktı taşlık arasındaki otlar içinä. Orada gördülär bir uzun yılan, angısı kolaç gibi olmuştı birkaç çiçeklerin kökündä. O kafasını kaldırmıştı bizä dooru atmaa kendisini.

Biz taa etiştirämedik bişey düşünmää, ansızdan şaş-beş olduk, bil-mäzdik, ne yapmaa. Üüredicimiz sä hızlı kalktı erindän, itirdi bizi bir tarafa, kendisi dä çabuk buluverdi bir uzun sopa, hazırlandı onunnan korunmaa, urmaa yılana, eer yaklaşırsa.

– Kaldırmayın sopayı pek yukarı, olmasın omuz uurunda!- baarardık biz.

Ama yılan, bezbelli, korktu, ansızdan kaybeldi otlar içindä.

– Hadi, çocuklar, inelim aşaa, burada şindän sora kalmaa korkunçtur!

Biz başladık kaçmaa aşaa dooru, üüredicimiz dä sopaylan gelirdi ar-dımızdan hem hazırdı bizi genä korumaa. Sora üüredicimiz sordu:

– E, neçin siz baarardınız, ani bän diil läözım kaldırayım sopayı omuz uuruna, açan istärdim yılana urmaa?

– Yılan var nicä yapışsın sopaya, sora sopadan sarılsın ensenä!- anna-dardık biz üürediciyä, da kimsä ansızdan ona sordu:

– Canabiniz, ilerdän vardır mı gördüünüz yılan?

– Yoktu, büün seftä gördüm, – sansın kabaathı gibi üüredici dedi, gülümseyäräk. Orada, neredä bän büüdüm, yılan yoktu. Bizim tarafta ne bayır, ne dä çayır var, onuştan orada yılan kimsey yoktur gördüü, da büün bana pek titsi geldi!

Biz durgunduk da açık aazlan başladık seslemää.

– Te gördünüz mü, ne yaptık biz! Biz läözımmış üüredicimizi koruyalım – diil o bizi!

Bizim sa korkudan bu iş hiç aklımıza da gelmedi!

Geçecek çok yıllar, ama biz unutmayacez bu üüredicimizi, angısı, gülümseyäräk, sansın kabaathı gibi, hazırdı hızlanmaa sopaylan ileri, kurtarmaa kendi üürenicilerini beladan. O verdi bizä bir ii örnek, bizim dä karakterimiz ölä läözım olsun!

Zar-zoor- ele-ele – насили (укр.), с трудом (рос.)

Dinnenmää – відпочивати (укр.), отдыхать (рос.)

Çini, çanak – посуд (укр.), посуда (рос.)

Cuvap edin bu soruşlara:

- **Angı oluş(epizod) bu tekstin temelinä koyulmuş?**
- **Oluşun baş personajı kimdir?**
- **Üüredici angı karakter kalitesini gösterdi bu oluşa?**
- **Neyä başladılar düşünmää şkolacılar, açan üürendilär, ani onnarın üüredicisi seftä yılanı görmüş?**
- **Nasıl aannêersınız tekstin te bu sıralarını: „...Biz läözımmış üüredicimizi koruyalım – diil o bizi! Bizim sa korkudan bu iş hiç aklımıza da gelmedi!”**

Bellilikçi lafbirleşmeleri, bakarak ona, angı söz payları olêlar belliedici laflar, iki türlü vardır:

I. Birinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri.

II. İkinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri.

I. **Birinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri** te onnardır, angılarında belliedici laflar-nışannık, sayılık, işhallık, aderlik hem iştennik (yalnız yada annadıcı laflarlan bilä)

Örnek: *maavi gök, dört pençerä, sekizinci klas, bu ev, az vakit, geçän günnär, üüsektä uçan kuşcaaz.*

Bölä lafbirleşmelerindä herbir laf cümledä ayırı cümlä payı olêr. Bu lafbirleşmelerin ilk lafları herkerä **bellilik** olêr, temel lafı – **subyekt** olur olsun ya **ta-mannık**, ya **hallık**, ya **adlardan predikat**. Bu kuraldan olsun ayırılınsı sade o laf birleşmeleri, angıların belliedici lafları sayılıktır (**iki** komuşu, **on** yımırta h.b.).

Örnek: 1. *Açık hava taa sabaalendän belliydir.* (**Açık** – bellilik, **hava** – subyekt)

2. *Mışa bileder eni kazmayı.* (**Eni** – bellilik, **kazmayı** – tamannık)

3. *Kiev Ukrainada en gözäl kasabaydır.* (**En gözäl** – bellilik, **kasabaydır** – **adlıktan predikat**.)

4. *Biz üüreneriz aydinnık klaslarda.* (**Aydinnık** – bellilik, **klaslarda** – **hallık**.)

Ama: *İki kardaş dereyä yıkanmaa gitmişlär.* (**İki kardaş** – subyekt, **nasıl cümlä payı; nasıl söz payı** – **ayılık hem adlık**.)

II. **İkinci soy bellilikçi lafbirleşmeleri** düzülü salt **adlıklardan**. Bölä lafbirleşmelerinä **izafet** deniler. Belliedici laf hem temel laf- **adlıklardır**.

Örnek: *rezina top, kadifä fistan, demir kapu, evin örtüsü, aacın kökü, uşaan eli h.b.*

Bölä lafbirleşmeleri cümledä bir cümlä payı olêrlar. İki laf, ama cümlä payı-bir. O iki lafı biri-birindän ayırmaa olmaz. Bu lafların maanalarına bakarak, onnarı kopartmaa biri- birindän yoktur nicä. Bu üzerä bölä eşli baalı laflar çok kerä termin laflarına dönerlär.

Örnek: *bel kemii, göz yaşı, gök kuşaa, güz çiçää, Çoban Yıldızı, diş otu, laana yapraa h.b.*

Cümledä bölä lafbirleşmeleri **katlı subyekt**, **katlı predikat**, **katlı tamannık**, **katlı hallık** olêrlar.

izafet deniler **bellilikçi lafbirleşmelerinâ**, angılarında belliedici hem temel lafları sade **adlıklardan** kurulu

I-inci esaptan
izafet

Belliedici hem temel lafları ikisi dâ afiksiz.

Örnek:
Demir yol

II-nci esaptan
izafet

Belliedici laf afiksiz, temel lafı afiksli

Örnek:
Tauk yımırta-sı

III-üncü esaptan
izafet

Belliedici hem temel lafları afiksli. Bu izafet olur katlı da, kurulur 3-4 lafların yardımınan

Örnek:
Ogla-n-ın sopa-sı

Bellilikçi lafbirleşmelerindâ sözlär baalı biri- birinâ o türlü baalantıylan, angısına deniler **izafet** baalantısı. Izafet esabından lafbirleşmelerini kurêr iki laf, angıların ikisi da **adlıktır**: önündekisi olur bellilik gibi; öbürü- temel lafı.

Örnek: *taş yol, er tavşanı, evin örtüsü, uşak oyununu, koyun piiniri.*

Gagauz dilindâ var üç türlü **izafet** konstruktıyası. **Birinci** esaptan izafet- lafların ikisi dâ afiksiz.

Örnek: *altın küpâ, taş aul, yapaa çorap.*

İkinci esaptan izafet-temel lafı olêr adlık saabilik formasında, üçüncü üzdâ; belliedici lafı- afiksiz.

Örnek: *kapu önü, uyku türküsü, uşak başçası.*

Üçüncü esaptan izafet- lafların ikisi dâ afiksli.

Örnek: *derenin kenarı, koçun buynuzu, kasabanın sokakları.*

TUTUNUZ AKLINIZDA!

Üçüncü esaptan izafet cümlelerdâ var nicâ olsun katlı dal da: belliedici lafların hem temel lafların önündâ olur peydalansın kendi bellilikleri.

Örnek: 1. *Dimitri Kara Çobanın duuma – geçinmä dataları (1933–1986).*

2. *Çadır kasabanın merkez erindâ Mihail Çakirin anmak taşı koyuldu.*

30. Bu izafetleri yazın üç direcâ:

I-inci izafet

II-nci izafet

III-üncü izafet

Demir kürek, aul boyu, ipek gölme, taş köprü, maaza içi, gök taşı, çöşmä suyu, booday tenesi, çay otu, paşoy unu, ev saabisi, pardı aul, saman yolu, panayır malı, küüyün kenarı, şkolanın yapısı, koçun buy-nuzları, ana dili, Sabaa Yıldızı, inek südü, guguşun kanatları, kloçkanın piliçleri, kuan balı, aacın gölgesi, demir enser, çini çölmek, er tavşanı, derenin köprüsü.

31. Cümleleri teftirlerinizä yazın, birinci, ikinci hem üçüncü esaptan izafetleri bulup, belli edin.

1. Küüyün içindän geçän taş yol diildi pek düz.
2. Çayırın kenarına uzanan demir yol güneştän yalabıyardı.
3. Demir kapu zor açılırdı.
4. „Kuş südü” bombonileri pek gözäl kokardılar hem pek tatlıydılar.
5. Ev saabisi bizi teklif etti içeri girelim.
6. Karannık gecedä Saman Yolu hem Yıldız göktä görünmädilər.
7. Derenin kenarları çok bataklıydı.
8. Katinin fıstanı uzuncaydı hem gözäldi.
9. Zenanın mamusu sevärdi hısımınarına iilik yapmaa.
10. Kasabanın evleri çok balabandılar.

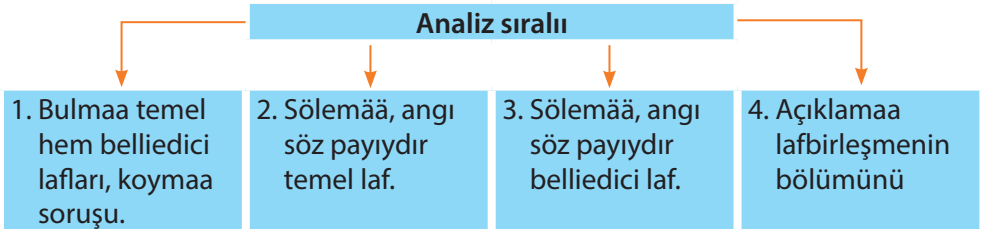
32. İşlemäk grupayalan.

Cümleleri yazın, onnarda üçüncü esaptan izafetleri bulup, altlarını çiziniz.

1. Dünnenin malı- dunnedä kalır (söleyiş).
2. Çiçään kokusu vakıdında kokulur (söleyiş).
3. Güzün sonu yaprakların benizindän belliydir (söleyiş).
4. Beyginin kuvedi büüktür.
5. Yazın, üülendä, gökün maavisi pek açık görüner.
6. Derä boyuna komuşuların aulu inärdi.
7. Lelään yuvasından hem pınarın serenindän çekedärdi bizim tarafımızın nışannarı.

Seren – колодезний журавель (укр.), колодезный журавль (рос.)

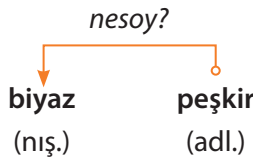

Örnek:

Aazdan analiz

Biyaz peşkir lafbirleşmesindä temel lafı **peşkir**, belliedici lafı – **biyaz** (peşkir nesoy?) Temel lafı – **adlık**, belliedici lafı – **nışannık**. Belliedici lafın funktiyasına hem maanasına görä – **bellilikçi lafbirleşmesi**.

Yazılı analiz

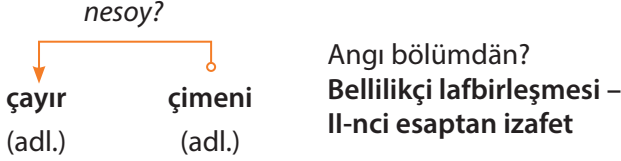

Angı bölümdän?
Bellilikçi lafbirleşmesi

Aazdan analiz

Çayır çimeni lafbirleşmesindä temel laf çimeni, belliedici laf – çayır. Topladık nesoy çimeni? Çayır. Temel lafı – adlık, belliedici lafı – genä adlık. Belliedici lafın funktiyasına hem maanasına görä – bellilikçi lafbirleşmesi – II-nci esaptan izafet.

Yazılı analiz

33. Lafbirleşmelerinä yapın analiz aazdan hem yazılı .

Serin hava, sebepli su, basamaklı yol, taş köprü, sarmısaklı manca, yakıcı biber, dokuma plat, gelän-geçän çocuklar, gökün maavisi, on yaşında uşak, fidannarı budamaa, enser kakmaa, dediini yapmaa, kaçarak gezmää, kiyat yazmaa, sarı kaun, tafta aul, keskin bıçak, biyaz şeker, kırmızı keremet.

34. Yazın cümleleri, onlarda lafbirleşmelerini bulup, altlarını çizin, sora yapın onnara yazılı analiz.

1. Yolun ucu bitkisiz(söleyiş).
2. Dört kardaş bir sert gölmek içindä (bilmeycä).
3. Aalemin kahırını benim kahırına benzemäz (söleyiş).
4. Yalpak kuzu iki anadan süt emär (söleyiş).
5. Ertesi günü Ayı-Kulak kalmış evdä manca yapmaa (masaldan).
6. Benim bobam bilmedi derdimi (türküdän).
7. Ananın saalını unutma sormaa.
8. Sümek- yapaayının taranmışı (söleyiş).
9. Çok gezän – çok bilir. (söleyiş).

§10. ÇİFTLİ LAFLAR

35. Okuyun teksti, koyun onun adını.

Tekstin adı açıklêr onun temasını mı osaydı öz fikirini mi.

Sentabri ayın bitkisindäydi. Küüyün taligacısının Mani Vladinin kapu önü doluydu insannan. Oradan kısa ara aşırı işidilärdi kemençä, garmoni hem daul sesi. Vladi everärdi kızını Stankayı Çadır rayonundan bir küüyä. Geçän cumaayadak Stanka işledi kendi küüyündä yapı düzücü, kırcı. O her sabaa bir elindä sepet, birindä dä kazma, yada diiren geçärdi işä üredicilerin evinin hem şkolanın arasından...

Pazar günü taa sabaaländän evi sardılar gençlär. Saat ikiyä yakın tokatların yanına geldi üç ök maşınası hem bir açık – maavi “Moskviç”. Ök maşınaların birinä, oynayarak, döneräk üklettilär gelinin gözäl çizizlerini: kadrel yapaa döşekleri, bürüncük üzlü yorgannarı, krahmallı , kaar gibi, biyaz üzlü yastıklarını, çevrelerini... İçerdän çıktılar gelinnän güvää, sarılı saadıçlarlan, kresniçalarlan, deverlän gittilär patlak suvalı klisenin önünä...

(D. Kara Çoban,,Stankanın düünü”)

Diiren – вила (укр.), вилы (рос.)

Güvää – наречений (укр.), жених (рос.)

- **Ayırın tekstin içindän lafbirleşmelerini türlü çeşitlerdä, yapın onnara analiz aazdan, çizirin shemalarını, belliederäk temel hem belliedici lafları.**

Birinci izafetä pek yaklaşêr **çiftli** (eşli) **laflar**,
ama onnar kurmeêrlar lafbirleşmesi.

Örnek: ana-boba, alış-veriş, büyü-küçüü, gecä- gündüz.

Çiftli laflar, angı söz payı da olmasalar, çizgicik aşırı yazılêrlar.

Örnek: gelän –geçän, çanak-çölmek, çayır-çimen;

Çiftli laflar kurêrlar lafbirleşmelerini başka söz paylarınnan, nicä dä ayırı laflar.

Örnek: **anaları-bobaları** saymaa (işlikli, saymaa **kimi? anaları- bobaları-ta-**mannık), gelän-geçän insan (bellilikçi, insan **nesoy? gelän-geçän** – bellilik, nasıl söz payı- iştennik).

Yamanmaklan baalaşêrlar bellilikçi lafbirleşmeleri, açan onnar düzülü çiftli lafların yardımınan, hem eklembelliliklän(prilojenie)

Örnek: kaybedän-gidän bobacıım, uçan-baarışan kuşlar, Marinka bulü, Todur batü, Dimu sırtmaç, terzi Tanas, Dnestr-derä.

36. ? Düzün kendibaşına çiftli lafları.

37. Okuyun teksti. Açıklayın temasını, öz fikirini, stilini. Ayırın da yazın tefterlerinizä çiftli lafları, annadın onnarın dooruyazılması için.

Ana- boba kapusu- tatlı feslen kokusu (türküdän).

Panayırdä uuradım o tükenä, neredä çanak-çölmek satılêr.

„Baştan esap, sonda kasap”, – deerlär alış-veriştä.

Tekir ördek düşä- kalka savaşardı etişmää başkalarını.

Futbol oyuncuları hiç denemäzdi, ani meydanda toz-duman olmuştu.

Uşakların azıtmasından çaarış- baarış annaşılmaazdı.

Çayır – çimen otlarını taa eşilkän läázım biçmää.

Şkolada büyü-küçüü läázım biri - birinä seläm versin.

§11. BÖLÜNMÄZ LAFBİRLEŞMELERİ

38. Okuyun şiiri demekli. Nesoy temayı açıklêêr anılmış gagauz şairi T. Arnaut bu şiirdä? Angı lafı sefer okudunuz? Bilersiniz mi onun maanasını? Açıklayın.

Bän bu toprakta duudum

Güneş,toprak, tütün zihiri,
tozdan görünmeer bobanın gözleri,
sürer puluu insanın kaderi...

Bän bu toprakta duudum,
Bu Vatan – benim.

Gecebiriinä ekmek sobayı bulsun,
kaç gecä analar kalêr uykusuz,
büütmää çalışêrlar bizi kuşkusuz...

Bän bu toprakta duudum,
Bu Vatan – benim.

Kundaklêêr biyazlara uşaa anam,
ilk adımcaazında sa koyêr tırpan,
kim biler, ona nasıl geçer zaman...

Bän bu toprakta duudum,
Bu Vatan – benim.

Kahırlar kaplêêr dal gibi boyları,
ama kurêrlar kendi yerini soyları,
onnar Bucaan saygılı oolları.

Bän bu toprakta duudum,
Bu Vatan – benim.

Şindiyädän üürenildi **bol** lafbirleşmeleri. Onnardan ayrılêr, başkalanêr **bölünmâz lafbirleşmeleri**. Bölünmâz yada frazeologiya lafbirleşmeleri deniler o birleşik, ayrılmaz laflarına, angılarında süret var. Onnar herbir dildä kullanılêrlar nicä ayırı laflar. Cümledä onnar bir cümlä payın erini tutêrlar.

Örnek: Vançu büün işlämedi, ama *sinek tuttu*. *Sinek tuttu*- bölünmâz lafbirleşmesi. Burada „*sinek tuttu*“, nicä da işlik işlämedi- predikattır.

39. Lafbirleşmelerini yazın. Bol hem bölünmâz lafbirleşmelerin altlarını çizin birär hem ikişär çizgiylän. Aazdan açıklayın onnarın maanalarını. Kurunuz bölünmâz lafbirleşmelerinnän ikişär cümlä.

Enser çıkarmaa-laf çıkarmaa; urmaa bir toy-urdum toyu sopasız; tez gelmemää- gelmää hergelä paskellesinä; düşkün beygırlär - şarap düş-

künü; yımirtanın sarısı- sarısını yutmamış; yımirtanın kulbunu aaramaa-kolay iş aaramaa; suuk lüzgär- ceplerindä lüzgär eser; boş çanak-boş kafalı; uzun sopa-uzun dili; çok vakıt yola bakmaa – gözlerim yolda kaldı.

40. Cümleleri yazın, çiftli lafların hem bölünmüz lafbirleşmelerin altlarını çizin, aazdan açıklayın, angı cümlä payı onnar olêrlar.

Kır - çayır çiçek açmırsa, dan uzakta kızarmırsa, kannanmak olmaz, peet kurulmaz. Daasızlık - belaydı Bucakta. Toz-duman kalkardı evel-lär. Boralar sökardı kırlarda şüşekil büüyän ekinleri. Soruş-cuvap tükenincä, testä toplandı...(G.Gaydarji)

Ne ilerdä vakıt mı yok? Günnär çuvala girmedı. Gelecek bizä dä kısı-met. Belliydi kartinadan, ani yaşamak diilmiş feslen kokusu.

Ne sana! - süzdü Vani dişleri arasından, – üüren şamarlan urmaa. Candar biçilmiş gibi serpildi erä. Alış - verişçilerin birazı, ani ufak-tefek İşlärän gelmişlär, artık çoktan erlerine etişmiştilär...(N.Baboglu)

Saray - kaledä düüş bitti. Erdä - içerlerdä serili durêr girgin koruycu-lar. Kaavi selcuklar aldılar kuvedi. Satıcı beylär karşılêrlar Kaykavu-zu da teklif ederlär Oguz beyliinä bey olsun...Bu 1263-üncü yıldaydı...(D.Tanasoglu)

§12. SADÄ CÜMLÄ

41. Okuyun teksti. Açıklayın öz fikirini, temasını, stilini, düzün planını.

Ana, yatak hem evlad

Küçüklük çekeder sallangaçtan, ani evel asılıymış dört iplän içerdä, kiriştä. Kimi gagauz küülerindä bu uşaklık sallangacına taa deerlär beşik, taa başka erlerdä dä bu sallangacın erinä tekneyi kullanêrlar... Ne meraklı ekmeklän sonsuzluun başlantısını!

Ama büünkü günümüzde sallangacımızın adı da başka oldu, diişildi. Ah hem aman! En eskiliimizin dä, öz döşeciimizin dä adını kaybettik, battı! Yazık!

Ama, beki, var taa aramızda kuvet annamaa, neyi aarardık da neyi kaybettik, da neyi bulduk. O küçüklük sallangacımızın adı şindi yabancı dildän geler- o bir dört tekerlecikli yalabık donaklı taligacık. Onun içində hep o evelki kaba kundaamız, poyumuz hem kırmalı kadreli yastımız. Taligacın altında var türlü prujinalı cıngırdaklı tekerleciklär. Analar onu sallamêrlar evelki gibi, hızlandırıp bir oyanı, bir buyanı, ama sadece dürterlär, da o kendisi sallêr eni dünneyä gelän adamı. Ama o “adam” birtürlü raatlanmêr... Gecä yarısı sa çoktan geçti... ana kalkêr, alêr kucaana evladı.

– Sölä, küçüüm, neçin raatsızsın, nereciin acıyêr? Bak mamucuuna da sölä!

Ama küçük söyleyêr. O bilmeer taa lafetmää, ama kucakta uslanêr, yakın uyuklamaa... Sanki, neredän duyer bu yavru, ani burada ona islää, ani burası cennet?

Anası usulluunnan koyêr küçücää kendi kucaandan epiz-eni yalabık taligacın içinä, kaba erä... Ama uşak, dapturu gelip, çıvdırık gibi baariş koparêr.

Näpsın ana? Endän alêr kucaana, gezdirer- usluluk, yok ses. Te burası ona, bezbollahi, kendi eri uslanmak hem raatlık dünnesi. O uyuklêr. Ananın da gözleri kapanêrlar...Yorgun insan isteer koysun uşaa genä gözäl kaba erä, ama... orada enidän sansın ateş- aalayış, baariş...

Mamu alêr yalabık yataktan yastıcaa, koyêr onu ayaklarının üstünä da eskiycä, nicä kendisini anası sallamış, sallêr evladı kendi ayaklarından: “A-a-a-a. A-a-a-a. Nani-i, nani-i!”

Uşak uyumuş, anası da dirseciin üstündä yan gelmiş. Anaylan evlad derin hem raat kendiyä uyumuşlar. Ne mutlu, hiç duyamamışlar, nasıl sabaa olmus!

Te güneş tä artık pençeredän bakêr bu gözelim – gözellää...

(Ivan Kior)

Biz lafederiz ölä, ki annadalım biri-birimizä düşünmeklerimizi. Sözümüz cümlelerdän kurulu.

Bütün bir fikir yada yalvarmak, izin, soruş, duygu, şaşma gösterän bir yada birkaç lafa **cümlä deniler.**

Örnek: *Aydınnaardı. Uşaklar hazırlanêrlar şkolaya gitmää. Havada kuşcaazlar uçuşêrlar.*

Cümlelär var nicä olsun:

Bakarak ona, var mı subyektlär hem predikatlar osa yok mu onnarın birisi	Bakarak ona, var mı ikincili paylar osa yok mu	Bakarak ona, nicä, kaç cümlä kurulmuş	Cümlelerin söylemək neetinä görä	Cümlelerin intonaşiyasına görä
1. Bir başpaylı 2. İki başpaylı	1. Dar cümlä. 2. Geniş cümlä.	1. Sadä cümlä. 2. Katlı cümlä.	1. Annatma 2. Soruş 3. İzin	1. Duygulu 2. Duygusuz

Açan biz lafederiz, belli, nicä cümlelerin bitkisindä duruklanêriz. Yazmakta bu gösteriler durguçluk nişannannan – noktaylan; soruş, şaşma hem başka nişannarlan. Cümlä payları türlü soruşlara cuvap ederlär. Ama kimi laflar hiç bir dä soruşa cuvap etmeerlär.

Örnek: *Dün hem büün hava güneşliydi, ama şimdi gök te başlêêr bulutlanmaa. Laflar **hem, ama** soruşlara cuvap etmeerlär.*

Soruşlara cuvap edän laflara deniler **cümlä payı.**

1. Cümlelär var nicä olsun: **bir başpaylı hem iki başpaylı.**

Örnek: *Suuktu. Lüzgär esärdi poyrazdan. Suuktu – bu cümlä **bir başpaylı**, kurulu sade **predikattan**. Lüzgär poyrazdan esärdi – bu cümlä **iki başpaylı**, onda var hem **subyekt**, hem **predikat**. Ne? – Lüzgär – subyekt. Lüzgär **ne yapardı? Esärdi** – predikat.*

Cümlelerin payları bölünêrlär te netürlü: **baş payları** hem **ikincili** paylar. Cümlelerin baş payları – **subyekt** hem **predikat**, onun başka paylarına **ikincili paylar** deniler. İkincili paylar cümledä olêrlar: **tamannık, bellilik** hem **hallık**.

Örnek: *Küüyün sport yarışmasında benim kara beygirim ilk eri aldı.*

Bu cümlelerin baş payları – beygirim – **subyekt**, aldı – **predikat**; kara, ilk – **bellilik**, benim, küüyün – **tamannık**, sport yarışmasında – **katlı hallık**; eri – **tamannık**.

2. Sadä cümlelär, bakarak ona, var mı ikincili paylar osa yok mu olur olsunar – dar hem geniş.

Dar cümlä deniler o cümlelerä, angılarında salt **baş paylar** var. **Baş paylar** cümlelerin **gramatika temeliydir**.

Örnek: *Kış geldi. Dondurêr. Gün görünmeer. Şkolacılar okuyerlar. Kızçaaz gülüm-sedi. Tanas sevindi.*

Geniş cümlä deniler o cümlelerä, angılarında, baş paylardan kaarä, ikincili paylar da var.

Örnek: *Küüyün çiftçileri gençlerä deyni bir meydanni stadion düzdü.*

Kim düzdü bir stadion? **Küüyün çiftçileri** – subyekt. Ne yaptı küüyün çiftçileri? **Düzdü** – predikat. Kalan laflar bu cümledä: **gençlerä deyni, bir stadion, meydanni** olêrlar **ikincili paylar-tamanıklar** hem **bellilik**.

3. Strukturaya görä cümlelär iki türlü var:

1. **Sadä cümlä.**

2. **Katlı cümlä.**

Sadä cümlä gösterer salt bir fikir da düzüler bir gramatika temelindän. Sadä cümlelerin var türlü kendi çeşitleri.

Örnek: *Ayin başlantısında Kurçu küü klisesinä bir eni popaz geldi. Vani klubta ka-valda çalêr.*

Katlı cümlelär düzülü iki-üç yada taa çok sadä cümledän.

Örnek: *Onu genä kaptı can acısı eşillä, angısı gün uzunnuunda durêr bu dayanılmaz kızgınnıkta. (D. Kara Çoban)*

Bu cümlä **katlı**, neçinki o düzülü iki sadä cümledän.

Birincisi: *Onu genä kaptı can acısı eşillä.*

İkincisi: *Angısı gün uzunnuunda durêr bu dayanılmaz kızgınnıkta.*

Sadä cümlelär katlı cümlelerin içindä biri-birindän ayrılêrlar durguçluk nişan-narlan.

4. Sadä cümlelär onnarın söylemäk neetinä görä var üç türlü: annatma, soruş hem izin. Sadä cümlelär onnarın söylemäk (intonatıyasına) görä olur olsunar duygulu yada duygusuz.

Örnek: *Uşaklar başçada yardım ederlär büyük insannara cevizleri toplamaa. (Annatma cümlä). Sän ne ölä sakınêrsın imää? (Soruş cümlä). İ, doyun, utanma! (İzin cümlä). Pıı, ne çok insan toplanmış bu meydana! (Duyğulu cümlä). Of, büün pek çok aulda işledim, kollarım acıyer! (Duyğulu cümlä).*

Vallaa, bän pek sevindim senin yardımına! (Duyğulu cümlä).

Of, azetmeerim kalın üzlü insannardan! (D. Kara Çoban) (Duyğulu cümlä)

- 42.** Verilän cümleleri yazın, bulun onnarın baş hem ikincili paylarını. Herbir dar cumleyi ikincili payların yardımınnan genişledin.

Hayvan bakıcıları fermaya tez gittilər. Orada onnar suladılar hem doyardular inekleri. Fermada bakılan ineklər taa çok süt vererlər. Güz vakıdında gün yısıtmêêr. Yaamur geler. Duman düşer. Traktorcular kır-ları sürerlər. Hepsi alatlêêr. Üürenmektän sora Miti dä işleer. O savaşêr yardım etmäâ büüklerä. O seviner. Biz çayırda ot biçtik. Otları topladık da getirdik evä. Bu kışın hayvannara olacêk alaf. Güz vakıdı bitti.

- 43.** işlayiniz eşlän.

İki başpaylı dar cümlelerä, düşünüp, ikincili paylarını ekläyin. Çizin onnarın gramatika temellerinin altlarını birär hem ikişär çizgilärlän.

Guguşlar uçtular. Çii düstü. Ateş tutuştu. Çayır eşerdi. Üüredici yazêr. Üülen devirildi. Babu annadêr. Mamu örer. Kızkardaşcum oynêêr. Batü üürener. Tokatçık açıldı. Gök gürüldedi.

- 44.** Yapın sintaksis analizi bu cümlelerä. Tekrarlayın, nicä çiziler baş hem ikincili cümlä payları. Kullanın tablişayı "Sadä cümlä" temadan.

1. Çiftçilär çıktılar kıra papşoyları kazmaa. 2. Şefteli aaçlarında şeftelilär sarı-kırmızı oldular. 3. Şkolanın başçasında uşaklar ilkyazın tür-lü meyva fidannarını dikerlər. 4. Bizim baalarımız imeelik soydan üzüm verer. 5. Gün bulutlu havada erken kauştı. 6. Stepu gitti tükenä ekmek almaa.

- 45.** Teksti tefterlerinizä yazın, sadä hem katlı cümleleri bulup, onnarı ayır-ı okuyun. Katlı cümlelerin kuruluşu için annadın.

Bir gün, Ay İlieyä yakın, dışarda ölä sıcağı, ani gelirdi, tauklar gibi, kuruda yıkanasın. Taman o günü mamunun da başına yıvılmıştı bir alay iş. Uşak lääızımdı yıkansın, düzen beklärdi kesilsin. Bir yanından da düzenä erişlik yoktu, onu lääızımdı komuşulardan istemäâ. Öbür yanından da lääızımdı çıkırıkta kilim sarılsın. Bän da taman bu iş sıkı-lunda sıyırıldım evdän dereyâ yıkanmaa. Zavalı mamunun başına kaldı hepsi işlär. Bän etiştim dereyâ, orada uşaklar artık yıkanardılar. Bän dä hiç çok düşünmedim, soyundum da atladım dereyâ. Su sansın bıçak-lan yarıldı. (K.Vasiliogluya görä)

- 46.** Okuyun teksti. D. Kara Çobanın "Derneklär" annatmasından bir payını yazın, sadä cümleleri bulup, onnarın gramatika temellerini çiziniz, aazdan bu cümlelerä sintaksis analizlerini yapın.

Derneklär

Pazar günü. Gözäl yaz avşamı. Gün sıcaa şindän sora kesildi. Küüdä karılar hem adamnar başlêêrlar toplanmaa derneklerä lafa. Adamnar

toplanêrlar ayırı, karılar da – ayırı. Bu derneklâr olêrlar türlü erlerdä, türlü kalabalıkta. Orayı toplanêrlar insannar giyimni ya eni, ya eski, ama yıkanmış pak rubaylan. Siirek derneklerdä oturmaa deyni döşerlâr pala yada hasır, taa çok sefer insannar oturêrlar çıplak erdä. Sora, kalktıynan gitmää evä, onnar ellerinnän silkerlâr rubalarını...

47. Ayırın teksttän sadä cümleleri. Yazın onnarı. İki cümleyä yapın analiz.

Çiskın hem suuk aprel sabaası enikunu açıldı. Bu sabaa dan erleri kapalydı dumannı havaylan, küücäz sinmişti iki bayır koltuuna da beklârdi açılısın hava...

Kenarkı evin sarkık saçaandan su damnardı dooru sundurmaya, ama evin hayadında su şansora şıplardı suvalı erä dä. Bu evdä yaşardı bir dul karı Dragayka çocunnan. Dragaykayı hem oolunu bilârdi bütün küü, zerä onnar anılmıştılar, nicä ucuz işçi. Drakayka kayıldı işlemää neredä olursa gecä- gündüz, sade içerdä uşaa olsun tok deyni. Hepsi bilârdi, ani o işleyecek bütün gün bir tepsi arpa unu için dä. Sevä-sevâ, büüttü oolunu Kunçiyi. O da etişti, oldu bir büyük geniş arkalı, çakır göz-lü çocuk. Dragayka çeketti almaa onu da yanına, işä. Kaavi, geniş arkalı olan biraz utanardı gitmää alçak boylu anasınnan, angısı hergün yollanardı gündelää. (M.Kuyumcu)

§13. ANNATMA, SORUŞ HEM İZİN CÜMLELÄR

48. Okuyun şiiri demekli. Nesoy temayı açıklêr K. Vasilioglo?

Mamucuum benim

Paalı mamu, bana baaşladın
Büük bir can hem cennet dünneyi.
Bän da isteerim sana baaşlayım
Al çiçeklän güllu başçayı.
Salt yaşa hem mutlu ol, anam,
Başka kimseycii bän hiç bilmäm,
Ki olsun hep bölä paalıca,
Çalışkan, sevgili, nazlıca.
Bän unutmaycam göl-gözlerni.
Hem yalpak pamucak- ellerni.
Bän hastaykan, kefsizkän gecä,
Sän bekläardın benim düşlermi.
Taa ölünçä borçluyum sana.
Ne isteersin? İzin et bana.
Yıldızı göklerden baaşlaycam,
O kırçlı başına takacam.

- *Ayırın tekstin içindän sadä cümleleri da yazın. Nesoy onnar söyleyiş neetinä görä?*
- *Annadın durguçluk nişannarı için, angılarını koymuş avtor.*

Bir bütün fikirin maanasını annadan, gösterän cümleyä **annatma cümlä deniler**. Annatma cümleinin sonunda nokta koyulêr. (.)

Soruş cümlä deniler o cümlelerä, angılarında bir soruş gösteriler yada nesä sorulêr. Soruş cümleinin bitkisindä **soruş nişanı koyulêr**. (?)

Örnek: – *Bu türküyü vardır mı siz işittiiniz?*
Ne isteersin, komuşu?

Lafedenin yalvarmasını, istemesini, nasaatını ya simarlamasını gösterän cümleyä **izin cümlä deniler**. İzin cümleinin bitkisindä taa sık nokta koyulêr, ama açan bu cümlelär **duyguyulan** söleler, onnarın sonunda şaşma nişanı koyulêr. (!)

Örnek: *lilik yap dostuna, ko o sevinisin!*

49. Cümleleri yazın, annatma,soruş, izin hem duygulu cümleleri bulun, onnarı ayırı okuyun, durguçluk nişannarı için annadın.

Ilkyaz yavaş-yavaş kaplardı bizim tarafımızı. Ne gözâl, güneşli havalar olardı! Sän vardır mı gördüün, nesoy sokaan orta erindä kaar erimesindän selcääz çekeder akmaa? Ne çabuk aullar boylarında yolcaaz kuruyêr! Sora vişne aaçları hem zerdelilär başlêêr çiçek açmaa. Ne biyaz bu meyva çiçekleri! Aaçların herbir dalcaazları bim-biyaz çiçeciklärlän sarılı durêr! Sän vardır mı siirettiin bu gözelli? Vardır mı siz girdiiniz bu vakıt başçaya? Ya, savaşın denemää, görmää naturanın uyanmasını! Hadi, unutmayın bu vakıt başçaya gitmää, kira çıkmaa, çayır yolcaazlarında gezmää! Görersiniz, ani herersi eşerer, çiçek açêr, seviner bu sıcak, güneşli havalara! Acaba naturaylan bilä sän da sevinecän mi?! Eer sevinäbilärsän, senin kefin taa ii olacek, sän uslanacan, saalını koruyacan.

50. Yazın teksti, koyarak cümlelerin bitkisinä läazımını durguçluk nişannarı.

“Kim var burada, söleseniz,e”\ - sorêr dâdu. Çocuk susêr\

“Kim var burada\ -ikilemiş dâdu lafını üüsek seslän\ Korkmayınız, bişey yapmayacan”\

“Bän, dâdu, bän”-Todur lafını işittirmiş\

- E, kimsin sän\

Annadêr Todur hepsini, nicä olmuş da yalvarêr dâduya, yannaştırсын onu kendinä çoban\

- Bän seni alacam, çocuum, ama ilkin senin kuvedini deneyecäm\ üç sopa uracam sana, eer dayanarsan, ozaman alacam\

- Kayılıım,- kahırlı dedi çocuk\ (Masaldan “Altın beygir”)

51. Teksttän, çıkarıp, yazın ayırıp birkaç sadä annatma cümleleri, iki katlı cümleleri hem iki duygulu cümleleri.

Kolçuk Görginin gelini Doka avşam üstü döndü Tumarvadan evä. O geçirdi kendi Görgisini näänısa, cengä. O dalgalıydı! Onun gözleri şişti aalamaktan! O hemen taa yaşayamadıydı kocasının, gücülä dokuz gün oldu, nicä onnar alındılar. Da birdän – cengä!.. Bir büyük bela yıkıldı onların başına!

Doka girdi aul içinä. Onun akli vermäzdi, nereyä koydu anatarı, açan sa buldu, ellerin titiremesindän açamazdı kilidi. Gördüynän boş içersini, yaşlar genä doldurdular onun gözlerini! Onun gözünün önündän hiç kaçmazdı nazlı, levent Görgi. Doka düştü üzünnän yastaa da genä bangır-bangır çeketti aalamaa..

Kaldıydı bir adam boyu günä kauşmaa. Kimsa urdu kapuya. Doka çıktı da gördü total Tanka Vaninin çocucaanı bir parça kıyatlan elindä. Çocuk uzattı o kıyadı da gitti.

(D.Kara Çobana görä)

§14. CÜMLEDÄ LAF BAALANTISI

52. Okuyun teksti. Çizgiciklerin erinä lääzımnı durguçluk nişannarını koyun. Düzün onun planını.

Yazın

Pek gözäl ana tarafımız yazın\\ Bir üüsek bayırcık üstündän yada uçaktan aşaa baktıynan uçsuz- kenarsız kırlarına, meyvalı başçalarına, uzun çayırlarına hem geniş baalarına mayıl olêrsın\\

Bu vakıt Besarabıyanın üülen tarafı türlü renktä kilimä benzeer\\ Erin üstü sansın kırmızı, eşil, turuncu, sarı hem başka boyalarlan boyalı\\

Güneşä karşı derin hem uzun tıynak hem Yalpu gölün suları yalabıyêr\\

Yazın bizim natura ölä gözäl, ani doyamêêrsın siiretmää onu\\ İnsannar da Bucak tarafında pek çalışkan\\ Hep yazın var nicä görmää, nasıl traktorlar sürerlär o tarlaları, neredän artık biçilmiş azimka, booday hem arpa ekinneri\\ Siiredärkän yukardan bu tarafı, otlayan koyun hem inek sürüleri dä gözünä ilişer\\ Kimi otlu, çiçekli erlerdä kuan hotulları da görüner\\ Sän vardır mı gördüün bu gözelli\\

Ne kısmetliyiz, ani bu tarafta dostçasına, nicä kardaş, gagauzlar, bulgarlar, ukrainnar, ruslar, moldovannar hem başka milletlär yaşêêrlar\\ Hepsi bu insannar Bucak tarafını pek severlär\\

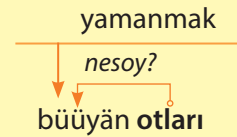
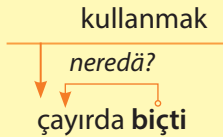
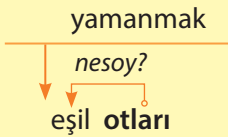
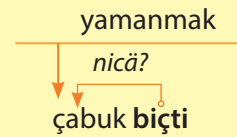
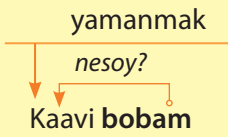
53. Aşağıdaki resimə baki, yazın birer tekst-annatma

Gagauz dilindä, nasıl da roman hem slavän dillerindä, cümlelerdä laflar biri-birinnän baalanêrlar. Lafbirleşmelerindä var **temel** laf hem **belliedici** laf. Temel hem belliedici lafların arasında onnarın maanalana görä olur iki türlü baalantı olsun: **kullanmak** baalantısı hem **yamanmak** baalantısı. Cümledä butürlü baalantılarla baalanêr taa sık ikincili paylar. Subyekt hem predikat cümledä biri-birinnän lafbirleşmesi kurmêêrlar, onnar cümlelin baş paylarıdır.

Subyekt hem predikat cümlelin ikincili paylarınnan lafbirleşmesi kurêrlar, ozaman onnarın arasında var nicä bulmaa ya **kullanmak**, ya **yamanmak** baalantılarını. Cümlä payların laf baalantılarını göstererlär soruşlar.

Örnek: *Kaavi bobam çayırda büüyän eşil otları çabuk biçti.*

Alınız esaba: nasıl görüner yukarkı shemadan, gagauz dilinin cümlelerindä taa sık kullanılêr **yamanmak** baalantısı.

54. Düzün verilmiş laflarlan tekst

Bilermiysin, dünnedä, var, sän, bu, zanaat. Yakın, binä, otuz. Obyekt, ölä, yaşamamızda, yoktu, karışmadı, adamın, yapılmasına, elleri, işçi. Kayaklan, altında, deniz, sputniklär, gemileri, traktorlar, kosmos, kostümnar, bombonilär, koyuldu, te, hepsinä, insannarın, bu, işçisinin, zaa- met, demir, akımınnan, elektrik, parçalarını, demir, işçinin, konditerle- ri, ekläyän, başka, hem, terzilerin, izmetçilerin.

➤ *Cümlelerdä durğuçluk nişannarı koyun.*

§ 15. CÜMLENİN BAŞ PAYLARI. SUBYEKT NİCÄ CÜMLENİN BAŞ PAYI

55. Teksti “Kırlangaççık” ikişär kerä okuyun, ona plan kurun, yazın tefterlerinizdä birär takrir.

Kırlangaççık

Herbir insanın adı var. Ama kimär kerä olër ölä, ki, senin adını unu- dup, başka ad sana koyêrlar. Te Pavli diil çoktan çekişti, sora düüştü Kostiyän. Ertesi günü Kostinin mamusu dedi Pavliyä: “Sän, Pavli, haliz horozsun!” Ama dün Pavli neçinsä bobasına küstü, da bobası onu bütün avşam kanırdı: “Sän, Pavli, kurkansın!”

Elbetki, olmaa “kurkan” yada “horoz” diildir pek islää. Ama te Pav- linin kakusuna Lenaya deerlär “kırlangaç”. O eni, üüsek evleri düzer. Lena pek yukarda işleer, o ük kaldıran kranın bir üüsek erindä oturêr da läüzımnı taşları, başka materialları yukarı taşıyêr.

Başkaları korkêrlar bu üüsek erdä çalışmaa, ama Lena,orada işleer, türkü çalarak. Lenaya bu şen, korku bilmâz karakter için “kırlangaççık” adını koydular.

Pavli da bu adı pek beener. Kimär kerä o gelir bu düzülän evin yanına, ona sorêrlar: “Sän kimin çocuousun?” Çocucak, hodullanıp, cuvav verer: “Bän kırlangaççın çocuuuyum!” Hepsi gülümseer, neçinki herbiri biler, kim o kırlangaç. Te bakın yukarı, Lena işleer yukarda, onun iş eri benzeer kırlangaç yuvasına, angısı bulunêr pek yukarda, biyaz bulutların altında.

- **Yazın teksttän tefterlerinizä bir sadä cümlä, yapın ona sintaksis analizi.**
- **Annadın, ne bilersiniz subyekt için.**

Beener – любити (укр), любить (рос.)

Herbiri – усі (укр.), все (рос.)

Yukarda – на висоті (укр.), наверху, на высоте (рос.)

Subyektlär **cümledä** gösteriler türlü söz paylarınnan. Onnar var nicä gösterilsin bir laflan yada birkaç laflan, lafbirleşmesinnän.

Açan subyekt bir laftan kurulu, ozaman o taa sık gösteriler **adlıklan**, yada **aderliklän**. O var nicä gösterilsin adlıklı **nışannıklarlan**, **sayılıklarlan**, **iştenniklärlän**, siirek – **infinitivlän**. Subyekt herkerä cümledä durêr temel halında, o var nicä kabletsin çokluk sayısının afikslerini hem saabilik formanın afikslerini.

Örneklär:

Subyekt – adlıklan gösterili:

a) **adetçä:** *Insannar taligaylan hem yayan gelerlär kırdan.*

ä) **kendili:** *Kaçamak Todur yardım etti bir ihtiar däduya çuvalı taşımaa.*

b) **işliktän adlıklan:** *Büük sevinmeliimiz var.*

Subyekt – aderliklän gösterili:

Kim urdu kapuya? Biz indik derä boyuna.

Subyekt- gösterili nışannıklarlan:

Küçüklär ileri dizildilər.

Subyekt – sayılıklarlan gösterili:

Beş üçä payedilmeer. Giderlär ikisi.

Subyekt – infinitivlän gösterili:

Gezmää orada korkuluydu. Üürenmää bir kerä bilä bozmêêr.

Subyekt olur gösterilsin lafbirleşmesinnän:

a) açan **lafbirleşmesindä** laflar baalanêrlar – **lan** ardlafın yardımınnan.

Varmış bir däduyulan bir babu (masaldan). Kızçaazlan çocucak başça-da alma toplardılar.

- ä) açan subyekt gösterili **adlıklan**, angısında var **eklembellilik**:
Küüyün tükenindä mal satardı **bir insancık Mariya. Karı-çorbacıyka**
dört somun ekmek fırından çıkardı.
- b) açan subyekt gösteriler **adlıklarlan** hem **ardlaflan**:
Kiyat gibi iş onnarda yoktu.
- c) açan subyekt gösteriler **lafbirleşmesinnän**, angısında var **sayılık**:
Konuşta vardı **onaltı çift düüncü. Geçti beş gün, geçti bir afta.**
- ç) açan subyekt gösterili **lafbirleşmesinnän**, angısında var **gösterici** hem **belliedici aderlikleri**:
Bunnar hepsi bizä musaafırlää geldilər.
- d) açan subyekt gösterili **lafbirleşmesinnän**, angısında var **üz aderlii** hem **adlıklı sayılık**:
Üülendä **onnar ikisi** dä evä döndülär.
- e) açan subyekt gösterili **bellilikçi lafbirleşmelerinnän** – I-inci, II-nci, III-üncü esaptan izafetlärlän.
Altın üzük yıraktan şıladı (I-inci esaptan izafet).
Meyva fidanı üklüydü almaylan (II-nci esaptan izafet).
Günün yarısı şansora saklanmıştı anızın ardına (III-üncü esaptan izafet)
- Subyekt cümledä var nicä gösterilsin **iştenniklän, işhallıklan, duyugucuylan**:
Bölä şakaları **bilmeyän** dä söyleyebilecek.
Yaarın büünä benzämeyecek. Havaya çıktı bir “**aman!**”

56. Verilmiş cümleleri yazın, subyektləri bulup, onnara soruş koyun, söläyin, angı söz paylarından onnar düzülü. Cümlelerä aazdan sintaksis analizi yapın.

1. Bulutlar göktän kaybeldilər.
2. Biz üüreneriz kompyuteri kullanmaa.
3. Bän Mançıylän aulu süpürdüm.
4. İki beygir yılmayı tutamazdılar.
5. Bu dinnenmäk yaradı hepsimizä.
6. Varmış bir kardaşlan bir kızkardaş (masaldan).
7. Ana topraamız- bizim Vatanımız.
8. Bizim sokaktan geçärdi bir çölmekçi dädu.
9. Var mı senin gibisi? (masaldan)
10. Aulun içini artık bir bölük insan doldurduydu.
11. Gelän-geçän benim dermenimdä un üüdecek (masaldan).
12. Yaamurdan kaçan toluya uuramış (söleyiş).
13. Beş üçä paylaşılmêêr.
14. Sokakta bir “hey!” işidildi.
15. Olmuşların dadı heptän taa başkaydır.
16. Büüklär aar çitenneri taşdıdılar.
17. Beş kişi fidan dikmää gitti.

57. Cümleleri yazın, noktaların erinä lâzımını subyektləri koyun.

Parantezalarda verili söz paylarını hem aşağıdaki yazılı lafları kullanarak.

1. Göktä şılêêr tombarlak... (adlık).
2. ... (adlık) cıvıldêêrlar aaçların dallarında.
3. ... (aderlik) paçalarımızı suvayıp, aykırıldık dereyi.
4. ... (sayılık) paylaşılêr artıksız üçä dä, beşä dä.
5. ... (nişannıktan adlık) klublarda türkü çalêrlar, halk oyunlarını oynêêrlar.
6. ... (lafbirleşmesi, III-üncü esaptan izafet) dolmuştu uşaklan.
7. ... (aderlik), gidip magazinä, torbaya un satın aldım.
8. ... (lafbirleşmesi, adlık hem sayılık) bizim klastan hepsindän çok kino bakmaa severlär.
9. ... (iki kendili adlık) baalara ceviz toplamaa gittilär.

Laflar noktaların erinä yazmaa deyni: Miti hem Andrey, ay, biz, kuşçaazlar, gençlär, şkolanın aulu, bän, onbeş, beş çocuk.

58. Teksti tefterlerinizdä yazın, subyektləri bulup, onların altlarını çiziniz, koyun onnara lâzımını soruşları.

Haşlak iyül günüydü. Yaamur çoktan yaamadıydı, da yolda yatardı bir kalın kat kızgın toz. Doktor Flamburg çıktı aptekadan da yollandı evä üülennä. Güneş yaktı onun gözlerini. O gitti aullar boyundan, neredä durardılar sık salkım fidannarı.

Etiştiynän köşeyä, Flamburg gördü yolun ortasında, toz içindä duran karıyı. Onun yanında vardı iki kazan hem suacı. Flamburg sandı, ani karı götürämeer suylan kazannarı. “Of, ne bu kadar yufka oldu insan!”-düşündü o da gitti karının yanına. Karı naşeysä aarardı toz içindä.

– Naşey sän aarêersın burada?- sordu Flamburg.

Karı bişey cuvap etmedi.

– Nesoy senin adın?

– Vasiläsa bana deerlär,-dedi karı.

– E, naşey sän aarêersın bu toz içindä?

– Aarêırım...Dün kırk leyä suvadım bir ev, verdim çocuuma götürsün parayı evä, o sa yolda kaybetmiş irmi leyi.

(D. Kara Çoban “Yolda karı”)

§16. PREDİKAT. SADÄ HEM KATLI PREDİKATLAR

59. Okuyun teksti. Tekstin adı açıklêêr temasını osaydı öz fikirini mi? Tekstin tipini belli edin, argumentleyin.

Ilk kaar

Güzün bitkisindä kimär kerä erä ilk sefer kaar düşer. Seftä kaar yaaması herkerä ansızdan olêr. Sabaalän erken kalkêrsın – herersi bim-biyaz. Hererdä kaar var. Er sansın giyer yortu için biyaz fistanını. O fistan gözlerini kamaştırêr.

Seftä kaarın yaaması yapêr türlü gözellikleri. O diıştırêr erin üzünü. Bu vakit derelerdä su yoktur. Onnarın üstü buzlan donadılêr.

Ama nasıl aaçlar gözäl olêrlar seftä kaar yaamasından.! Onnarın her bir dalcaazına kaarcaaz düşer. Kaardan aaçlar benzeer biyaz tanteladan gibi örmä işlerä. Sade dokun aacın bir dalcaazına- o saat sana biyaz kaarcaazlar döküler!

Kaarcaazlar – сніжинка (укр.), снежинка (рос.)

Kaar – сніг (укр.), снег (рос.)

Bim-biyaz – білим – біло (укр.), белым – бело (рос.)

Subyektin işini, durumunu, nişanını gösterän cümlelerin baş payına **predikat** deniler.

Predikat ne yapêr? ne yaptı? ne yapacêk? kimdir? neydir o? ne yapılêr onunan? nicäydir o? nicä o? h.b. soruşlara cuvap eder.

- 60. Yazın aşadaki cümleleri, koyun predikatlara soruş, onların altlarını çiziz. Cümlelere aazdan sintaksis analizini yapın.**

Oguz devleti kalkındı hızlı. (D. Tanasoglu) Bir gün bän kabul ettim bir yabancidan kiyat. (D. Kara Çoban) Kardaşım uz bana dooru baktı. (N.Baboglu) Tokatçı açmıştı bir askerci. (T.Marinoglu) Ayın çeketmesindä urdular yaamurlar, sora birkaç sabaa kraa düştü. (D. Kara Çoban) Ne biz bileriz bu gözäl kişi için? (M. Kösä) Salt ufacık toz lüzgerlär getirer uzaktan. (T. Zanet) Bucakta biz yaşamayı enidän kurduk. Sabaa ekmeenädän paşoyluk içindän duman kalktı. Bizim tarafımızda çok paşoy ekiler. Kedi korkudan atladı tokatlar aşırı. (T. Marinoglu)

- 61. Verilmiş cümleleri yazın, predikatları bulup, altlarını çiziz, angı söz paylarıdır onnar, annadın.**

1.Bän şansora bitirärdim sürmää payı. (D.Kara Çoban) 2. Lafsız aldı kürää, da tutunduk onunnan kürümää damı. (S.Bulgar) 3. Onnar pek ister taa tez büyük olmaa. (S.Kuroglu) 4. Ürektän istediym sevindirmää onu zor günündä. 5. Neçin bän zoruna savaşayım üürenmää? 6. Hep savaşmış etişmää o şafka. 7. Kırboba esapladı girmää ekzamenä bitki. (D. Kara Çoban) 8. Görgi becerärdi türkü çalmaa. (N.Tanasoglu) 9. Şu yılan yardım eder toplamaa buynuza malı (masaldan) 10. Ilerdän gagauz kızları gecä sokaa da çıkmaa korkardılar. (N.Tanasoglu) 11. Biz kopuştuk ev içinä girmää. (S.Bulgar) 12. Doyamêırım bakmaa bu lampacaa.

- 62. Cümleleri yazın, katlı predikatları bulup, altlarını ikişar çizgiylän çiziz. Annadın, angı işliklerdän onnar kurulu.**

1.Utacak kızcaaz da tutundu horu oynamaa. 2.Kaavi batüm girişti aar çuvalları taligaya ükletmää.3.Poyrazdan lüzgär başladı hızlı esmää. 4. Erken çeketti yaamur yaamaa. 5. Avşamnän biz başardık kartofileri kazmaa. 6. Neçin bän zoruna savaşayım esaplamaa karandaşlan? 7. Hep savaşmış etişmää o dostunu. 8. Hepsi yardım ederlär tutmaa öküzü.

- 63. Cümleleri yazın, işliktän katlı predikatları bulup, onların altlarını çiziz. Annadın katlı predikatların baş hem yardımcı payları için.**

1. Hava bulutluydu, Vasi korkmuş giisin kendi eni kostümünü da tükenä gitsin. 2. Anastas taligada istemiş ayakça haydasın beygirleri. 3. Stepu alatlamış gitsin tükenä, zerä tezdä o läüzümmiş kapansın. 4. O savaştı pinsin aacın tepesinä, ama pinämedi. 5. Simu bakındı görsün baada bir boş er, ama görämedi. 6. Hem mallar yorgunmuşlar, deyni kararlamışlar gecelesinnär adsız dereciin boyunda. (masaldan) 7. Bän seni isterim göreyim. 8. Zena sa, bakarak islää üürenän kızcaazlara, pek istäardı olsun onların arasında. 9. Mamu herkerä hazır yapsın ilik hepsinä. 10. Biz döndük geeri: tren läüzümdü yollansın beş saattan sora. 11. Yortuya deyni, evin saabisi läüzümmiş düzsün kırık tafta aulunu.

- 64.** Cümleleri yazın, işliktän katlı predikatları, angıları *var hem yok* lafların yardımınnan kurulu, bulun, onların altlarını çizin. Annadın predikatların komponentleri için.

I-inci var. – var

II-nci var. – yok

1. Bän büün var neyä sevineyim, dostum verdi bana bir meraklı artistik kiyadını. 2. Bu ihtiar adamın hısımnarı zengin, var kimdän alsın ödünç para. 3. Aaçın altına sarı almalar düşmüştü, vardı ne ayırmaa. 4. Bacanın yanında örtü akêr, da yok kim düzsün. (D.Kara Çoban) 5. Çocuun anası iştäydi, yoktu kim açsın kapuyu. (S.Bulgar) 6. Dışarda suuktu, yoktu kiminnän lafetmäâ. 7. Bir ilaç sade var nicä beni kurtarsın: ilaç otun kökçeezi. (masaldan) 8. Pirku ölä küçükmüş, ani aucunda varmış nicä oynasın. (masaldan) 9. Bu lafları vardı nasıl sölesin sade en ii dost. 10. Yaamurdan sora sokaklarda bir kuru ercäaz yoktu nicä bulmaa.

- 65.** Cümleleri yazın, işliktän katlı predikatları bulun, onların altlarını çizin, nicä onnar kurulu, nesoy durguçluk nişannarı onnarda var, annadın. Subyektleri da bulun, onnardan predikatlara soruş koyun.

1. Kaku, gidip-getirdi pınardan bir kazan su. 2. Lelü, oturup-annattı, neçin bizä gelmişti. 3. Bir kuşçaaz, yaklaşıp- içti sucaaz yalaktan. 4. Kırlangaç, uçup-tuttu havada uçan sivri sinää. 5. Dädu, oflayıp-annadardı kıtlık yılları için. 6. Mişa sildi elin tersinnän annısından teri dä, döküp-içti bir filcan tatlı su. (S.Bulgar) 7. Gün, şılayıp-saklandı kara bulutların ardına. 8. Dostum, şkoladan gelirkän, durup-annattı bana bir cümbüş. 9. Küçük kızkardaşım, susup-uyukladı yorgan altında.

- 66.** Cümleleri okuyun, onnardan subyektleri hem katlı predikatları çıkarıp, ayırı yazın. Açıklayın katlı predikatların strukturasını. Üç cümleyä aazdan sintaksis analizlerini yapın.

1. Ozaman çekeder Pirku yalvarmaa babusuna. (masaldan) 2. Yardımçıların üçüncü grupası bitirdi paşoyları toplamaa bir gün ileri. 3. Avcı başladı sıkı-sıkı ileri adınnamaa. 4. Dimitraş-Pıtıraş savaşarmış bütünnä daayı evä sürümää. (masaldan) 5. Kiru çekeder dartmaa pa-dişahın sakalını. (masaldan) 6. Taliga hızlı gitmektän girişti iki tarafa sallanmaa. 7. Kuşlar birdän kalkındılar uçmaa. 8. Miti, şkoladan geldiy-nän, vardı ne annatsın anasına- bobasına. 9. Avtobus läözımdı yollansın sabaalän, saat altıda. 10. Bän yoktu nereyi gideyim. 11. Stadionda bän, hızlanıp- atladım bir uzun, kumnan dolu, kuyucuk içinä. 12. Bu fidanı dikmäâ deyni, batü neetlenmişti bir kuyu kazsın.

§17. PREDİKATIN SUBYEKTLÄN UZLAŞMASI

67. Okuyun teksti. Belliediniz tekstin tipini, paylarını.

Dünneyi ekmek tutêr

Çiftçilik – eski zanaatçılık küülerdä. Çiftçi, sayılêr çift kaldırıcı- te o, kim ekmek toprakta büüder. Bu zanaatçılı gagauzlar çok yıllarda gö-türmüşlär da işçiliinnän anılmışlar, zerä käämil booday, çavdar, arpa, papşoy hem başka terekä kabul edärmişlär Bucaan kırında.

Ekmek, sıcak ekmek. Ona evallaa gelir herbir insan- küçük olan da, büyük olan da. Büün da tutêrm aklımda, nicä uşaklımda atlaşarak sevinärdim malimin dolayınında, açan o çıkarırdı fırından sıcak ekmekleri.

Ölä kalmış, ölä da gider – dünneyi ekmek tutêr. Bezbelli, ondan çekiler, ki ihtiarlar, düşürdüynän ekmää erä, kaldırêrlar onu çabuk da öperlär, sayıp kendilerini büyük kabaatlı ekmään önündä. Ekmek bakêr diil sade insannarı, ama kurt-kuşu da.

Nekadar kuvet hem havezlik harcêêrlar kırıcılar ekmek büütmää! Çiftçi yaşêêr umutlan, ani büüdecek islää bereket, ani onun sofrasında her zaman ekmek bulunacak. Büüklär üürederlär küçükleri ekmää becerikli büütmää hem da onu esapça harcamaa.

Yaşamak kendisi üüretmiş insanı, ani ekmää läázım korumaa, zerä olduynan kurak, çok can evelki vakıtta kaybelärmış açlıktan. Bunu tutêrlar aklında büün da taa yaşlı insannar. Çoktan geçti o vakıtlar, yok oldu açlık.

Biz büün deeriz tatlı laf çiftçilerin adlarına, sayêrı onnarı altın elli kişilär, zerä onnarın elleri kokêrlar ekmää, o ekmää, angısı dünneyi tutêr- bakêr.

(Mina Kösä)

Gagauz dilindä predikat uzlaşêr subyektlän sade sayılarda hem üzlerdä. Rus dilindä predikat uzlaşêr subyektlän soyda da, açan o cümledä olêr işlik da durêr geçmiş zamanın formasında.

Örnek:

1. Kafadarım gelir. 2. Geldi kafadarım. 3. Kafadarlarım gelirler. 4. Kafadarlarım geldiler. 5. Bän yazêrim. 6. Biz yazêriz.

Bu cümlelerdä predikatlar **geler, geldi, gelirler, geldiler, yazêrim, yazêriz** uzlaşêrlar kendi subyektlerrinnän sayıda hem üzdä. Ama kimär kerä predikat sayıda subyektlän uzlaşmêêr. Bu olêr ozaman, açan subyekt isteer, ki predikat dursun II-nci üzdä.

Örnek:

1. Balıklar üzerler (predikat **üzerler** uzlaşêr subyektlän **balıklar** üzdä hem sayıda-III-üncü üzdä, çokluk sayısında).
2. Balıklar üzer (predikat **üzer** uzlaşmêêr subyektlän **balıklar**, neçinki **balıklar** çokluk sayısında, ama **üzer** birlik sayısında).
3. Kuşlar uçacak (predikat **uzlaşmêêr** subyektlän sayıda).

Uzlaşmak olur olsun sade, açan predikat düzülü I-inci hem II-nci üzlerdä aderliklerdän; III-üncü üzdä sayı uzlaşması yoktur.

Örnek:

1. Bütün **izmetçi** klasta biziz (**izmetçi**-birlik sayısında; **biziz**-çokluk sayısında).
2. Oyuncu şimdi **sizsiniz** (**oyuncu**- birlik sayısında; **sizsiniz**-çokluk sayısında).

68. Cümlelerdä bulun predikatları da annadın, nicä uzlaşêr onnar subyektlärlän. Cümlelerä morfologiya hem sintaksis analizlerini aazdan yapın.

1. Aaçlardan sarı yapraklar düştülär.
2. Biz avda urduk iki yaban kaazı.
3. Petinin grupası baalar bozumunda geeri kaldı.
4. Sän çıkar bizi kırk kat yukarı. (folklor)
5. Evel kaskatı gölmekler hem kenevir donnar gagauzların tenini zettlärdirler, al parça gibi, kızardırdılar.
6. Kara Deniz bulanmıştı.
7. Babu sümeeni işlärdi.
8. Biz kaçmakta hem atlamakta yarıştık, sport oyunlarına, üürektän sevindik.
9. İi beygirä bir kamçı eter.

Kenevir – конопля (укр., рос.)

Süme-karapaa parçası – шматок вовни (укр.), кусок шерсти (рос.)

69. Kurun beşär cümlä, angılarında subyektlän predikat sayıda uzlaşmasınar. Cümleleri yazın. Annadın, neçin predikatlar sayıda var nicä subyektlärlän uzlaşmasınar.

 70. Cümleleri yazın. Aazdan söläyin, hepsindä mi bu cümlelerdä subyektlär predikatlar üzlerdä hem sayıda uzlaşêrlar. Eer uzlaşmasalar, annadın, nedä uzlaşmêêrlar.

1. Taşlar lumbur-tumbur düştü yukardan.
2. Zerdele aaçları yapraklarını silkti.
3. Uşaklar ekskursiyadan geldi.
4. Üürenicilär şkolaya erken gider.
5. Hepsi çocuklar daavaları dooru annamış.
6. Aacın boyunda karımcılar fııldardılar.
7. Keçilär yırak bayırda otlêêr. 8. Kapular hem pençerelär açtkı.

§18. CÜMLENİN İKİNCİLİ PAYLARI: TAMANNIK, BELLİLİK, HALLİK

 71. Okuyun teksti. Kısadan annadın içindeliini.

Çalgıcı

(*annatmanın bir parçası*)

Vasi pek sevârdi muzıkayı. Onun için Vasiyi mamusu bulardı küüdä, neredä çalêr çalgıcılar. Mamusu çekedârdi takazalamaa uşaa:

– Neredä sän gezersin ba, Vasi. Aarêêrız, aarêêrız bulamêêrız seni.

Vasi, oniki yaşında çocuk, cuvap edârdi:

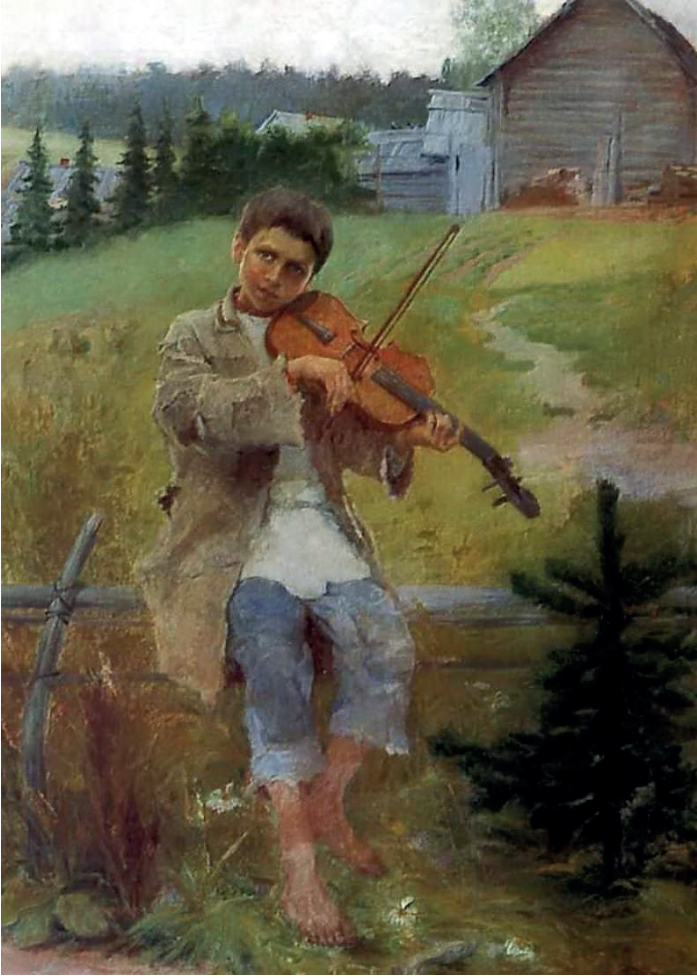
– Mamu, beni düündä bulacenız. Bän muzıkantların yanında.

Bundan sora Öküzçü Vasinin mamusu bilârdi, ani çocuk çalgıcıların yanında.

Baurçu küüyü- büyük bir küü. Burada yaşêêrlar gagauzlar, angıların var eveldän gelän derin kulturaları. Öküzçü Vasi küçüktän tanışmıştı kendi halkın kulturalarınan. O pek sevârdi halk türkülerini. Vasinin – en islää dostuydu çingenä kemeñecisi Vasili. Çingenelerin ayleleri yaşardılar küüyün kenarında. Açan Vasiyâ vermâzdiêr evdä iş, o osaat gi-dârdi dostuna, kemeñeçeyi Vasiyâ. Onnar oturardılar evin eşiklerindä da kemeñeci üüredârdi çocu çalmaa kemeñedä. Yavaş- yavaş Öküzçü Vasi üürendi çalmaa kemeñedä. Ama onda kemeñä yoktu. Bir gün çingenä kemeñecisi dedi:

– Vasi, bän görerim, ani sän çalgıcı olmaa isteersin. Ama bän sana kendi kemeñemi verämeycäm. Biz sana bir kemeñä yapacez.

Bundan sora iki dost tutundular iştän. Onnar buldular bir parça uygun tafta. Ondan hazırladılar kemeñeyi, yaptılar struna. Da tezdä kemeñä hazırıldı.

Vasi pek sevinärdi bu kemençeyä. O saklanardı evin tavanında da orada çalardı halk avarlarını. O küçük yaşlarında Vasi Öküzçü esapladı baalamaa kendi yaşamasını muzıkaylan.

Vasi annardı, ani olmaa muzıkant, läázım üürenmää. Ama üürenmää 30-uncu yıllarda Romıniyada zordu. Öküzçülerin aylesi fukaaraydı. Onnarın vardı sade bir hektar topraa. Onun için Vasinin bobası, Nikolay Oküzçü, gidärdi Dobrucaya çıraklık etmää. Mamusu, Ekaterina, kilim dokuyardı zenginnerdä...

(Stepan Bulgar)

Predikatı annadan, obyektı gösterän hem cuvap edän soruşlara: *kimi? neyi? ne? kimä? neyä? kimdä? nedä? Kiminnän? neylän? kimin için? ne için?* cümle- nin ikincili payına **tamannık** deniler.

Var **nicelik, er, zaman, neet, sebep, nekadarlık** hallıkları.

Obyektlerin yada işlemin bir nişanını gösteren nem soruşlara *nesoy? nicä? angı? kimin? neyin? angısının? kaç? nekadar? kaçınıcı?* cuvap edän cümlelerin ikincili payına **bellilik** deniler.

Hal iştennik hem **hal iştenniin laf çevirtmesi, iştenniin laf çevirtmesi** ayrılêrlar cümledä intonaşiyaylan hem virgüllän. Cümledä onnar olêrlar ayrılma hallık hem bellilik.

Geniş belliliklär cümledä taa sıkça kurulêrlar nişannıkların annadıcı lafların, iştenniin laf çevirtmesinnän. Açan belliedilän laf durêr onnarın önündä, herkerä ayrılêrlar intonaşiyaylan hem virgüllän, ardında durarkana – ayrılmêrlar.

Predikata karakteristika verän hem **nicä, nezaman, neredä, angı neetlän** işlem olêr gösteren cümlelerin ikincili payına **hallık** deniler.

Örnek: *Lüzgär pek hızlı esärdi. Avşamnän etiştik evä. Hasta uşak gücülä soluyardı. Sportçular ne kuvedi varsa kaçardılar.*

Cümlelerin ikincili payları

Tamannık	bellilik	hallık
-----	~~~~~

72. Cümleleri yazın, onlardan tamannıkların bulup, altlarını çiziniz.

Tamannıklara soruş koyup, annadın, angı halda onnar kullanılmış hem angı söz payınnan onnar gösterili. İlk altı cümlelerä morfologiya hem sintaksis analizlerini yapın.

1. Hepsini mayıl oldu Petriyâ. 2. Onda bir meraklı kiyat var. 3. Beygırlär ürkütü gürlütüdän. 4. Çiftçilär karpuzları maşınaylan götürelerlär panayra satmaa. 5. O adam bizä çok annattı eveller için. 6. Bän tanıyıverdim dostumu buncak insan arasında. 7. Şkolacılar beşär fidan diktilär. 8. Yolcu kalpaannan çaarardı yaklaşalım ona. 9. Topluştä Koliyi küü başı ayırdılar. 10. Kara bulutlardan serin lüzgärlän bilä bizä bir dä çis-kincik geldi. 11. Küüyün kenarında insannara birär parça kartofilik eri verildi.

73. Annatma parçasını yazın, onun cümlelerinde tamannıkların bulup, söyleyin, angı soruşlara onnar cuvap ederler. Tamannıkların hem predikatların altlarını çiziniz.

Evädän vardı üç kilometra. Hemen bütünnä yolu Dimançu kaçtı. Evdä yoktu kimseycii. Beyaz guguşların birazı gezinärdi surlık aulunda, birazı da- evin örtüsündä. Dimançu hızlı girdi hayada, aldı kadadan iki auş papşoy da attı damın içinä. Guguşlar biri-biri ardına girdiler orayı.

Açan girdilär en gözäl, taracıklı çüplü guguşlar, Dimançu kapadı damın kapusunu. Guguşlar kondular yuvalarına. Dimançu, yoklayarak yarım karannıkta merdivenin basamaklarını, pindi da tuttu taracıklı çüplünün birisini, sora da tuttu onun eşini da kaçarak gitti anıza...

(N.Babogluya görü)

74. Yazın tefterlerinizde cümleleri, çizim belliliklerin altlarını, onnara soruş koyun. Bulun sadä hem geniş bellilikleri.

Genä ayazlı kış geldi. Yalabık, biyaz kaar erlerä yaadı. Lüzgerli havalar başladı suuk olmaa. Güneşli günnär kısaldı, karannık gecelär uzun oldu. Gecä vakıdı eşilliksiz daalarda kimär canavarın çirkin baarması işidilärdi. Korkak tavşamın ürecii sık-sık düüldü. Yol boyunda derin kaarın üstündä belli oldu tavşam izleri. Pazar günü erken käämil avcılar ava çıktılar. Onnar çekettilər çabuk gitmää tavşam izlerindän uslu durumda görünän daaya dooru. Çabuk gidän avcılar hiç istemäzdilər dinnenmää. Tezdä yolca onnar girdilär sık büüyän aaçların arasına.

75. Verilmiş cümleleri yazın, halıkları bulup, altlarını çizim. Aazdan onnara soruş koyun hem söläyin, angı söz paylarınnan onnar gösterili.

1. Ateş hızlı sünärdi.
2. Sportçu stadionda, kaçä-kaçä, dinmiş.
3. Kuşcaaz, uça-uça, geçti duvarın hem dal yıvının arasından näämisa evin başında karannaa.
4. Doktor ilaçladı çocuun ayaanı, da o, topallayarak, evä gitti.
5. Dilenci, garga gibi, kavradı kırıntılarını sofradan.
6. Daulcu iki elinnän düüyärdi daulu.
7. Ekskursiyada biz bütün gün yayan gezdik.
8. Komuşu demäzdi bişey, sade maalemni çiftçisinä canını bakardı da kıpardı gözlerini, kayıllı sallardı kafasını hem deyärdi “aha” yada “ölä”.
9. Kızcaaza eşil fistan yaraşardı, durardı kıvrak.
10. Çat-çat dustü damın üstündän erä bir pardı.
11. Kedi, kurşun gibi, önümüzü geçti.12. Geniş sokaa biz çabuk aykırıldık.

76. Tekstte bulun bellilikleri, gösterip, nesoy söz payları onnar?

Cendem-Babusu, avdan gelärken, çabuk sormuş:

– Ne bukadar insan teninä burası kokär?

Bakınmış çirkin, bakınmış da sora biraz uslanmış, imiş sıcak iintisini da yatmış uyumaa.

Ertesi günü, babu ava gittiynän, Gürgen-Kıvradan bu evin üçüncü, en bitki odasını açmış. Burada da o bir gözäl kız görmüş.

O altın kukalarlan bürüncük tanteli örärmiş, öbür kızkardeşlerinden

taa da gözälmiş.

Kızın şen bakışı günün şavkını kesärmış, üüsek, yıraftan işidilän gülüşü yıldızları toplarmış... (masaldan)

77. Koyun durguçluk nişannarını verilmiş cümlelerdä, argumentläyin onnarı.

1. Kaar düşän erä çabuk eriyärdi.
2. Düşän erä topaç daalmadı.
3. Artist türkü çalan bizä dooru baktı.
4. Insannar ot yolan artık dinmiştılar.
5. Uşak okuyan kiyadı may uyuklardı.
6. Çocucak yavaş gidän çalardı kendi-kendinä türküçük. Eşerän ilkyazın yapraklar donadardılar küüyün peyzajını.
7. Kuşlar uçar göktä dönüşärdilər.
8. Armutlar olmuş güneştän çekertilär düşmää erä.

78. ? Verilmiş iştenniin laf çevirtmelerinnän düzün cümlä. Argumentläyin durguçluk nişannarı.

Taş kaldıran adam, düzän yapıyı kişilər, oturan sundurmada dädu, gidär adam işä, tutulmuş balıklar göldä, olmuş üzümnä çotuklarda, pişmiş ekmek fırında.

Sundurma – лава (укр.), скамья (рос.)

79. Yazın teksti. Yapın sintaksis analizi 1 hem 3 cümlelerä.

Boyar hem Todur
(*Bir payı*)

...Boyar ozaman istemiş Toduru kaybetsin. O pek baarmış çıraklarına, koymuş onnarı Toduru çezalasınnar, ama çıraklar üfkedän anaşêrlar boyarı üüretsinnär: hızlı tutêrlar onu, koyêrlar bir fıçı içinä da kolvererlär bayırdan aşaa tekerlensin, sonunda Todur çok şükür eder dostlarına, da hepsi alêr boyarın varlıundan, ne isteer.

Ertesi günü Todur evlener boyarın gözäl kızına. Tezdä çekeder bir büyük düün, bir büyük konuş. Doz-dolayda çalgıcıların sesleri işidiler. Vani da o yortuda çok seviner. Onu oturdêrlar kâr Todurun yanına. Girişer o sıkı-sıkı imää, ama aazına neçinsä hiç götürämeer, hep bir yanına düşürer... (masaldan)

aa-balık tutmaa – вудка (укр.), удочка (рос.)

§ 19. DOORU HEM KIYNAŞ TAMANNIK

80. Okuyun teksti. Söläyin temasını

Balıkçılıkta

Aydınnanardı hızlı; hava uslu ydu, açtktı, gözäldi: belliydi, ani gün olacék ii, Dimaylan Koli ayrıldılar, onnardan kaarä göldä yoktu kimsey, birazdana işidildi Kolinin sesi:

– Çeketmesi var, Dima!

– İ saatlan! – cuvap erinä, sesetti Dima, herbiri onnardan uruldu kendi zaametinä, Dima hazırladı çok yakacak, yaktı ateşi, hazırladı hem tertiple diinnenmäk erini.

Güneş kalkardı hızlı, göldä peydalandı taa iki kişi balıkçı, Dima darıdı da gitti Kolinin yanına, onda vardı şansora birkaç büüceräk balık.

– Nicä gider iş? – sordu Dima.

– Ufaklar çok engel ederlä, – cuvap etti Koli. – Sıbdêrim onnarı geeri.

– Dartêr! – sesetti Dima.

– Görerim, – cuvap etti Koli da kaldırdı oltayı, – gegacıkta tepinär di bir büük, besli balık...

(Miron Dermenji)

Dooru tamannıklardan kaarä, kalanına, angıları durmêêrlar temel hem gösterek hallarda, deniler **kiynaş tamannik**.

Kiynaş tamannıklar annadêrlar predikatı yada bellilii. Cümledä onnar gösteriler taa sık adlıklarlan yada adlıklı nişannıklarlan, angıları durêrlar doorudak yada çıkış hallarında. Kiynaş tamannıklar var nicä gösterilsin izafetlêrlän dä. Cümlelerdä kiynaş tamannıkları kullanêrlar predikatlar. Kiynaş tamannıklar koyulêr o hallara, angılarını predikat isteer.

Örnek:

1. Bobam **pensiyaya** (neyä?) çıktı.

Pensiyaya- kiynaş tamannik kullanilêr doorudak halında, gösteriler söz payınnan- adlıklan.

2. Eski ruba benzämeer **eniyä** (neyä?)

Eniyä- kiynaş tamannik, kullanilêr doorudak halında, gösteriler söz payınnan- nişannıklan.

3. Bän batüma bir **kiyat** (ne?) baaşladım.

Kiyat- dooru tamannik.

81. Cümleleri yazın. Dooru tamannıkları bulup, altlarını çizin. Söläyin, angı söz paylarınnan gösterili predikatlar hem dooru tamannıklar.

1. Şkolanın aulunda biz koyduk çok fidan.
2. Pavli her sabaa çay içer.
3. Çocuklar oynardılar çelik.
4. Veriniz bana şeker.
5. Anam gösterdi bana eni yolu.
6. Adam içti su da gitti yoluna.
7. Bulü verdi bizä süt, yımırta hem ekmek.
8. Bän hergün haydêêrım kaazları çayıra.

82. Yazın cümleleri tefterlerinizä, dooru tamannıkları hem predikatları bulup, altlarını te bölä çizin: predikatları-ikişär çizgiylän, dooru tamannıkları- birär kopuk çizgiylän. Söläyin, angı halda kullanılmış dooru tamannıklar hem angı söz payınnan onnar gösterili.

1. Kışın, her sabaa, bän sundurmaya koyêrım trofa hem tenä, saçak kuşcaazları isinnär deyni.
2. Koli, onüç yaşında bir çocuk, pek sever oynamaa futbol.
3. Nastradin Hocanın dostu yollamış onu bir dul karıya dünürcü.
4. Mamu yısıttı südü, döktü çanaklara.
5. Evel kim bizi sayırdı?
6. Analar hepsini duyêr.
7. Belliydi, ani çocuk kimisä bekleer.
8. Kızcaaz yaklaştı da açtı içer kapusunu.
9. Ştenada artist çalardı halk türkülerini.
10. Satira annatmasında yazıcı gülmää alêr sıkıları.

83. Cümleleri yazın, kıynaş tamannıkları bulup, altlarını çiziniz, annadın, angı soruşlara onnar cuvap ederlər hem angı söz payınnan onnar gösterili. İlk beş cümleyä morfologiya hem sintaksis analizlerini aazdan yapın.

1. Biz suuklara dayandık, açlı çektik, ama verilmedik.
2. Mamunun mancası ne gözäl sauna koktu!
3. Küüyün kenarında sel gitmiş bir büyük yara.
4. Kazılmadık tarlada çok türlü otları ellän koparmışlar.
5. Sän o çiçää neçin dokundun?
6. Da te çekeder hazırlanmak düünä. (*D.KaraÇoban*)
7. Bobam şansora elli yaşına yakındı.
8. Örgi düşünürdü, ani bişey sölämedi evdekilerinä. (*S.Bulgar*)
9. Biz sesleeriz radiodan başka kasabaları.
10. O şakaya küser.
11. Mali oturdu skemneyä.
12. Simu yapıştırdı evin duvarına bir bildirim.
13. Bu topluşta bän da lafettim.

84. Düzün lafbirleşmelerini, soruşlara görä yazın cuvapları. Cuvaplar läüzim olsunnar tamannık, tamannıkların altlarını çiziniz.

Yaklaşım (kimä?), karşı geldim (kiminnän?), düşünirim (kimin için?), adadım (ne?), aldım (neyi?), kahırlandım (neyä?), hazırladım (neyi?), alma vardı (kimdä?), sesledim (kimi?), küstüm (neyä?), üürendim (kimdän?), annattım (ne?), gördüm (kimi?), dindim (nedän?), taşındım (ne?), sevindim (kimä?).

85. Cümleleri yazın, tamannıkları bulun. Dooru hem kiynaş tamannıkların altlarını çiziniz.

1. Insannar bakêrlar onun karannık örüyüşünä, yaraşmaz bol rubalarına da maana bulmêêrlar. (*D. Kara Çoban*)
2. Ko zaamet dökennerin kuvedi olsun çorbacı hepsi zenginniklerä.
3. İhtiar adamın akıl vermesi hepsinä yardım etti.
4. Mali her avşam yattıynan, küçük kardaşıma masal söleer.
5. Bän bobamnan aulu düzärkän, bir tafta erinä koyduk pardı.
6. Avcılar daada urmuşular iki tavşam hem bir dä tilki.
7. Dermendän unnan çuvalı getirdik.
8. Futbol meydanında hepsinä sport sevicilerinä er vardı.

§ 20. BELLİLİK. EKLEMBELLİLİK

86. Okuyun teksti. Belliedin onun tipini hem stilini.

Ne o dostluk?

– Dädu, annatsana bana, ne o dostluk?

– Bu pek käämil soruş, – dedi dädu unukasına, angısı artık sekizinci klasta üürenärdi. – Ee, senin çok dostun var?

– Var e, nasıl? Bütün klasın çocukları – benim dostlarım.

– Hadi ölä olsun, uşaaam, ama inanmêêrım, – cevap etti dädu. Bän da bir vakıtlar düşünärdim, uşaaam, ani kiminnän birerdä üürenersin, kiminnän birerdä oynêêrsın, kiminnän yakında yaşêêrsın – hepsicii senin dostların, ama bu diil ölä. Yaşamanın bu üzerä var kendi prinçipleri, kendi kriteriyaları, kendi ölçüsü.

– Nesoy ölçüsü ba, dädu?

– Bän, açan taa gençtim, yaşayardık Sovet Birliindä. Makar ki oza-
mandaki lozung söyleyärdi, ani insannar biri-birinä – “kafadar, dost hem
kardaş “ ama halizdän baktıyan, taa çoyu çıktı zor vakıtta sade yolcu,
hem kafadar, açan dedilär, ani yaşamayı var nasıl kurmaa, kim nicä iste-
teer. Hepsicii o “dostlar” hem “kardaşlar” 90-ıncı yıllarda birdän unu-
tuydular, ne o üz, esap hem başka insannık normalarını: başladıydılar
kapmaa, taşımaa, soymaa fermaları, brigadaları, zavodları, fabrikala-
rı. Bakmaazdılar, ani bu yapılar, bu zenginniklär toplanma çok vakıdın
içindä hem diil onnarlan, angıları haydut, duşman gibi soydular kendi
komuşularını, küülülerini, vatandaşlarını hem onnarı, kimin sırtınnan

kazandı bu zenginliklər. Bölelerinə dost yada kardaş yok nicä demää. Onnara var nicä demää- duşman, hırsız, haydut, pezevenk.

Dost var nicä demää sade ona, kim senin için parasını da, uykusunu da, zaametini dä saymayacêk. Herbir adamda bölä dost var nicä olsun bir, iki, en çok-üç. Ama onnara, angıları sade gözäl lafederlər senin için, bir dä sofranı kaçırmeêrlar, ama yardıma gelmää, kirlenmää, tozlanmaa deyni yok vakıtları. Hazıroncu, yaşamak yolcusu, onnara var nicä demää, hayır hem hatır, yardım hem kurbannık onnardan beklämeyin, onnara zor vakıtta umutlanmayın.

– Bu sölenmişin, uşaaam, var aması da, – demiş dädu.

– Nesoy aması?

– Ölä aması, uşaaam, ani ii dostların olsun deyni, sän kendin dä ii dost, inanıklı dost lääzım olasın, ki beklämeyäsin seni çaarsınnar, çotraylan teklif etsinnär, ama üräännän, canınnan duyasın, açan dostunun var zoru da ilkin sän onun yanında olasın: kara günündä dayak olasın, başka zorunda- kardaşından taa ileri yardımcı olasın.

K. Vasilioglu

Pezevenk – негідник, мерзотник (укр.), подлец, мерзавец, негодяй (рос.)

Duşman – ворог (укр.), враг (рос.)

Hırsız, haydut – злодій (укр.), вор (рос.)

Temel halda adlıktan kurulu hem angı? nesoy? soruşlara cuvap edän belliliklerä eklembellilik deniler. Eklembelliliklər var nicä kullanılsın cümledä belledilän adlıın önündä yada ardında.

Örnek: **Taşçı** (angı?) Miti küüdä birkaç pınar düzdü.

Todur- (nesoy?) **pelivan** kaçmak yarışmasında buyıl genä gösterdi en üüsek uuru.

87. Skobalardan eklembellilikleri çıkarıp, kendili adlara lääzımnyca uydurun. Kullanın verilmiş örnää.

1. Yalpug boyunda çayır eşerer (derä).
2. Miyal bendän üç yaş taa büyük (batü).
3. Vaninin kardaşı pek sever okumaa “Kırlangaç” (dergi).
4. Biz beeneriz Glinkanın muzıkasını (kompozitor).
5. Bobam gitti Bolgrada barabar Lambu (çiçu) suan hem sarmısak satmaa.
6. Andrey Todur güreşmektä genä hepsini urdu (pelivan).
7. Araslan (bey) Balkanda düzmüş hak-oguzların eni devletini.
8. Klubun ştenasında şkolacılar hazırlardılar göstermää M.Çakirin “Cenk dalgaları” (pyesa).

Örnek: 1. Bän kabul ederim “Ana sözü” (gazeta).

2. Bän kabul ederim “Ana sözü” gazetasını.

88. Soruş cümlelerinä yazın cuvap.Eklembelliliklerinin altlarını çiz.

Var mı senin çičun, nasıl onun adı? Var mı senin lelün? Nasıl onun adı? Geler mi o sizä? Var mı senin kakun? Adı onun nicä? O imää deyni manca yapêr mı? Nesoy gazetaları hem dergileri sän isteersin kabul etmää?

89. Okuyun cümleleri da annadın, ne eni ad verer onnara adlıklar.

- 1.Kosmonavt German Titov 25 saat kosmosta bulundu.
2. Bizim küüdä çilingir Simu anılmış ustaydır.
3. Herkezinä ana Vatanı paalydır (folklor).
4. Kluba geldi kemeñeci Dimu hem düdükçü Kosti.
5. Bän sesledim bir masal “Dimitraş-Pıtıraş”.
6. Radioda çalnêr “Oglañ” türküsü.
7. Tanku dädu hergün sokakta oturardı geç vakıdadan.

90. Yazın teksti. Yapın sintaksis analizi üç cümleyä.

Ödeşmäk **(Bir payı)**

İki kişi küçükkän kafadarmışlar. Açan onnar büümüşlär, birisi tez zenginemiş, öbürü sä yannaşmış ona çırak-çoban. Yaşarmış çoban bir er içindä kazılı evceezdä hem tutarmış beş köpek.

Zengin çabuk unutmuş küçüklük dostluunu, çobana az ödärmiş. Un, kartofi, fasülä ödünç verärmiş fukaaraya, da sora onnarın paasını onun ödeendän tutarmış. Bir yılın, kasımda, ödeşmäk günündä, zengin olan yokmuş evdä, da çobanın ödeeni vermiş onun yardımcısı, angısı bilmäüzmiş bunun borçlarını.

Zengin taa geldiynän evä, yollamış yardımcısını nası-nicä alsın çobandan borçları... Zenginın yardımcısı hızlı gitmiş çobanın evinä...

(D. Kara Çoban)

§21. SADÄ CÜMLELERİN KURULUŞÇA SOYLARI

91. Okuyun teksti. Belliediniz tekstin temasını, öz fikirini hem yazdırma elementlerini.

Günün birindä

Dışarda güzdü. Aaçların yaprakları, sansın bir komandaya görä, bir gecedä olmuştular soluk-sarı, sarı, turuncu, güvez, kırmızı, mor...Onnarı sansın bir usta-resimci boyamıştı da gözelletmişti diil sade tabiatı, ama kâr yaşamamızı da. Bir dâ çıktı lüzgercik. Yapraklar başladılar uçuşmaa havada renkli kaar gibi. Sansın iiri çoban sargısı yaayaardı. Güzün bu vakıdına, açan aaçlardan yapraklar döküerlär, yaprak dökümü deerlär.

Güz insana, uşaklara deyni bitki salütunu verärdi ayrılmanın önündä. Onuştan da utancak güz ba sararardı, ba biyazıyardı, ba bozarardı, ba kızarardı, ba ateş gibi yanardı- bütün gökü kaplayardı. O iiri, ortanca, ufak hem ufacak yapraklar göktä sansın oynaşardılar da, bıktıynan, yorulduynan biraz, erä konardılar dinnenmää. Ama serin, fena, naalet lüzgär onnarı erdä dâ raata brakmazdı, haydayardı, koolayardı, saçardı da bitki-bitkiyä genä bireri, kuytulara hem çukurların, oymakların içinä toplayardı.

(K. Vasilioglu)

Yaprak dökümü – падолист (укр.), листопад (рос.)

Çoban sargısı – онучі (укр.), портянки (рос.)

Dolu cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var baş paylar da, ikincili paylar da. Dolu cümlelär bu üzerä var nicä olsunnar **geniş** ta, **dar** da.

Cümlelerä, angıları kurulu sade baş paylardan, **dar** cümlä deniler.

Uşak oynêêr. Batü okuyêr. Maşi çalêr. Miti kaçêr. Petri geldi.

Cümlelär, angılarında baş paylardan kaarä var makar bir ikincili pay, **geniş** cümlä deniler.

Uşak oynêêr toplan. Batü okuyêr bir meraklı kiyat. Maşi çalêr bir gözäl türkü. Miti aldı çantasını da kaçtı şkolaya. Petri büün geldi şkoladan pek geç.

Yarı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında kaçırılmış läüzimni cümlä payları hem onnarın maanasını kolay bulmaa konteksttä: O, sansın, orada başçada (kaçırılmış predikat **bulunêr**).

Kaçırılmış cümlä paylarını, angıları artık karşı geldilär bizä, avtor (istediinä görä) var nicä diıştirsın çizgiylän

Örnek: *önünkü planda görünärdi çayırın kenarı, onun ardında- yamaç, taa sora da- bayırların tepeleri (çizgi koyulêr **görüner** predikatın erinä).*

Çizgi çok kerä koyulêr predikatın erinä, angısı gösterer işlemi **gitmäk**.

Örnek: *Dädu gitti sol tarafa, ama biz- dooru derä boyuna.*

92. Okuyun cümleleri da söläyin onnarın soylarını, açıklayarak cuvabınızı.

1. Yaarın gelecän mi top oynamaa?
2. Pazara dokuzuncularlan biz top oynayacêz.
3. Vani koymuş neetinä başarmaa şkolayı sade onnuklarlan.
4. Neredä gezersin?
5. Geldi kış.

93. Okuyun teksti. Bulun yarı cümleleri da çıkarın onnarı tefterlerinizä.

Dostum

Benim dostum Panti – käämil bir çocuk. Yaşêêr bizim maaledä. O pek gözäl çalêr kemeçedä. Toplan da pek käämil oynêêr. Bän onu pek severim. Ne üzerä mi? Ondan dooru çocuk bizim bütün maaledä bulmayacan. Adadısaydı bişey – yapacêk. Tutundusaydı bişeydän – tamannayacêk. O-haliz dost!

94. Okuyun teksti. Bulun dolu hem yarı cümleleri.

Ölecän

Günün birindä Gani dayanmış aacın aşaadakı dalına da aurt dolusu öt-eşil zerdelileri iyärmiş.

– Gani, imä eşil zerdeli, zerä ölecän, – demiş Mani.

- Hiç kahırlanma. Dün gördün mü 90 yaşında bir babucuu gömdülär?
- Da sora ne?
- O da küçükkenä eşil zerdeli imişti. Onuştan da şindi ölmüş.

(N. Baboglu)

95. Okuyun teksti. Açıklayın kuruluşça dolu hem yarı cümleleri.

Eni şkolada

Dimu seftä gitmiş eni şkolaya. O kimseycii taa bilmäzmiş. Onuştan da kimseylän taa dostlaşmamış, bakarmış, kim nesoy.

Bir gün ona yaklaşmış Tanas da sormuş:

– Kimseylän mi taa dostlaşmadın?

– Yok.

– Bän dä kimseylän dostlaşmêêrım. Yok ne olsun bizim çocuklardan. Vasi- sade üüner kuvedinnän. Koli-pek şiret koyêr kendisini. Vladi – yalancının yalancısı. Todi- sade maymun gibi yamulêr...

Tanas klasta üürenän çocukları may hepsini sıralamış. Ama birisi için dä o ii laf bulamamış. Bitkidä sade demiş:

– Hiç bilmeerim, kiminnän sän var nicä dostlaşasın?

– Sän kahırlanma, – demiş Dimu. – Kiminnän dostlaşacam, bän taa bilmeerim. Ama kiminnän düşmeer dostlaşmaa, bunu bän pek islää anadım.

– Kim sana söledi?

– Sän kendin bana annattın.

96. Okuyun teksti, çıkarın yarı cümleleri.

Avşam hayırlı olsun, dostum!

Pavli avşam ekmeeni imiş da açmış telefon dostuna.

– Avşam hayır olsun, Todi!

– Hayır olsun! Sänmisin, Pavli?

– Bänim.

– Ne yapêrsın?

– Ekmek idik tä şindi bulaşıkları yıkêêrım.

– Neçin sän, ama diil kızkardaşın?

– O yardım eder mamuya içersini paklamaa.

– Sabaa gelsänä bizä.

– Ne yapmaa?

– Öbür günä deyni fiçılara su taşımaa.

– Kaçta?

– Dokuzda.

– Annaştık. Ozaman sabaa buluşacez. Saalıcaklan!

– Saalıcaklan!

97. Gözdän geçirin resimi, kullanarak dolu hem yarı cümleleri, yazın birär kısırak annatma.

§22. BİR BAŞPAYLI HEM İKİ BAŞPAYLI CÜMLELÄR

98. Okuyun teksti. Tekstin adı neyi gösterer: temasını mı osaydı öz fikirini mi?

Arif Petri

Arif Petri – benim dostum. Yaşêêr Çayır maalesindä. Evleri durêr kâr ara boyunda. Görüner uzaktan taa. Petriyâ Arif dedilär, çünkü o pek akıllı çocuk. Ondan bir düşünülmedik laf işitmeyecân. Sokaktan geçärkân, büyüklerä selâm verer, herbirinä uygun laf bulêr. Yaşêêrız onunnan, nicä kardaş. Bana da, başkasına da yardım eder, ama hazırı yazmaa vermeer, çünkü bundan sade zarar. Üüreneriz islää. Büyükleri sesleeriz. Kimi gün uroklardan sora giderim onnara. Kimi gün o gelir bizä. Pek islää annêêrız biri – birimizi.

Arif – розумний (укр.), умный (рос.)

Düşünülmedik laf – необдумане слово (укр.), необдуманное слово (рос.)

Sadä cümlelä var nicä olsunnar bir başpaylı da, iki başpaylı da.
İki başpaylı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var iki baş payı da (subyekt hem predikat) hem baş paylarına baalı ikincili paylar da.
Mani giimiş eni fistanını. Bu cümledä var iki baş payı da hem predikata baalı ikincili cümlä payları da.
Bir başpaylı cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var başpayların sade birisi-subyekt yada predikat.
Eer cümledä varsaydı sade subyekt, ona deerlä deyici cümlä: Yaz. Gecä. Parkta gençlä.
Eer cümledä varsaydı sade predikat, ona deerlä işlikli cümlä: belli üzül, bellisiz üzül, üzülsüz hem bütünneşik üzül.

99. Okuyun cümleleri. Bir başpaylı cümleleri bulun, onların soylarını açıklayın.

1. Eer istärsän akıllı olmaa, taa çok läözüm okumaa.
2. Anaya hem Vatana canımı da kâr verärim.
3. Bir eski, käämil dosta on eni verärim.
4. Eni dost aara, ama eskiyi kaybetmä.
5. Eer kayılsan dost olmaa, dost kolay sana bulmaa.
6. Herkerä koru eni evini hem eski dostunu.

100. Okuyun cümleleri. Bulun onların soylarını hem inandırın dooruluunuzu.

1. Gittin, gezdin çok erlerdä. Da neçin sän geeri döndün?
2. Kıyatta bilgi aara, o- nicä altın para.
3. Üürenecän – ilerleyecän, üşenärseydin- geeri kalacan.
4. Okuyarsan, dostum, çok – köstek bu dünnedä yok.
5. Akıllı duşmandan korkma, ahmak dostundan sakın.
6. Dün gittin sän heptän,-aalemi sesledin.
7. Ama neçin düştä hep gelersin bana? Taa ii diil mi, düünür yollayım tez sana?!
8. Kış. Kürtün. Kızak kaymak.
9. Renkli güz. Renkli kilim. Güzü läözüm sevelim.

101. Kurun kendinizdän dostluk yada dostunuz için birär yazdırma teksti. Adını var nicä koyaysınız: "Benim dostum", "Paalı dostum", Dostun yoksaydı- bela, günnerin senin kara" h.b.

§23. BELLİ ÜZÜL CÜMLELÄR

102. Okuyun teksti.

Porezenci

Küüyün bu maalesinä o vakıtlar deydärdilär fukaara maalesi. Sokaan iki tarafında da süzülürdü küçük kül kufneciklä. Çıbık aullar geriliydi evdän evä. Kimi aulda asılıydı susak, kırık çölmek. Makaklı askerä benzärdi bu aullar.

Kırkayak Marinin kufnecii en kenardaydı. O yapıcık şuşekil dururdu, bilinmeer, nasıl taa yıkılmamıştı. O ölä alçaktı, ani şoparlar ardından tırmaşırdılar evin üstünä, nicä pata. Hepsi bilirdi bu evceezi: bütün küüyün insanı vardır mezarlaa ölü geçirdii, da bu sokaktan vardır geçtii, neçinki mezarlaa yol salt bu sokacıktan geçärdi.

Hergün edi- sekiz kişi gömülürdü. Açan ölü yaklaşırdı küüyün kenarına, Marin çıkardı aulundan da, alıp başından paraliyasını, stavrozunu yapardı, insanın ardına mezarlaa varardı. Kırkayak Marincik kimseycää laf katmazdı, açık kahırını göstermäzdi, insanın arasında susarak gidärdi. Mezarlıkta, ölüyü gömärkän, genä kimseyä laf katmazdı, sırası geldiynän, dadardı bir kaşıcık koliva da sora dönärdi geeri, evä, işleri bitirmää.

Nekadar yaşamış Marincik, işlerini hep bitirämemiş, doyunca da ekmeğe iyämemiş. Marinin uşakları, gördücää bobasını, başlardılar hızlı kaçınmaa: birisi verer, öbürü taşıyêr, üçüncüsü tezekleri yivêr. Hepsicci işleer. İki yaşında Miyaluş ta tutêr tezää kenarından, ama kaldıramêr. O da, karımcacık, savaşıêr taa tez tezeklik yivilsin.

Uşaklar fıyıldardı o yanına, bu yanına, sansın bütün sokaan uşakları toplanmıştı orayı. Onnar sa, sekiz uşak, hepsi Marinindi, biri öbüründän taa alçak.

Marina sorardılar:

– Ne okadar çok uşaan var, Marin?

– Dünnä gözäl, ko yaşasınnar! – cevap verirdi Marin.

Ko yaşasınnar ! Marinin varsa bir bukası, o payedärdi on parçaya: karısına, uşaklarına hem kendinä.

Marin oturêr dut altında, siler terini annisından.

– Sandi, topla hepsini sofraya! – baarêr Marin çocucaana.

– Mamaliga hazır mı? – sorêr Sandi.

– Hazır, hazır, – cevap verer Marinin erinä Marinka- karısı.

Marinka sofrayı artık koymuş, mamaligayı tezicik kotarmış da naşey-sä dönüşer çüvenin önündä, allelem, kazıyêr çüvenin dibini, gevşener tatlı-tatlı. Ko desinnär, ani çüveni kazımaa prostmuş, aniki belaya düşecän, ölä adet! Yok ne yapmaa, açlık adetindän beter yoktur!

(Stepan Kuroglo)

Porezenci- şakacı, güldürücü – балагур, жартівник (укр.), шутник (рос.)
Şopar- küçük uşak – маленька дитина (пестлива форма) (укр.), маленький ребёночек (ласкательная форма) (рос.)

- **Neredä yaşaardı porezenci Marin?**
- **Annadın onun evcezi için.**
- **Neredän belli olêr, ani Marin – pek fukaara bir adam?**

Belli üzül cümlelerdä subyekt yok, ama onu kolay bulmaa (taa çok kerä (predikatın) işliin üzünä bakarak): *Pek severim abrikos (bän). Pazara gidecez Bolgrada (biz). Sabaa gidecän kira yalnız (sän). Kalkın, dostlarım, hızlı (siz).*

Belli üzül cümleyä var nicä koymaa aderlikleri bän, sän yada siz. Predikat gösteriler işliklän 1-inci yada 2-nci üzdä: *Kabaatlıyı (siz) aaramayın. (Sän) Alatlama. (Sän) Korun! Hızlı (siz) daalışın!*

103. Okuyun cümleleri. Cümlelerin gramatika temellerini çizin.

1. Mamu, alsana beni dä Kieva.
2. Kendim dä yolu bulacam.
3. Bak ta unutma su almaa.
4. Gitmişlär dä yolmuşlar babunun zerdelilerini.
5. Dün bir dä sıracık kazmamış.
6. Sora bekleyecek para.
7. Aulu kazdın mı, dostum?
8. Üülendän sora gideriz parka.
9. Aala, aalama, ama cuvap etmää läüzım olacêk.

104. Okuyun cümleleri. Çıkarın sade belli üzül cümleleri da yazın tefterlerinizä.

1. Ne ekecän, onu da biçecän.
2. Çok istärseydin bilmää, taa az läüzım dinnenmää.
3. Hiç utanma üürenmää.
4. Adestän gittim –geldim bir gündä.
5. Nicä yapacan, ölä dä bulacan.
6. Saşı, pazara gelsänä bizä.
7. Gelmişkenä, alsana masanızı evä.
8. Üürenmää utanma, bilmemää utan.
9. Yarım gündä tarlamızı ektik.
10. Seslä beni, uşaam.
11. Nesoy notalar büün kablettin, kızım?
12. Annatma ne okudun, annat ne annadın.
13. Zaaımettä kısmet aara, zaaımet- yaşamak, para...

105. Gözdän geçirin resimi. Belli üzül cümleleri kullanarak (neredä yaqışêr), kurun birêr kısıarak annatma.

106. Yazın birêr fikirlemä tekst dostluk temasına görä, kullanarak belli üzül cümleleri. Tekstin adını var nicä koyaysınız: "Dostum gelmedi şkolaya", "Bela geldi dostumun başına", "Dostum kaldı yalnız", "Dostsuz yaşamaa zor" h.b.

§24. BELLISİZ ÜZÜL CÜMLELÄR

107. Okuyun teksti. Açıklayın yaratmanın janrasını. Argumentläyin cuvabınızı. Kısadan annadın teksti.

Devlet kuşu

...Bir gün getirerlär askerlää iki çocuk. Asker başı çaarêr ilkin birisini da sorêr ona: – Annat, kimsin sän, kimin ooluysun.

Çocuk annadêr:

– Bän bilmeerim, kimin ooluyum, ama insannar annadardılar bana tä ne. Bir kerä balıkçılar çıkarmışlar süzmäylän (aalan) bir büük balık, ani yutmuştu bir vakıt beni. Balıkçılar söleerlär o balaa: “Kuş,kuş, kolver uşaa içindän!” Da balık kusêr beni. Ölä da kaldım balıkçıların içindä. Ozaman bän dä balıkçı oldum. Şindi işittim, ani padişaa toplêêr kendinä eni askerleri. Bän dä esap ettim gideyim da izmet edeyim bizim pa-dişaaımıza.

Asker başı kolverer balıkçıyı da çaarêr ikinci çocu. Sorêr ona:

– Annat, kimsin sän, kimin ooluysun.

Ileri dooru annadilêr, nicä ikinci çocuk ta annatmış kendi geçirdiklerini dä, bitki-bitkiyâ, o da çıkmış padişahın ikinci oolu, angılarını ana-boba birdän tanımış da hepsi aylä azaları genä toplanmışlar bireri. Biter masal laflarlan: “**Hepsi, kim varmış yannarında, sevinmeliktän aalayarmışlar. Sevindi insannar da, açan bilindi, ani padişaaayın oolları bulundu.**”

(S. Bulgar)

Padişaa – цар (укр.), царь (рос.)

Devlet – держава, країна (укр.); государство, страна (рос.)

Asker – воїн, солдат (укр.), воин, солдат (рос.)

Bellisiz üzül cümlä deniler o cümlelerä, angılarında predikat var, ama üzü belli diil.

Kızakları yazın yapêêrlar. Bıcaları güzün sayêrlar. lilik yapêrlar ödeksiz.

Bellisiz üzül cümleyä var nicä koymaa aderlik onnar (kimseydi).

Predikat gösteriler işliklän 3-üncü üzdä çokluk sayısında şindiki, gelecek zamanda yada geçmiş zamanın çokluk sayısında: *Däduylan vakıt kaybetmää (onnar) pek seväzmişlär. Çeketmişlär (onnar) iki tarafa kaçınmaa. (Onnar) Oynamışlar top taa karannık olunca.*

108. Okuyun cümleleri. Bellisiz üzül cümleleri bulun, yazın.

1. İşleyärsäydılar topraa, bereket kabledeceklär. Ama işlämärsäydılar, kuru çarık iyeceklär.
2. Ünmeerlär varlınnan – üünerlär akılınnan.
3. Kısa yoldan geleceklär – geç kalacêklar.
4. Keçiyi laanalaa bekçi koymuşlar.
5. Bulmuşlar, kimä sormaa.
6. Kotoyu sıçannan korkutmuşlar.
7. Lüzgerä karşı tükürmüşlär.
8. Yapmışlar başlarına bela.

109. İşleyin eşlän.

I-gr. ayrêr belli üzül cümleleri

II-gr. ayrêr bellisiz üzül cümleleri.

Tutun paliyi da getirin burayı. Anasını tanımarsaydı, bobasını hiç tanımaz.

Saadımı aldın mı? Getir benim paralıyamı. Dedin a, läázım be da deyasın.

Boşuna kafamı düümä. Doyurdusaydın koyunnarı, şindi kuşlara da ver imää.

Göräseydim, alacam. Küçüktän zanaat aara, sora dalacan bala. Eer adamsan-ol Adam. Söleerim, kızım, anna, gelinim.

110. Bölününüz grupalara.

Verilmiş bellisiz üzül uygun sözlerin birisinä görä “Kızaa yazın hazırla”, “Kotoyu kaymaklan korkutmuş” kurun birär küçüräk annatma, angısında çalışın taa sıkça belli üzül hem bellisiz üzül cümleleri kullanmaa.

111. Düzünüz bellisiz üzül cümlä verilmiş işliklerin yardımınnan:

Silerlär, tertiplerlär, konêrlar, biçerlär, yazêrlar, çalêrlar.

§25. BÜTÜNNEŞİK ÜZÜL CÜMLELÄR

112. Okuyun teksti. Neyi açıklêr tekstin adı? Angı stildä o yazılı?
Argumentläyin cuvabınızı.

Vatan için

Açan biz, düşüneräk, söleeriz kendi-kendimizä lafi “Vatan”, bizim önümüzä sansın peydalanêrlar canımıza yakın beenilmiş erlär: eşil kırlar, meyvalı başçalar, gözäl baalar, alçak bayırcıklar, derin göllär, dar dereciklär. Bunnarlan bilä gözlerimizin önündä sansın görüner gagauz küülerin hem kasabaların şafkları, angıları karannıkta benzeerlär küçük yıldızıklara.

Vatan başlêr senin evindän: büyük evin içersindän, o salkım aacından, angısı büüyer aul boyunda, sokaklardan, yollardan, ani götürerlär bizi başka taraflara. Angı küüdä dä yada kasabada da yaşaarsak, Vatan çekeder bizim yanımızdan. Sanki nezaman peydalanêr Vatan sevmesi? Bu derin duygular uyanêr içimizdä biz taa uşakkana, da onnar hiç sünmeer insanın bütün yaşamasında. Vatan sevmesi için adam işleer, girginnik yapêr, onun için yaşamasını da var nicä kurban versin. Vatan sevmesi baalı ana sevmesinä. Anandan sän seftä üürenersin lafetmää, ana türküsündän, masallarından sän seftä işidersin aazdan halk yaratmaları için. Mamun seni üüretti örümää ana topraan üstündä, tanımaa türlü çiçeklerin kokularını hem kuşcaazların seslerini. Anan sendän büüttü diil sade kendinä deyni ool, ama Vatana deyni da ool.

Ana hem Vatan – bu lafların maanaları pek yakın biri-birinä. Bu laflardan taa paalı adama deyni bişey yoktur. Onnar baalı biri-birinä ürek

düülmesinnän. Biz deeriz: “Vatan-o mamu!” Vatan halizdän dä anaydır kendi halkına! Açan Vatan yollêêr seni cengä, biläsin, ani ona gelmiş zor vakıtlar, nicä kimär kerä anan belaya sarılêr. Eer kıtlık olarsa, Vatan da pek gücenik olêr, kâr, nicä ana, kahırlı gezer, kendi oolunu doyuramêêr deyni.

Vatan acısı – bu hepsi anaların acısıdır. Vatanın sevinmesi- bu anaların sevinmesiydir. Açan Vatan seni meteder, seninnän hodullanêr kâr olä, nicä ana mayıl olêr kendi ooluna. Ama, eer sän kötü adam olarsan, Vatan utanêr sendän ana utanmasınnan.

Çoyu deerlär: “Biz Vatanımızı beeneriz!” Bu laflar pek lääzımnydır, onnar dooru olsun deyni, lääzım çok ii üürenmää, çalışmaa, işlemää, kendi yaşamanda bu sevinmeyi göstermää. Vatanın sevmesi görünsün deyni, düşer senin hem Vatanın yaşaması bir olsun. Sevinmää, açan Vatanında yortu var, kahırlanmaa, açan Vatanına zor! En paalydır- korumaa Vatanını, nicä ananı koruyêrsın! Brakma Vatanını üstelesin düşmannar, açan onnar gelerlär ana erlerä tüfeklär!

Adama hepsi lääzım paalı olsun, ne var kendi Vatanında: onun halkı, onun topıraa, onun istoriyası, onun kulturası.

Vatan – Батьківщина (укр.), Родина (рос.)

Yıldız – зірка (укр.), звезда (рос.)

Acı – біль (укр.), боль (рос.)

Bütünneşik üzül cümlä deniler o cümlelerä, angılarında subyekt yok (bir baş paylı), ama var sade predikat.

Bu cümlelerdä predikat bulunêr 2-nci üzdä birlik sayısında (formaya görä), ama gösterer bütündän hepsini üzleri: *Yabanyı nekadar da doyurma, hep daaya bakêr.*

Burada laf gider, işlem (*doyur*) için, angısı sansın ikinci üzä baalı, ama gerçek-tän o bütündän hepsini üzleri gösterer. (*Sän dä doyorsan, bän dä doyorsam, o da doyrusa*), yabanyı hep okadar daaya bakacak.

Bütünneşik üzül, açan cümlelerin predikat işlemini yayılêr hepsinä üzlerä:

Yabanyı (sän) nekadar da doyrur, (o) hep daaya bakêr. (Sän) Kal çıbık gibi kuru, ama (sän) Vatanı koru.

Makar ki işliklär (formaya görä) durêrlar nesoyısaydı üzdä, ama bu göstermeer predikatın üzünü, çünkü bu işlem doorudulu **ban**a da, **sana** da, **ona** da, **bizä** dä, **sizä** dä, **onnara** da, **hepsinä birdän** dä.

113.

Okuyun cümleleri. Bulun bir başpaylı cümlelerin arasında belli üzül (I-var.), bellisiz üzül (II-nci var.) hem bütünneşik üzül (III-üncü var.) cümleleri da yazın onnarı.

1. Eer sevärseydin beni, bän da sevecäm seni.
2. Brak, dostum, kışlar gelsin, tabiat ta dinnensin.

3. Yazın, dostum, terledin- kış ekmeeni şekerledin.
4. Hadi gidelim horuya. Pantiyä mi kitkanı verecän? Kimä isteyecäm, ona da verecäm.
5. Aldısaydı çok balık, getirsin bizä dä biricik.
6. Avşama gidecez balık tutmaa.
7. Dadandısaydı piliçleri imää, sındırmaa onu pek zor.
8. Ektiseydin pıtırak, booday biçmäzsin.
9. Kazma kuyu komuşuna, kendin düşärsin içinä.
10. Kuru samanı, gelir zamanı.
11. İstärseydin, gel dä al bir çift tavşamcık.

 114. Akılınca bulun (kiyattan) yada kendiniz kurun da yazın beşär uygun söz.

Temalar: “Kış”, “İlkyaz” “,Dostluk”

 115. Okuyun cümleleri, bulun bütünneşik üzül hem belli üzül cümleleri da yazın onnarı tefterlerinizdä.

1. Aldım kosayı omuzuma da gittim kıra booday biçmää.
2. Git evä, Maşi, da doyur piliççikleri.
3. Süüş tauk süüş kartofidän taa iidir.
4. Nekadar da düşünmesän- tuzdan-ekmektän taa paalı yoktur.
5. Sinsor köpektän korun. Uroklarını bitirdiktän sora gidecän mamuna yardıma.
6. Malay attısan fırına, çıkmayacak ordan kırma.
7. Yaptıysan sän erdä ilik- evin olar çiçeklik.
8. On kerä okudum, aklımda tutunca bu şiiri.
9. Raat istärsän uyumaa, borcu läüzım çevirmää.
10. Läüzım bu dünnedä ölä yaşamaa, ani öldüynän, mezarcıların da canı acısın sana.
11. Eer yaşamanın dadını annamarsaydın- boşuna yaşêêrsın.
12. Beenmeerim bu işi, dostlar.

§26. ÜZÜLSÜZ CÜMLELÄR

116. Okuyun şiiri demekli.

Ana dilim

Ana dilim için sözlerim,
Yaşlan doldu benim gözlerim.
Gezerim kör gibi onsuz,
Onsuz bän nasıl bir kolsuz.

Dilim, kaybelmä düünneydän,
Sän kışın donma suuk kaarda,
Yaşa da aç çiçek gibi,
Ana dilim, salt ol diri.

(Ivan Kior)

Üzülsüz, açan cümledä subyekt yok hem yok nicä olsun da. Predikat taa çok kerä gösteriler üzülsüz işliklärän yada işhallınnan, angıları gösterilär neyinsä halını. Bölä cümlelerä, eer onnarda yoksaydı başka laf, angıları durêrlar ikincili hallarda, var nicä koymaa aderlikleri *bana, beni* yada işhallını *neredäsä*: (Neredäsä) Aydınnanardı. (Bana) Nemdi hem suuktu. (Neredäsä) Çekeder karannık olmaa.

117. Yazın bu cümleleri tefterlerinizä. Ayrın üzülsüz cümleleri.

Gözäl türküdän adamın canına taa ilin. Olur şindi işä tutunmaa. Bu güllär pek gözäl kokêrlar. Bu iştäñ hoş kanaatlık geldi. Poyrazdan serin üfledi. Bütün gün ateşä attı. Durup-durup imää çekti. Artık üülen oldu. Kırıp –döker kollarımı hem ayaklarımı, çirtmalarımı. Yıkılana gülmeelär, tutup kolundan, kaldırêrlar.

118. ? Yazdırın büünkü havayı, kullanarak üzülsüz cümleleri.

119. ? Düzün aazdan yaratma, siirederäk bu resimi.

120. ? Düzün yaratma bu temalara görä "Paskelleyä karşı" "Lazari yortusu".

§27. DEYİCİ CÜMLELÄR

121. Okuyun teksti. Ne var nicä annadaysınız kendi ana tarafınız için?

Duuma tarafım

Bu dünnedä duuma erindän paalı yoktur. Bän burada duudum, büüdüm. İlk adımnarımı yaptım, ilk lafımı söledim. Bu toprak en gözäl, sevgili bana. Birerdä yok bölä gözellik, zenginnik, bölä pak soluk. Duuma erini yok nasıl yaraştırmaa başka erlärlän. Duuma taraf bana en paalıdır.

Bän pek severim bizim küüyümüzü. Burada yaşêêr anam hem bubam, kardaşlarım hem kızkardaşlarım, malim hem hısımnarım. Ilkyaz vakıdında küüyümüz pek gözäldir. Salkım hem baa çiçään kokusu aktarêr canını. O kokuları taa uşaklımdan tutêrım aklımda. Açan bulunêrım üülen tarafında, bän dayma dolaşêrım duuma küüyümü.

Hısımnar, senselelä – рідні, родичі (укр.), родные, родственники (рос.)

Deyci cümlä deniler o cümlelerä, angılarında var sade bir baş payı-subyekt:

1. Yaz. Üülen. Dayanılmaz sıcak.
2. Kış. Saurgun. Herersi kürtün.

122. Okuyun K.Vasilioglunun şiirini “Yaşamak”. Bulun onda bir baspaylı hem iki başpaylı cümleleri, söläyin herbir cümlenin soyunu.

Yaşamak

Düün.Güvää.Eni gelin.
İlk gecä.Seftä emin.
Kayna. Kaynata.
Gelinin boyu kıvrak.

Tä sabaa oldu.
Pek hızlı kaldırıldı.
Hepsinä imää ekmek
Vakıdında koyuldu.

Adamın işi kırdä:
Çok işi var tarlada.
Bütün gün gündä yanêr,
Ter-su içindä kalêr.

Kapunun önü. Kuşlar,
Domuzlar hem koyunnar-

Toprak. Hepsicii imää isteer,
Hepsini gelini bekleer.

Döşek ön etek kaldırılı...
Aul çoktan kazılı.
İki tarafa kaçêr
Hem da şen türkü çalêr.

Tä geçti yıllar. Karı
İşindä yavaşıldı.
Yardıma geldi kızlar,
Dev gibi o çocuklar.

Şindi sän dinnen, karı,
Çalıştın, nicä arı.
İçerlär dolu uşak...
Buydur haliz yaşamak!

123. Okuyun "Hristos dirildi" (avtor K. Vasilioglu) şiirini da yapın analiz. Söläyin herbir cümleinin soyunu. Inandırın dooruluunuzu.

Tä avşam. Dozdolay karannık...
Bekçilär işinä çıktılar.
Ama bir dä olêr aydınnık...
O taşlar havaya uçtular.

Hristos dirildi ölüdän,
Dünneyä o çıktı mezardan.
Hristos dirildi! Hakına dirildi!
Bunu sän unutma, insan!

124. Gözdän geçirin resimi da yazın küçüräk bir annatma, kullanarak belli üzü, bellisiz üzü, bütünneşik üzü hem deyici cümleleri.

§28. SADÄ CÜMLENİN SİNTAKSİS ANALİZİ

- Sölemek neetinä görä (annatma, soruş, izin).
- İntonaşiyaya görä (duygulu \ duygusuz).
- Gramatika temellerinä görä (sadä \ katlı).
- Başpaylarına görä – bir başpaylarına görä (belli üzül, bellisiz üzül, üzülsüz, bütünneşik üzül- başpayı predikat; deyici- başpayı subyekt).
- İki başpaylı (var subyekt hem predikat).
- İkincili paylarına görä (dar \ geniş).
- Cümlenin paylarına görä (dolu \ yarı).
- Var mı (birsoy payları, danışmak, koyulma laf, ayrılma paylar).

Analiz örnä

Bir gözäl, eşil parka geldi küçük uşaklar.

Aazdan analiz

Bu cümlä söylemek neetinä annatma, intonaşiyaya görä duygusuz, gramatika temellerinä görä sadä, iki başpaylı – uşaklar (subyekt), geldi (predikat). Bu cümledä var ikincili paylar da, çünkü o geniş hem dolu. Uşaklar (nesoy?) küçük – bellilik. Geldi (nereyi?) bir parka – hallık. Bir parka (nesoy?) gözäl, eşil – birsoy belliliklär, sölenelär sayıklama intonaşiyasınan.

Yazılı analiz

say.	niş	niş.	adl.	işl.	niş.	adl.
<u>Bir</u>	<u>gözäl,</u>	<u>eşil</u>	<u>parka</u>	<u>geldi</u>	<u>küçük</u>	<u>uşaklar.</u>

(annatma, duygusuz, sadä, iki başpaylı, geniş, dolu, var birsoy belliliklär).

125. Koyun kaçırılmış virgülleri cümlelerdä.

1. İnsan çok okuyan ilerleder bilgilerini.
2. Erken kalkan insanın uuru var.
3. Vakıdınca çaarılmış düüncülär ayırmışlar gençlerä deyni taa lääzımını baaşışı.
4. Hey mari kız işimiz var çok, sän elinä çabukmuysun.
5. Bana kalsa bu almalar artık lääzım olsun.
6. Çilingir durmamayca demiri düüyer.
7. Sän bizä imäa hazırla hem sütçääz kaynat.
8. Kelcä- Külcä bütün gün avşammen sabaalen üülendä kümbetin üstündä sinek tutarmış.
9. Olan sofrada terleyän iştä dä üüşümääzmiş.
10. Gözäl kıvrak o gidärdi yoldan başı yukarda.
11. Benzeyän bobasına kız kısmetli olarmış.
12. Musaafir gelän uzaktan sevindirdi hepsini.

126. Verilmiş sadä cümlelerä yapın sintaksis analizi.

1. Bizim küçük Bucakta dostça yaşêêrlar bulgarlar, moldovannar, ruslar, ukrainnar, gagauzlar.
2. Benim duuma günümä hepsi dostlarım toplandı.
3. Bir käämil yaz günü biz gittik gezintiyä.
4. Maşi giimiş eni çiçekli fistanını.
5. Meyvalıkta büüyey alma hem armut, kirez hem abrikos aaçları.
6. Kediyän köpää, koyunnan keçiyi, ineklän beygiri insan taa evelki vakıtlarda kendinä alıştırmış.
7. Todi dün kalkmış, yıkanmış, ekmek imiş, uroklarını üürenmiş, mamusuna yardım etmiş, sora da gitmiş kafadarlarınnan oynamaa.

127. Verilmiş cümlelerin arasında bulun dar hem geniş cümleleri, dolu hem yarı cümleleri. Birkaçına yapın sintaksis analizi.

1. Baka işleer.
2. Sıcak... Sıcak... Buunuk sıcak.
3. Dädu unukasına annadêr masal.
4. İhtyar babucuk gider eni kliseyä.
5. Üšek aaçlar vererlär büük gölgä.
6. Gölün serin sularında üzerlär ördeklär.
7. – Nereyä gidersin, Todur? – Evä.
8. Tudorka, kıyatlarını yanına aldın mı?
9. Binnärlän yıl yaşa, Bucak, sarsın seni dostlar.
10. Yıldan, yıla çetin dursun erdä gagauzlar.
11. Yaayêêr yaamur. Dolay çamur. Teknelär dolu hamur.

128. Verilmiş cümlelerin arasından çıkarın:

I-grupa – bir başpaylı cümleleri; II-grupa – iki başpaylı cümleleri.

1. Yapamayacam bu işi, dostum.
2. Sandu, sabaa sekizdä bekleerim seni.
3. Gitmiş tavşam kirpiyä, çarmış onu musaafirlää.
4. Pelivan urmuş torbasını omuzuna da gitmiş üç kafalı drakonu aaramaa.
- 5.-Al kızımı da götür, nereyi istärsän,- demiş babu.
6. Gelmiş vakıt bereketi toplamaa.
7. Gittin, gezdin dä neçin sän geeri döndün?
8. İlk yazın dädu dikti kapunun önündä irmi meyva fidanı.
9. Mitiylän Zaari almışlar topları koltuklarına da gitmişlär tolokaya oynamaa.
10. Klisenin çannarı pek öterlär gözäl.
11. Yımırta hem dä paska, alıp sepedä, büük inannan gittim Allahın evinä.

Söz ilerletmesi

§ 29. OKUMAK – ANNAMAK TEKSTLERİ TÜRLÜ STİLLERDÄ HEM TIPLERDÄ.

Yazdırma elementleri anmak taşları, küüyü, maaleyi yazdırarkana

129. Okuyun teksti. Bulun teksttä yazolırma elementlerini, cınmak taşını yazdırarkana.

Bulgarlar hem gagauzlar, ki anılsın dey onnarın gelmesi Balkan tarafından Tunanın bu tarafına Bucaa, Bolgratta kaldırmışlar, yapmışlar bir şannı sobor, ki o olsun anmak yapısı, ki ona bakannar aklına getir-sinnär, nicä bulgarlar hem gagauzlar gelmişlär Bucaa türk memleketin-dän hem da burada erleşmişlär. Kolonistlär, ki ansınnar dey onnarın ilk zaabitini general Inzovu, hep Bolgradta yapmışlar Ay Mitrofanın adına bir klisä hem onun içindä gömmüşlär Inzovu, açan o ölmüş. Onun mezarı üstündä koyulmuş mramordan anmak taşı hem yazılmış tä ne yazı:

“Burada raatlanêr Allahın Izmetkärin generalın Ioan Nikitiç Inzovun tozu, ani kolonistlerin Baş zaabitiymiş”.

Kim bakêr bu kliseyâ hem Inzovun mezarına, aklına getirer Inzovun iiliklerini hem anêr onu hem deer: “ Bu zaabit, bu general verdi bulgarlara, gagauzlara hem cümlâ kolonistlerâ eni ömür, eni yaşamak, eni memleket. Allah onu şannasın”.

Hep Bolgradta bulunêr koloniya zaabitin Merderin mezarı, neredâ kolonistlâr koymuşlar bir anmak yapısı, anmak taşı.

Besarabiya kolonistleri, ki ansınar dey rus padişahlarını, ani vermeişlâr onnara Bucak meralarını yaşamak için, 1828 yılda yapmışlar iki monument, iki anmak yapısı, iki obelisk:

- 1) birincisini (obelisk) Tuna boyunda Satinovun su köprülerin geçiklerindâ, neredâ padişah Nikolay I geçirmiş askerlerini Tunanın öbür tarafına;
- 2) ikinci obelisk yapılmış o erdâ, neredâ padişah Nikolay I Allaha dua ettiktân sora ii sözlemiş askerlerini geçinnâr Tunayı. Padişah Aleksandr II 1872 yıl iyül ayında siiretmış gagauzları Bender sancaanda hem da beenmiş onnarın yaşamasını, adetlerini hem tutumlarını hem işlerini.

Bunnarı şindiki gagauzlar da lâázım bilsinnâr hem da ansınar zaabitleri, ani çok iilik yapmışlar evelki gagauzlara, şindikilerin atalarına, hem da şindiki gagauzlar da çalışsınar olmaa evelki gagauzlar gibi religiyalıklı, dooru inannı, uslu, ayık, fikirli, çalışkan insan, ki hepsi desinnâr, ki gagauzlar dooruluklu, ii uzluklu insandır.

(Jurnaldan)

130. Okuyun teksti demekti. Argument lâyin, nesoy bu tekstin stilihem tipi. Annadın, ne görersiniz resimnerdâ.

Vilkovo kasabası – Tuna derenin Venetiyaşı

Var Ukrainanın üülen tarafında bir şannı kasaba. Neylän o şannı? Elbetki, çoyu işitti, ani bu kasaba benzämeer başkalarına. Onun sokakları diil yol- onnar derecik. Çorbacılar da hepsindä var kayak. Kayıklan giderlär tükenä, işä, biri birisinä musaafirlää. Çoyuna, bekim, fasıl bu görüner, ama Vilkovoda kasabasında yaşayannar buna sınaşık.

Vilkovoda var çok meraklı yapılar. Onnar bulunêrlar kasabanın ortasında. Burada bulunêrlar okul, bolniça, kultur evi, klisä. Klisä- evelki bir yapı. O kurulmuş XIX – cu asirin ellinci yıllarda. Hristiannar, ani dinini koruyumuşlar, pek büyük hatırlan kliseyâ giderlär, dua ederlär. Klisedä dört küçük kubla, ortada sa- taa büyük üüsek kurulu kruçaylan. Duvarlar biyaz, pençerelär büyük, gözäl. Açan çannar öterlär, onnarın sesi etişerlär dolay küülerädän.

Kim vardır gittii bu kasabaya, o unutmeyecek onu hiç. Vilkovoda- büülü, meraklı, gözäl bir kasaba. Musaafirlär uzak erlerdän, görüp onu, isteerlär sevgiylän dönmää burayı taa çok keret.

Ivan Kior

Yazılı kontrol annatması

- 131.** Okuyun teksti sredstvaları yardım ederlär açıklamaa Kievin gözellini? Belli edin tekstin stilini hem tipini.

Çiftçi eceli

– Evel açlık olmuş, ama insan ölümü olmazmış işidildi, bekim, şindi da kurtuluruz, – bildiini sölärdi kaskatı eşim, – olmalı, bu kuvedin üzündä gözü.

– Bu eni kuvettä çok yalancılık varmış. Biz kendimiz için düşünmäsäk, kuvedä yok umut.

Nasıl da olmasa, belliydi, ki yıl gidärdi büyük yoksuz kuraklaa, çiftçi yoktu neredän bir kazanç bulsun. Da te, ölä bobamın nasaatına görä, tutunêrız biz karıylan da iki afta içindä, kazıp bir uzun hendek, doorudêrız dereyi aula. İşlediydik alatlan gecä- gündüz. Keten gölmeklerimizi her avşam süzärdik terdän.

Akına, zaamet çok yaptık, ama faydası heptän belli oldu, açan ayın- açık göründü, ki yıl gidärdi kara kurak. Bän aulumdan paşoycuklarımı suladım bütün yaz, deredä sular da bitincä, kuruyunca bu kör kuraktan. Ama benim aulumda paşoy çıkımcı etiştirdiydi alsın sucaazımı da verdi bana bütün kışa imeelik. Kırdakı paylardansaydı o yılın hiç toomu da alamadık. Te nasıl zaametim beni kurtardı ölümdän. Zor kışladık, ama ölmedik. Soframızda hep bulundu trofa. Komuşular duyardılar koldan, ani bizim sofrada bişey var. Çoyuna saklıdan verirdik bir damna un, bir parça mamaliga... Ama angı birinä verecän yardım bir aulun urda paşoylarından?

Geçti bir en zor ölümnü yıl, nasıl yokmuş oldu bu Besarabiya topraklarında. Öldü, kaybeldi aylelär bütün, kimi sokaklar bütünnä boştu- lar, çok evlerdä vardı gömülmedik zaametlilär, ani durmuştular aftalar- lan boş içerlerdä. Te butakım da zorları geçirdik...

Nikolay Baboglu

§ 30. SIRADAN (AAZDAN) ANNATMAK TEKSTLERİ TÜRLÜ STİLLERDÄ HEM TIPLERDÄ YAZDIRARAK ANMAK TAŞLARINI HEM MAALEYİ, KÜÜYÜ, ERLERİ, KASABALARI

132. Okuyun demekli teksti. Angı laflan seftä karşe geldiniz? Annadin onun maanasın, kullanarak sözlüü.

Kiev

Kiev – en gözäl kasaba dünneedä. Dik, evelki, diveç. Gözelliini hiç saklamêr, boldan paylaşêr onnan. Kievın gözelli hererdä: kaymak bi-yaz muma benzeyän kaştannarda, sap-sarı yaprak dökmesindä, kömür-kara yalabık taştan yollarda, angısında dizili biri – birinin ardına türlü maşınalar; yalabık – altını kliselerin kublalarında, örtülü kaarlan Peçersk evlerindä, daanık kanatlı Dnepra köprülerindä.

Kievçilär sayerlar kasabasını nicä kendi evini. Kim da gelir burayı ilk sefer, birdän bulêr annaşmak.

Kiev bir tabla- angısını düzer masalcı. En romantik er – sevdacıların buluşmak sundurması Vladimir bayırcında.

Kreşçatik – Kievın canı. Onun düzülmesindä pay almışlar dünneyn anılmış arhitektoları. Evelki anmak taşları korumuşlar istoriyä oluşlar için materialları. En gözäl er Kievda – Kiev-Peçersk Lavrası. Onun soborları, kublaları, kliseleri doldurêrlar büük kuvetlän, yardım ederlär unutmaa boşuna kaçınmayı; düşünmää diveçlik için. Navodniçk parkında durêr anmak taşı Kievın kurucularına – Kiyä, Horiva. Şçeka hem onnarın kızkardaşlarına Libedä. Orada çok gök, Dnepra köprüleri.

Kiev – gözäl herkerä, herbir zaman vakıdı. O düzüler hem donanêr, onda peydalanêrlar eni yapılar. O,nicä bir insan, angısı diiştirir saç taramasını, giyimnerini, stilini, bulêr eni dost.

Dnepranın boyunda peydalanêrlar bitki vakıtlar eni mikrorayonnar üüsek çokkathı evlärlän, angıları göstererlär taazelii, enilii, gençlii.

Gecä Kievda – bu nicä bir minuniyalı düş. O sansın katılêr gündüzä-yaşamak hep ölä gider. Sap-sarı fenerlär, portakal gibi dizili, yalabıyerlar ; yapıların adlarını var nicä okumaa uzaktan, onnarda yanêr şavklar türlü renktä.

Kiev- bizim en gözäl sevgili baş kasabamız.

Cevirdi N. Kuroglo

§ 31. ÜÜRETMÄ YAZILI TAKRİR TÜRLÜ STİLLERDÄ HEM TIPLERDÄ. YAZDIRMA ELEMENTLERİ ANMAK TAŞLARI, MAALEYİ, KÜÜYÜ, KASABAYI YAZDIRARKANA.

133. Okuyun teksti. Bulun yazdırma elementlerini, anmak taşını yazdırarkana. Belli edin tekstin tipini hem stilini.

Yaşamak çiçää

Harman ayın sekizindä insannar toplanmışlar geniş derenin boyunda. Onnar gelmişlär türlü erlerdän burayı, bu kasabaya, neçinki istemişlär görmää, nicä açaceklar eni anmak taşını.

...Cenktän geçti şansora etmiş yıl. Çok kahır Vatan Cengi getirdi insannara. Yok nicä unutmama te onnarı, ani kaybeldilər, yaşamalarını verdilər koruyarkana ana topraamızı.

Tä neçin anmak taşlar var hererdä, neredä kendi kara kanadınnan geçti cenk...

Küçüü- büüyü durêrlar, bekleerlär, açan açılacêk bu gözäl anmak taşı, angısının adını koymuşlar “Yaşamak çiçää”. Geçer birkaç kıpım, da hepsinin gözleri kuşkulu... bakêrlar yukarı.

Büük meydanda durêr onbeş metralı mermer çiçek. Onda beş açık çiçek yapraa büük, dört sa- taa küçük. Bu taştan çiçek sansın isteer taa göklerä etişmää, o diri gibi solêêr.

Çiçään ortasında yazılı laflar, angılarını bilir hepsi insannar. Bu laflar bir gözäl türküdän:

“Ko herkerä olsun güneş!”

Yaklaştilar insannar çiçek demetlêrlän anmak taşta taa yakın da okudular sıraları, anguları cenktän sora läüzım her gün aklılarına getirsin- nêr insannar:

“Yaşamak olsun.

Cenklär kaybelsinnêr.

Hepsi kahramannarı

Büük hatır!”

Bu käämil, gözäl mermerdän yapılı anmak taşın yanında herkerä çok insan. Onun dolayında yolcaazlar, körpâ fidannar, gümelär, renkli çiçeklär. Açan gelir en büük yortu- Enseyiş Günü- burada toplanêrlar veterannar, gençlär. Onnar aalamêêrlar, onnar hodul, neçinki Vatani kurtardılar duşmannardan.

“Ko Yaşamak çiçää hepsinä getirsin raatlık, kısmet, umut.

Ivan Kior

§ 32. ÇEVİRMÄK TEKSTİ UKRAİN DİLİNDÄN GAGAUZ DİLİNÄ

134. Çevirin teksti ukrain dilindan gagauz dilinä. Bulun yazdirma elementlerini çevirilmiş teksttä.

Мое село невелике, порівняно з містом, але дуже мальовниче. Зветься воно Олександрівкою. Через село протікає тиха річка, яка заросла комишем. Там купаються місцеві гуси, а на березі пасуться корови. А далі розташований шматок незайманого степу, горби та схили. Весною він увесь завітчаний, а влітку вітер доносить до села духмяні пахощі степових трав. Зі степом стикаються рівні зелені поля. Тут агрофірма та фермери вирощують пшеницю, кавуни та дині, а ще — овочі. На схід від села розташований невеликий та неглибокий ставок. Він має штучне походження. Його вирили десь сімдесят років тому. Саме сюди селяни ходять рибалити та купатися, бо в самій річці суцільні мул, комиш та жаби. Наше село цивілізоване. В ньому багато вулиць, навіть є так звані “краї” У нас є магазини, школа, дітсадок, будинок культури. Ще в селі є церква, саме тому село споконвіку зветься селом, а не хутором. До нас можна доїхати з районного центру на автобусі. Більшість селян живе у садибах. Вони саджають великі городи та збирають у власних садках яблука, вишні, черешні та груші. Коли я стану дорослим, то обов'язково поживу певний час у місті. А потім повернуся до рідного села, бо краще жити серед природи.

(З учнівського твору)

§ 33. YARATMA- YAZDIRMA KENDİ FİKİRİNÄ GÖRÄ KÜÜYÜ, KASABAYI (adınını, istoriyasını; annadın görümnü erleri, anılmış insannarı, adetlerini)

Örnek: bir görümnü er- karı manastırı. Aleksandrovka

Dua eri

Büük sevinmelik bizim küüyä,
Diil uzak manastır bizä.
Kublalar şılêêr güneştä,
Taa iraktan görüner küüyä.

Çoktan bir karıya Panayıya göründü.
Birazdana manastır orada düzüldü.
Karı manastırı oldu,
Bogorodițanın adına koyuldu.

Çannar düüler sabaa-avşam,
Popazların sesi nicä çan.
Dualar çalnêr her zaman,
Insan toplanêr dolaydan.

Kim yakından, kim uzaktan,
Kim arabaylan, kim yayan.
Bütün üreklän insannar,
Dua etmää Allaha geler.

(L.Veliksar)

➤ *Yazdırın küüyün istoriyasını; annadın anılmış insannar için; kendi küü adetleri, kulturası için; yazdırın görünnü erleri.*

§ 34. AAZDAN AYIRILMA TAKRİR ANNATMA TEKSTİ ANMAK TAŞLARI HEM MAALÄ İÇİN, KÜÜ İÇİN, KASABA İÇİN

135. Okuyun teksti. Annadın, ne görersiniz resimnerdä.

Beşalma küüyündä bulunêr

İlk gagauz tarih- etnografiya muzeyi. O bulunêr bir gözäl, açık yapıda. Açıldı o elli yıl geeri. Muzeyi haliz kurdu gagauzların en talantlı adamı- peetçi, yazıcı Dmitriy Kara Çoban. Bu anılmış muzeyi şindi taşıyêr onun adını. Yazık, Kara Çoban raametli oldu otuz yıl geeri...

Muzeyin kapuları açık hergün. Burayı gelerlär musaafirlär türlü devletlerdän, başka milletlerdän insannar. Muzeydä var binnän eksponat, angıları göstererlär gagauzların tarihini, onnarın zor yolunu. Çok kuvet, en büyük zaamet, elbetki, koydu Kara Çoban.

...Bir güneşli ilkyaz günündä biz yollandık bu ayozlu küüyä. Bizi karşıladılar yalpak, selämni insannar.

Muzeyin önündä kurulu Kara Çobanın anmak taşı. O taştan Kara Çoban, haliz diri, şindi yollanacêk, nicä lüzgär, sokakça. Uzun saçlar, açık bakış, fikirli annı... Sansın isteer ne sa sormaa, annatmaa eni şii-rini.

Kara Çoban bakêr bizä o sivri gözlerinnän, da biz duyêrı onun tabetini, onun yalını yaşamasını, ani geçti nicä bir kıpım. Ama nekadar yaratmak o bizä braktı!

Onun anmak taşında dolu çiçek, diri laalelär, güllär dolayda. Kara Çoban pek sevârdi büütmäâ çiçek kendi başçasında. Şindi sa, bu diri çiçeklär onun anmak taşın dolayında baaşlêêrlar ona kendi sıcaklığını.

Ivan Kior

§ 35. PROTOKOL

Protokol № 5

(Küü, Kasaba) şkolasından 8-inci klasta üürencilerin toplantısı.

Sentäbrinin 10, 2016-ncı yıl.

Toplantıda pay aldılar klasın hepsi üürencileri- 25 kişi.

Bu oturuşta ilkin ayırıldı onun öndercisi – **Vasi Kuroglu**
hem sekretar – **Zina Arnaut**.

Toplantıda bakılan soruş:

I. Nasıl läüzım hazırlamaa üüredicilerin zanaat yortu gününä?

Bakıldı: klastakı başkanın **Kocebaş Simunun raportu**. O haberledi, ani oktäbri ayının ilk pazarında üüredicilerin zanaat yortusu olacak.

Bu yortuya klasın üürencileri läüzım ii hazır olsunnar. Nicä taa gözäl kutlamaa onnarı? Bu soruşa toplantıda üürencilär, düşünüp, kendi tekliflerini sölesinnär.

Toplantıda söz aldılar klasın bu üürencileri: **Terzi Vani, Vasiloglo Koli, Karastan Dima, Topal Ani** hem **Kuyumcu Oli**.

Onnarın herbiri teklif etti bu yortu için hazırlamaa konşert, angısını, yortuya bir gün kaldıynan, göstermää klasın üüredicilerine hepsinä.

Konşerttä şiir sölemää, kutlamaa, türkü çalmaa, üüredicilerin çok läüzımını hem faydalı zanaatı için. Bu yortuya analarımız- bobalarımız da teklif etmää.

Hep bu gün üüredicilerin herbirinä vermää birär demetçik çiçek hem birär kutlamak açık kartı.

Toplantının kararı:

a) konşert hazırlamaa (cuvapçı Demirci Anton);

ä) herbir üürediciyä çiçek hazırlamaa (cuvapçı Kocabaş Anton);

b) hazırlamaa herbir üürediciyä birär kutlamak açık kartı (cuvapçı Vlah Mariya).

Bu karara klasın üürencileri kayıl oldular, 25 kişi ellerini kaldırdılar.

Toplantının öndercisi

Vasi Kuroglu

(yazılması)

sekretar

Zina Terzi

(yazılması)

açık kart – листівка (укр.), открытка (рос.)

kararlamaa – bir fikirä gelmää, kayıl olmaa

toplantı – topluş

Audirovaniye

Kauş

Mälçu dädu tanınêr küüyündä nicä bir kauş ustası. Bir gün çocuk Sandi sordu:

– Dädu, e nasıl yapêrlar kauş? Bän da isteerim üürenmää.

Mälçu dädu annattı çocucaa Sandiyä, nicä yapmaa kauş:

– Kauş yapmaa deyni, läözım ceviz aacı. Odun parçasını läözım kurutmaa bir yıl. Ama güneşä koyarsan ceviz aacını- o çatlayacak. Odunu läözım kurutmaa içerdä.

Mälçu dädu gösterdi hem ilerletti annatmasını:

– Alêrim ceviz aacın parçasını, ilkin nacaklan keserim buruk parçaları, sora da daltaylan rendeelerim ceviz odununu. Çıkarêrim kauş instrumentin formasını. Sora geereriz strunaları. Da yavaş-yavaş olêr kauş.

Sandicik dedi:

– Ama kauş yapılmış, nicä bir büyük kaşık !

Mälçu dädu gülümsedi da cevap etti:

– Dooru, oolum, kimi küülerdä gagauzlar deerlär kauşa “kaşık”.

Sandicik aldı elinä kauşu da dedi:

– Bu kauş ölä gözäl, nicä bir oyuncak!

Mälçu dädu dedi:

– Ama kauş- o nicä bir insan. Kauşun herbir parçasının var kendi adı.

Sandicik genä sordu:

– E nesoy onun adları?

Mälçu dädu annattı.

– Ya buna deerlär kauşun “başı”, bunnar kauşun “kulakları”, var “gözleri”, “ensesi”, “güüdesi”. Tä bunnar, ani tutêrlar strunaları dayak-tarak.

Sandicik yalvardı dädusuna:

– Dädu, üüret beni kauşta çalmaa!

Dädu cevap etti:

– Ehe-hey, unukacım, bu kolay iş diil.

– Ama bän pek isteerim kauşta çalmaa.

Dädu annattı unukasına:

– Kauş havaları gagauz halkın canından gelir! Eski vakıtlardan gelir bizä kauş.

Tä Mälçu dädu çeketti üüretmää Sandiyi kauşta çalmaa. Mälçu dädu tutêr elindä bir kauş. Çocuk Sandi tutêr elindä başka bir kauş.

Mälçu dädu annadêr:

– Bak, kauşta var üç struna. Üstünkü strunada çıkarêrsın melodiya-yı. İki struna da, akord yapmaa deyni.

Sandi bakêr strunalara, sorêr:

– Dädu, neçin üstünkü struna demir teldän, ama öbür iki struna jiladan?

Mälçu dädu cevap verir:

Neçin ani kauşta havayı çikarêrsın demir strunadan. Öbür iki struna sa yardım eder sesi gözelletmää. Bak, çevireräk sola kauşu, muzıkant gezdirer arkuşu da oynêêr hepsi strunalarda. Kauşta strunalar geerili griffin üzündän iki parmak yukarı da strunaları yok nicä bastırmaa parmaklan.

Onun için muzıkant dokunêr strunalara tırnaklan yanından.

XIX-cu asirdä etnograf Valentin Moşkov tanışmış muzıkantlarlan, angıları çalarmışlar kauşta. Moşkov yazêr "...Gagauzlarda var maasuz, original strunalı instrument, adı "kauş kemençä" (kemençä – kaşık)... Bu kemençedä var sade üç struna: biri demirdän, iki dä- sınırdan. Kemençeyi tutêrlar diil ölä, nicä haliz kemençeyi, ama nicä violançeli. Hem dayeerlar onu diil erä, ama dizinä. Oynêêrlar onda arkuşlan. Birinci strunada oynanêêrlar melodiya, öbür ikisi- yapêrlar hep akord...

Bu instrumentin sesi çok hoş.

Kim gördü hem işitti nicä çalêrlar muzıkantlar kauşta, biler, nekadar gözäl hem original, nicä hem biraz fasıl.

S. Bulgara görü

? SORUŞLAR

1. Mälçu dädu tanınêr küüyündä nicä kim?

- a) kapu ustası;
- ä) bir kauş ustası;
- b) çiten örümäk ustası.

2. Angı aaçtan olêr kauş?

- a) ceviz aacından;
- ä) meşedän;
- b) salkım aacından.

3. Nicä deerlär kimi küülerdä kauşa?

- a) teknä;
- ä) tuzluk;
- b) kaşıklık.

4. Ne yalvardı Sandi dädusuna?

- a) yapmaa kauş;
- ä) üüretsin kauşta çalmaa;
- b) ayırmaa aaç parçası kauş yapmaa.

5. Kaç struna var kauşta?

- a) üç struna;
- ä) beş struna;
- b) altı struna.

6. Neylän oynêêrlar kauşta?

- a) tellän;
- ä) saçlan;
- b) arkuşlan.

Garip Kamber

(*Dastanın parçası*)

Çok yıllar o zamannardan geçmiş, çok su o vakıtlardan beeri derelerdä akmış. İhtyarların aazından işidilmiş, ki kurulmuş bu halk annatmaları taa evellär. Çalarmışlar onu bir kemença, kauş çalmasınnan barabar gençlerä deyni, nasaat gibi.

Nezamansa, neredäysä çoktan, pek çoktan yaşaarmış bir padişaa, angısının büyük zenginii varmış, ama o anılmış diil varlınnan, anılmış etişmiş çok gözäl kızınnan. Er üzündä bölä gözellik görülmemişti o vakıtlar. Kimsa sölärmüş, ani padişaaayın kızının güzelliinnän sade gün yarışarmış. Sabaalän kız, kalkıp, deyärmüş: “Gün, ya duu, ya bän duuarım senin erinä”. Başkaları annadarmış biri-birinä, ani bu kızın üzü açarmış, dolma içli gül gibi, ölä, ani doyamazmışın ona bakmaa. Göz açık kızın bakışı insanın üüreeni ateş içinä sokarmış. Kim işitmiş onun türkülerini, üürenä saalık kabletmüş; onun sesi dürükmüş, niçä çöşmä suyun şırıltısı, nicä kuşun uçması.

Kısmetinä mi, kahırına mı, varmış o padişaaayın bir da çıraa. O çırak gözäl hem gür kaavi bir olanmış, onun adı Garipmiş. Da te padişaaayın kızı hem o çırak beenmişlär biri-birini. Görüşärmışlär onnar göz- gözä çöşmä yanında. Padişaa sa istäärmüş vermää kızını başka padişaaayın bir zengin ooluna. Kız duymuş, ani onu istämeyeceklär vermää fukaara sevdasına, da düşünmüş bir şiretlää.

Bir gün gider çöşmeyä, üzünü- elini yıkayıp, serinnetmää kendini. Çıkarıp altın bleziklerini, koyêr taş üstünä, bak bilirmiş, ani, çıraktan başka, oraya kimsey gelmeyecek, ondan başka, blezikleri kimsey almayacak.

Kız üüsek pençeredän bakêr hem türküsündä çalêr, neetinä koyêr: “Kim benim bleziklerimi bulacek, ona bän, gelin olup, gidecäm”. Açan bu haberi etiştirenlär padişaaayın kulaana, onun camı kahırlan hem büyük üfkäylän dolêr. Oturdêr kendi izmetçilerini, çıraklarını beygirlerinä da deer, çıkarıp- geçirsinnär Garibi onun padişaalıundan dışarı.

Geçer nekadar vakit geçtisa, padişaa artık isteer kızını eversin o zengin olana. Kız sa koyêr bobasının önünä şart, ki gidecek o delikannıya, angısı çıkaracak damdan Gül-gülü beygiri. O beygirä sa yaklaşarmış sadä bir çırak Garip. Etişmiş bu işlär padişaalın dışyanına da neredä bulunmuş Kamber. Pinip atına, o, sınırları geçip, gelmiş kızın evinä, padişaaayın saraylarına. Padişaa sa düşünmüş, nicä karşılamaa çıraa.

Yollêêr iki babu yola otursunnar mezar boyunda da beklesinnär, neza-man o yoldan Kamber geçecek. Babular, görüp bayır tepesindä bir atlı, beygirin oyunundan tanıyêrlar: “Garip geler!” Yaklaşıp, babulara Garip sorêr:

– Canabinnär, neçin aalêêrsınız?

– Te filan bir kız öldü, padişayın kızı, büün onun taman üçü olacêk,- demiş babular da uzatmışlar Garibä kolivadan datsın. Koliva sa zihir-liymiş. Alıp kolivadan, Garip aktarılêr, babular sa, sevinip, alatlêêrlar yola taa tez haberi padişaya götürmää.

? SORUŞLAR

1. Neylän anıldı padişaa dolaylara?

- a) varlınnan;
- ä) etişmiş çok gözäl kızınnan;
- b) fenalınnan.

2. Neylän yarışarmış kızın gözellii?

- a) sade gün;
- ä) sade ay;
- b) sade yıldız.

3. Neredä görüşärdilär gözäl kız hem Garip?

- a) köprüdä;
- ä) çöşmä yanında;
- b) gölün boyunda.

4. Nereyi koydu bleziklerini kız?

- a) köprü altına;
- ä) çöşmenin yanına;
- b) taş üstünä.

5. Nesoy izin verdi padişaa çıraklarına?

- a) çıkarıp- geçirsinnär Garibi padişaalından dışarı;
- ä) teklif etsinnär Garibi musaafirlää;
- b) kapasınnar kızı maazaya.

6. Kimi yolladı padişaa karşılāsınnar Kamberi?

- a) bir dädüyü;
- ä) iki babuyu;
- b) bir delikannı kızı.

Okumak sessiz

Kemençeci (Bir parçası)

Baraboy Petikaya bobasından kalmıştı bir kemença. Ölmüştü bobası, raametli olsun canı, brakmıştı ölümdän sora üsüzlää genç oolunu eski dä kemençesini.

Yaşardı Petika, günneri geçirärdi, taa az evdä durardı, taa çok yolların üstündä sürülärdi, bir parça ekmek kazanardı. Çok kazanmalı yoktu, ama bir parça ekmek kazanardı. Kurtardı onu zor vakıtlarda eski, uunuk, ama gözäl sesli kemençesi. Kaç kerä çalgıcılar istedilär Petikaylan kemençelerini diişmää, ama caba. “Diil läüzüm bana eni kemença,-deyärdi o.- Nekadar taa eski kemença, taa ii dä. Çoktankı dost herkerä taa paalı”.

Yalnızda Petika: ne karısı vardı, ne dä hısımı. Sınaşmıştı o bölä yaşmaya: topraa yoktu sürsün, eksin, malı yoktu büütsün, baksın. Ölä dä fikaaraca yaşardı üsüz Petika.

Hepsi onu yalnız sayardı, dayma deyärdi:

– Bey, bölä yalnız darsımdan baka-baka var nicä ölmää.

Bilmäzdi insannar, ani vardı Petikanın bir paalı dostu, bir yolculuk kafadarı. Neredä Peetika- kafadarı da orada, kiminnän Petika – kafadarı da onunnan. Aalêr Petika kahırdan- kafadarı da aalêr, seviner Petika- kafadarı da şen. Petikanın bir kafadarı vardı- kemençesi.

Çalêr Petika kemença, yaşları akêr, okadar beener kemença çalmaa. Tutêr Petika sol elinnän kemençesini enseciindän, oturdêr köprücücünä, yattırêr kafasını ona, nicä yastaa, saa elinnän dä arkuşu gezdirer ilerigeeri, eski kemençedän käämil ses çıkarêr. Öter strunalar, insanı oynatırêr, öter strunalar- kopêr, insanı aalattırêr. Okadar çok kemençeylän var nasıl insanı aalatmaa, insanı sevindirmää!

Çalêr Petika, kafasını yannatmış, gözlerini yummuş, sansın uyuyêr, strunalar sa öter, sansın Petikanın üreendän incä sesli iplik çeker, arkuş gezer, ba iiler, ba kalkêr, kemençedän ayrılanamêr. Çalêr Petika, kahırını unutmuş, sarmaşmış dostunnan, lafeder onunnan: ba güldürer, ba aaladêr.

Insan oynêr – düün suulmêr, insan atlêr kemençenin havasına görä, seviner, havaya görä naarä eder. Toplêr kemença insannarı, sarmaştırêr, nicä kardaşları. Oynêr insannar...

Vererlär Petikaya bir filcan şarap, içer, inkär etmeer; vererlär bir parça ekmek, iyer, sofradan uzak durmêr; vererlär birkaç gümüş- koyêr Petika cöbünä, en derin cöbünä, zor vakıda tutêr.

Çalêr Petika, ekmek parası kendinä kazanêr. O ses sä kemença sesinä benzämeer, ölä bir özgü, fasıl, deyäsin, genç kız sesinä benzeer.

Varmış Petikanın bölä bir dostu. Isläemiş dostu, bitkinci bika- onunnan pay edärmış, yarısını Petikaya verärmış. Tâ nekadar kurtararmış Petikaya aşınık, eski, ama gözäl sesli kemençesi.

Alêr Petika kemençesini, gider ilkyazın Dobrucaya, yaza da orada kalêr. Çalêr o Dobrucanın kırçmalarında, işleer boyarların paylarında, ama kemençesini brakmêêr.

Oturêr gün sıcaanda fikaara soluunu almaa, bir yudum su içmää, dinnenerlâr, oturêrlar, damarları verilsin, Petika sa alêr kemençesini, çalêr, o gözâl sesleri çıkarêr, yorulmuş insana kuvet verer:

– Saa ol!- söleerlâr insannar da bitki bıkasını falanık ta trofasını Petikanın önünâ koyêrlar.

– Buyur sän dä, Petika!- deerlâr.

Kaç ley kazanêr Petika Dobruca yollarında, düünükleer islää basmacına, en derin cöbünâ saklêêr, zor vakıda brakêr.

Güz geldi- Petika genâ küüyündâ, düünnerdâ gezer, daulcuya hem gaydacıya barabarlık tutêr. Çalêr Petika, kemençenin arkuşunnan kendi günnerini sayêr. Vakıt geçer, Petika artık kırka yaklaşêr, kendini sa hep onaltı yaşında duyêr, evlenmâk için düş görer. Çalêr Petika, düündândüünâ vakıdı geçirer, birâr- birâr ley toplêêr, bir kat rubacık almaa ister, iki-üç partalcık ta içeri germää isteer. O da isteer insana benzemää, kendini giidirmää, suva görmemiş evceezini düzmää dä bir insancık içerä almaa.

O da umutlanêr, gecä- gündüz kemençä çalêr. Ama çıkmêêr Petikanın umutları aslıya, etişmeer paracı, biter ekmeçii, kopêr rubacı: buradan çekirsä, oradan görüner. Bulamêêr Petika bu yaşamanın ucunu.

Geler kış, düünnâr biter, siirek insan düün yapêr, oruç tutêrlar. Kalêr Petika ekmeçsiz, sabaadan avşamadan bilmeer, nicä vakıdını geçirsin, neylân karnısını doldursun.

Alêr Petika kemençesini, uudurêr arkuşu sakızlan, dikiler pençerenin boyunda, bütün gün çalêr, dinmeer, o kemençeylân da aaçlını unudêr. İşider geçân insannar, seslenerlâr, dışarı çıkıp, sesleer komuşular. Kış havasınnan barabar gerer fikaaraların içerlerinâ kemençä havası...

Stepan Kuroglu

? SORUŞLAR

1. Ne kazanardı Petika kemençenin yardımınnan?

- a) birkaç rubli,
- ä) bir parça ekmek.
- b) bir kat ruba

2. Neylân istârdilâr diişmää çalgıcılar Petikaylan?

- a) evlân,
- ä) kemençeylân,
- b) büyük köpäännän.

3. Kimdir Petikanın kafadarı?

- a) kemençä,
- ä) bir ii dostu,
- b) büyük köpää.

4. Ne türlü ses çıkarardı Petika kemeñesindän?

- a) uzun ses,
- ä) dargın ses,
- b) käämil ses.

5. Nereyi gider Petika ilkyazın?

- a) Dobrucaya,
- ä) Bolgrada,
- b) panayıra.

6. Ne girer fıkaaraların içerlerine kışın?

- a) kemeñä havası,
- ä) suuk lüzgerlär,
- b) kış ayazları.

Donka lelüm

Biz, uşaklar, ilkyazı beklärdik taa tez gelsin, havalar yısınsın deyni da çikalım içerlerimizdän dışarda oynamaa, iplän atlamaa, beşka, top oynamaa, doyunca kaçınmaa, güneşä sevinmää...

Ama benim Donka lelüm ilkyazı çok sevärdi onun çiçekleri için. Taa erdä kaar yatırkan, azbuçuk güneş şılasın, o bir komuşu kızlan – Paşıylän çıkardılar küüyümüzün kenarında çayıra da getirärdilär ilkinke çiidem çiçeklerini. Biz da, taa küçüklär, başladıydık annamaa, angı çiçeklär nezaman açêrlar, nasıl gözäl kokêrlar...

Çiidemnerin açması bitär- bitmäz, lelüm başlayardı getirmää kırdan, çayırdan maavi gözçeezli menevşa çiçeklerini, taa sora inci çiçeklerini – bunnardı kırdan koparılma çiçeklär. Ama onnarın ardına bizim baş-

çamızda aulda açardı laalelär, negris çiçecikleri, ergivannar, zambaklar. Hem sora taa bütün yaz açardılar geçmâz karanfillär. Evdeki çiçecikleri biz lelümnan ikimiz bakıp sulardık. Sora güzün, anguları sevmääzdilär suukları, kazıp, maazaya saklardık – donmasinnar deyni. Ama ilkyazın genä erlerinä başçacımıza dikärdik.

Lelümün çiçek sevgisi bana da ulaştıydı da onunnan barabar taa çok çiçeklär için lafedärdik, çiçecikleri bakıp, kazıp, sulayıp, onnara sevinärdik.

Ama çiçeklär en çok sevgili ilkyazın. Yazın ortasında kurak havalarda çiçeciklerin çoyu senmää başlêêrlar. Ozaman kalêr oyanda-buyanda birär kokar süüt açık çiçeciklerinnän. Onun çiçecikleri küçücük, sarı, ama ya yaklaş o kokar süüdün yanına da seni o gözäl koku sansın sarfoş eder... Kuannar da süüdü doz-dolay sarmışlar...

Çiçeklär naturanın baaşışları insannara.

Seviniz siz da çiçecikleri!

N. Baboglu

incä – конвалія (укр.); ландыш (рус.)

nargiz – нарцис (укр.); нарцис (рус.)

çiidem – підсніжник (укр.), подснежник (рус.)

menevşä – фіалка (укр.); фиалка (рус.)

karanfil – гвоздика (укр.); гвоздика (рус.)

laalä – тюльпан (укр.); тюльпан (рус.)

ergivan, liläka – бузок (укр.); сирень (рус.)

- ***Ne için annadülêr bu yaratmada?***
- ***Kim büüdärmış çiçecikleri?***
- ***Sıralayın çiçecikleri, anguları bu yaratmada gösteriler.***
- ***Başka bir başlık koyun bu yaratmaya.***
- ***Annadın sizin evdeki çiçecikleriniz için.***

Çiçekli kırdä

...Bän çöktüm otluk içinä, da sansın daldım bir büülü hobana, neredä serincäydi, herbir taraftan da gelärdi kafamı semeleyän kokular. Hep-sindän pek duyulardı pelin kokusu: pelin bulundu fit yanımda. Gözäl bu ot. Alaca kesili gümüş yapracıkları yapêrlar onun boyunu donaklı hem şenni. Pelin kokusu nicä yaşamak: acı, ama geler çekäsin onu içinä bit-kisiz. Bu kaavi kokudan kaynêr kafan, taazelener düşünmeklerin.

Pelindän bir tarafa esap aldım laylakuçkayı. Onun kaar gibi biyz çiçecii durêr nicä duak gelinin başında. Nicä gençkenä, elim birdän uzandı onun biyaz yapracıklarına, denemää umutlarımı. Ama pelin kokusu sansin çekti elimi geeri.

Tä gözüm ilişti gengereyä, ani büüyärdi hendeciin boyunda. Tikenni onun yaprakları, ama kaba lüläka çiçää olêr pek sevgili Dragayka yortusunda. Bu yortuya karşı gençlâr kırkêrlar gengerä çiçään uççaazını. Yataceykan koyêrlar onun başı ucuna, neetleyip bir kısmet. Yatêrlar uyumaa bir büyük umutlan, ani bu gecedä o kırkık uçcaaz büüyecek enidän, da gösterecek, ani kısmet yakında.

Tä ansızdan gözäl donaklı kelebecik kanatçınnan suvazladı yanaamı, da hızlı uçup, kondu pam-pak pamucaa, ani sararardı sol tarafta. Onda çok oyalanmadı, da atladı ballaban susay çiçeenä. Bu ilin kanatlı kelebecik sansın gezdirärdi bir şenni haber çiçektän çiçää, ottan ota. Te o braktı susayı sallanarak, da uçtu ileri dooru.

Dolayı yok nasıl doymaa siiretmää. Tä payak germiş görünär-görünmüz tanteli gengeredän palamidaya. Heptä taa savaşêr ony düzmää. Koyu eşil tikenni palamidaya sa sarılmış bir sarmaşık, da donaklamış onu biyaz, küçücük fınıya benzeyän, çiçeciklerinnän. Hepsi burada biri-birinnän uygun, raatlı, biri-birinä läüzimni.

M. Mercanka

hob hoban – дощова (тала) вода (укр.); дождевая (талая) вода (рус.)
ozerko, laylakuçka – ромашка польова (укр.); ромашка полевая (рус.)

- ***Vardır mı siz siirettiiniz çiçekli kıvı?***
- ***Bulun tekstin payını, neredä gösteriler gagauz halk yortusu?***
- ***Annadın onun nişannarını.***
- ***Läüzimni mı kırda bu hepsicii otlar?***

YAZILI LITERATURA

Nikolay Tanasoglu (1895–1970)

Nikolay Tanasoglu gagauz literaturasına temel koyan yazıcıların arasında bulunêr. Onun duuması Kiriet küüyündä, Çadır rayonunda. Talantlı şair, annatma yazıcısı, talmaç, üüredici. Onun annatma toplumu "Bucak, Bucak..." çıktı tipardan 1970-inci yılda. Bu kiyatta türlü meraklı annatmalar var: "Bucak, Bucak...", "Sofi", "Yuvanog-lular", "Başka gagauzlar". Şiirleri hem başka yaratmaları tiparlandı gagauz gazetalarında hem kiyatta "Bucaktan seslär". Nasıl talmaç biliner, ki o käämil, becerikli çevirdi rus dilindän gagauz dilinä N.V. Gogolün pyesasını "Revi-zor".

Aşaa da okuyunuz N. Tanasoglunun "Bucak, Bucak..." annatmasından yazdırma parçasını, angısında o göster ana tarafının güzelliini hem duuma erini kendi derin duygularını.

Bucak, Bucak...

Bucak, Bucak, duuma erlär! Ana toprak tavlı, karagöz, yalpak, sıcak. Her erin oolları, bezbollahi, severlär duuma erlerini, duuma tarafını. O onnara geler hepsindän gözäl, hepsindän hoş, hepsindän paalı. Haliz da ölä! Ne güzellik vardı nasıl o evelki zamannarda bulmaa bu çukurlu otsuz tolokalarda, kuru dereli çayırlarda, o yamaçlı kırlarda, erdän erä ani kuşahydılar derin tozlu yollarlan, hem da fidan erinä genger büü-därdilär? Çöllü bir taraf... Orada da toprak kuhneli küülär, dolu çift-çilärlän hem çobannarlan yamalı meşinnärlän, torbalarında sade çat-lak malay hem suan, o da varsaydı... Bu fukaara insannarın adı da, dili da, çünkü bişeyä gelmäzmiş, hep deyärdi fena düşünücülär üstümüzä: "Gagauzlar". Kim varmış işittii yada bildii bölelerini? Kär laf çıkarmıştı kimisi, ani bu "gacalların" hiç senselä kökü da yokmuş..., onnar bir karışmalıkmişlar..., nasıl varmış nicä esaplamaa, ani bunnar da biler duymaa, toprak sevmää, duuma tarafına mayıl olmaa, haliz bölä bet erlerä?

Osaydı aslı, yok ne şaşmaa: analar var gözäl da, çirkin da, ama uşak-larına çirkin ana da pek gözäl! Uşaklar da var akıllı da, şaşkın da, ama anaya şaşkınnar da akıllı!

Yok, okuyucular! Desin, kim ne deyärsä, sansın ne sanarsa, ana top-raandan, tarafından gözäl yok! Ana halkından akıllı yok! Hem gagauz-lar gözäl halkımızdır, zaametçi hem kıymetliydir, nicä hepsi halklar bu dünnedä. O da ayozladı duuma topraanı, nicä da hepsi. Salt kim bilme-er onu, olur düşünsün başka türlü.

Bu erlär, Gözäl Bucaklar-islää, yalpak bir anamız!

Çık bir yamacın tepesinä da bak dolaylara: maavili uzaklardan, büük arkalar gibi, dizili yamaçlar, ani eşil ekinneri, geniş baalarları, gür meyvalıkları gücülä taşıyêrlar sırtlarında; sıra dizili kavak yada ceviz aaçların aralarından, geniş kayışlar gibi, kayêr asfaltlı yollar, saklayıp alçaklarda uçlarını, zerä küülerä inerlär, angıları taa çok bölä erlerdä erleşmişlär yakın ikiüz yıl geeri da şindi güneşli sokaklarlan, aydınnıklı evlerinnän hoş çaarêrlar herbir yolcuyu, geçärkän dursun, baksın, ne-soydu kefleri, hemen kahırlı da olsa. Tarafımıza ilkyaz çalışêr gelmää, kısmeti küüyä getirmää, ki onnarın olsun. Ama kim onu vardır bilsin, neyâ çıkacak işlär? O kısmeti var nicä saptırsınnar da, çelsınnär da... Ortalık ölä kolay düzülmeer. Ama hep ta, o ilerki nevoyacılar, çıraklar büün dik gezerlär, yakaları açık, kalpakları yan, bıyık kıvradıp, yaşama-yı kurêrlar kendilerinä...

Talmaç – bir dildän başka dilä çevirici;

tavlı – besli, bereketli;

genger – ölä kır otu, üüsek, tikenni;

kıymetli adamnar – gözäl, beendirir kendilerini adamnar;

ayoz – святий (укр.), святой (рос.);

meşinnär – плід (укр.), плод (рос.);

kavak – тополя (укр.), тополь (рос.)

- ***Yukarkı “Bucak, Bucak...” yazdırmalı annatmayı okuyun ayırı girişini, temel payını, bitkisini. Söläyin onun temasını hem öz fikirini.***
- ***Annadın yaratmanın içindeliini sıradan, söläyin, angı kartınayı yazı cı gösterer uygun laflarlan hem demekli söylemeklärän; okuyun o kartına için. Bulun tekstin cümlelerindä uydurmaları, başka uygun lafları.***

Dionis Tanasoglu (1922–2006)

Dionis Tanasoglu duudu 1922-nci yılda Çadır rayonunda Kiriet küüyündä . Elli yıldan zeedä D. Tanasoglu çalıştı, gagauz literaturası hem bütünnä kulturası uurunda. O oldu Moldova Respublikanın incä zanaatlıında şannı zaameçi. Filologiyada profesor, yazıcı, kompozitor.

Tipardan çıktı yazıcının te bu yaratma toplumnarı, kiyatları: "Almanah" (1957), "Çal, türküm", "Adamın işleri", "Hoşluk" (1970), "Gençlik türküleri" (1975). Onun meraklı romanı "Uzun kervan" basımdan çıktı 1985-inci yılda. Yazdı iki pyesa "Bucakta yalın" (1974), "Oğlanın sevdası" (1981).

Analar

Nică ilkyaz gibi sıcak,
Çiçekli başça,
Özlenmiş kırlangaçlar –
Geler analar.

Yazın hoş yaamur gibi,
İlk taazä çörek,
İlk karpuz, üzüm kara –
Olêr analar.

Güzün hep evdä döner,
Fıtası dolu,

Kuşku, nicä turnalar,
Durêr analar.

Kaar gibi yalpak, duygun,
Eni yıl kovrii,
Doyulmaz masal onnar,
Cömert analar.

Nică zamannar yılda,
Analar geler,
Bitkisiz yollar, yıllar –
Bıkmaz analar.

- **Demekli okuyun D. Tanasoglunun şiirlerini hem cuvap verin soruşlara.**
- **Angı epitetlêrlên, uydurmalarlan veriler karakteristika analara? Annadın, okuyarak şiirin sıralarını.**
- **Annadın kendi analarınız için.**
- **Ürenin bu şiiri kiyatsız söylemä.**

İlkyazım geldi!

Çiidemnär kauk gibi
Baalarlarda patladı,
Turnalar sincir gibi
Geçti, erä konmadı.

Sade lelek dönüşer
Maalemizdä utancak.
Yuvasına o geler
Uzak erlerdän ançak.

Kuşlar pek gözâl çalêr,
Başçaları doldurup,
Uşaklar da şımarêr,
Havaya mayıl olup.

Kara kırdan buu çıkêr,
Sürmək-ekmək çeketti.
Belli bişey: gün şılêr,
Gözâl ilkyazım geldi!

İncä zanaat – мистецтво (укр.), искусство (рос.);
şannı – sayımını, metin, bilinir;
cömert – iilik yapan, bol ürekli.

➤ *Annadın ilkyazın gelmesi için, kullanarak şiirin uydurmalarını, başka uygun, demekli söylemelerini. Taa ne var nicä eklemää ilkyazın gelmesi için?*

Dimitri Kara Çoban (1933–1986)

Dimitri Kara Çoban – bilinir gagauz yazıcısı, o başka yazıcılarla barabar gagauz yazılı literaturasına temel koydu. Duudu hem çalıştı Komrat rayonunda Beşalma küüyündä. O biliner nasıl bir kısa annatmaların ustası. Onun annatmaları, peetleri yazılı kısıdan, ama derin fikirlän hem bir annaşılır, açık, artistik dilinnän. Onun yaratmalarını okudukça, isteersin okumaa, kıyamêêrsın brakmaa elindän. May irmi beş yıl sıravardı o hep yazdı da tipardan çıkardı on literatūra kıyadi. Onun bu kıyatlarında var te bu käämil annatmalar “Kudal”, “Otuz ley”, “Nişannar”, şiirlär “Oolum, oolum!”, “Panayırdan”, “Eski Bucak” hem başka.

Otuz ley

Küüdä Karannık-Fakirlerdä yaşardı bir kırkın üstünä yaşta adam Semä Petan. Semen vardı çok kapulu evleri, büük damnarı, iki demirli pulukları, sekiz çift öküzü, bir hergelä beygiri, ikiüz koyunu, çok kuşu. Onun baaları hem ekinnikleri kaplaardılar küüyün merasının taa zeedesini. O heryıl satardı çok ekin, şarap, piinir, yımırta da hep toplardı para. Kendisi sa o herkerä benizsizdi, sırtında taşıyardı bir hurda anteri. Anılmış sıkı adamdı.

Semä Petannan bir sokakta yaşardı bir oftikalı, yalnız karı, angısında hiç bişeycik yoktu, da o toplardı sokaktan herbir çırpıcı. Da te bu karı-

ya Semä dört yıl geeri verdiydi ödünç otuz ley. Zor inanmaa da, nesoy gırcırtıylan üreendä verdiydi o parayı.

– Ama bak da getir! – sımarladı Semä kariya. – Otuz ley – diil şaka. Açıan binnäa etişmeer otuz ley, ona deerlär dokuzüz etmiş ley, ama de-meerlär binnik.

Da te geçti dört yıl, karı sa hep çevirämäzdi kendi borcunu. Da dört yıl sıravardır Semä yollaardı kendi evdekilerini, ki alsınnar o parayı.

Bir kerä kışın Semä kendisi gitti kariya. Bulamayıp, ne almaa ondan borç için, o kopardı kuhneciin örtüsünün başından üç tafta. İçeri baş-ladı saurmaa kaar. Zavallı insancık, çıvdırdı, nicä kuş. Bozup karının yuvasını, Semä yollandı evä. Ama, çıktıynan sokaa, ona göründü, ani bu çürük taftalar yapmêrlar borcun paasını, da o sıbıttı onnarı hendek içinä, baarıp kariya, neredän istärsä, bulsun da getirsin o parayı.

Semenin hiç neetindä dä yoktu raada brakmaa kariya. O genä çeketti hergün yollamaa içerdän birkimseyi ona o leylär için. Açıan evdä bitärdi gaz, o deyardı gelinä:

– Git, versin o otuz leyi, da al gaz.

Açıan birkimsey çaarardı düünä, o deyardı karısına: “Bän gelinnän gü-veeyä atacam dolucak irmi ley, sän dq git, al o otuz leyi da at onu”. Açıan uşakların birisi istärdi bomboni, o genä deyardı: “Git, al o otuz leyi da al kendinä bomboni”.

Semedä tezdä duudu neet vermää suda kendi borçlusunu. Ama bu va-kıt oftikalı karı genä kefsizlendi. “O var nicä sudadak ölsün da çevirme-sin o otuz leyi”, – düşündü Semä da bu para için hasta kariya kazdırdı yarım hektar papşoy.

Oftikalı – çahotkalı, tuberkulözlu;

dolucak – düündä baaşı;

hurda anteri – sıbıdılma, yırtık ruba.

- **Annadın, nicä yaşardı Semä Petan, läüzımdı mı o ölä sıkı olsun? Verin karakteristika Semä Petana. Acıyêr mı canı-nız o hasta kariya?**
- **Nicä biter bu annatma? Ne duygular üreklerinizi kapla-dı?**

Nışannar

Zaatlı Andreyi küçükkenä, bobası üüredärmış olsun ii, yapmasın kim-seycäa fenalık, çalmasın, yardım etsin ilinnetmäa insannarın yaşaması-nı.

Zaatlı, büüdüynän, brakmış bobasının ii üüretmesini da olmuş ta-maa, haset, ikiüzlü hem aldadıcı. “Toplayım kendimä varlık da sora çe-

kedecäm iilik yapmaa”, – düşünmüş o da çeketmiş dooruluksuzluk, ta-
maa toplamaa varlık. Ama, ki bilsin, nekadar fenalık yapacak, o herbir
fenalın ardına kakarmış kazaa birär enser.

Bitki-bitkiyâ o zenginemiş, kazık da dolmuş enserlän. Ozaman Zaa-
atlı çeketmiş yapmaa iilik, ki prost edilsinnär onun ilerki fenalıkları, da
herbir iiliinin ardına çıkararmış kazıktan birär enser. Açan enserlär ka-
zıktan çıkarılmışlar, Zaatlının sırtından sansın bir bayır inmiş. O osaat
gitmiş bobasına sölemää yaptıklarını.

– E, islää, sän enserleri çıkarmışsın, – demiş bobası, – ama onnarın
nışannarı kalmış kazıkta!

- ?** ➤ *Annatmayı “Nışannar” okuyun, bulun onun temasını hem
öz fikirini.*
- *Zaatlı Andreyi küçükkenä, bobası nicä üüretmiş? Nasıl
götürsün kendisini?*
- *Büüdüyän, Zaatlı Andrey nicä olmuş? Neçin o insannara
fenalık yapmış?*
- *Dooru mu yol bulmuş Andrey, ki varlık toplasın?*
- *Fenalın ardına aul içindä kazaa ne kakarmış? Nezaman
hem nekadar iilik yapmış Zaatlı Andrey? Zaatlı zenginne-
miş, ama ne olmuş kazıklan?*
- *Neçin annatmanın adı “Nışannar”?*

Panayırdan

Insan daalêr, evä varêr
panayırdan kalaba.
Hoş halları, çok malları,
başlar gider balaban.
Oldu alış, oldu veriş,
pazarlanmak yarım gün.
Kim ne almış,
kim ne vermiş,
nerdä onnuk, nerdä bin...
Geler boba – dolu torba,
oyuncaklar cıngırdêr.
Geler sarfoş, hoşu, te hoş!
Dolu şkembä –
jıngırdêr.

Almış karı, bir plat sarı –
pençereyâ perdelik.
Almış ihtiar eni keptar,

bakêr ona, çevirip.
Almış çiftçi saamal keçi,
evceezinâ götürer.
Almış sakat eni makak, –
o da ona seviner.

- *Şiiri “Panayırdan” okuyun, onun teması hem öz fikiri için annadın.*
- *Kim hem nelär panayırdan evä getirer? Sıralayın.*
- *Siz angı mallara taa çok sevineceydiniz? Neçin?*

Çocucaam

Karannık doldurdu
her erleri:
kırları, daaları
hem evleri.

Herersi - kör-saar er,
yok şamata.
Bir çekirgä baarêr
salt dolapta.

Bütünnä içerdä –
şen düş eli.
Tıklalı pençerä,
pat döşeli.

Çocucaam uyumuş
erceezindä,
bir özsüz karandaş
elceezindä.

Götür ver geeri
te bu patretçii.
Bu eksponat diil
bu muzey için.

Ya bak Radiya,
Ya bak Gafiya.
Burada neredä –
etnografiya?

Rubacıkları –
alma tükändän:
gözäl, ama diil
dikilmä eldän.

Bizä salt läüzım
giimnär o soydan,
ani yaratma
küüdä insandan;

iplik rökedä,
açan işlenmä,
kırık aulda
eriş çözülmä;

platı dokumuş
bir zeetli karı,
beli tutulu
suratı sarı.

Nikolay Baboglu (1928–2008)

Nikolay Baboglunun duuması Çadır dolayın Kıpçak küüyündä. O uzun yaşamasında çalıştı üüredici da, şkola direktoru da, Üüredicilik Ministerliindä Bakan yardımcısı da. Nikolay Baboglu – gagauzların anılmış şairi hem yazıcısı, Moldova Yazarlar Birliin azası. O yazdı büyüklerä hem küçüklerä deyni 20-nin üstünä artistik yaratması, sözlük, şkola kıyatları hem bir da pyesa “Mumnar saalik için”.

Nikolay Baboglunun pek gözäl dili var, çünkü o kendi yaratmalarında ustayca kullanêr halkımızın artistik kolaylıklarını, yazêr ölä, ani okudukça taa çok okumaa istersin onun yaratmalarını.

Nikolay Babogluda var peet toplumları da, proza toplumları da. Ama büyük, üüsek ustalık uuruna çıktı avtor kendi proza yaratmalarınan.

1998-inci yılda Nikolay Babogluya onun gagauzlara büyük zaameti için verildi üüsek bir titül “Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

Bakan – Ministru.

Vani Çilingir

Ilkyaz yavaş-yavaş kaplayardı dünneyi. Çoktan artık eridiydi kaar, aullar boylarında uzanardı kuru yolcaazlar, neredä insannar gezärdilär artık yalnayak. Çiçek açardı vişnä aaçları hem zerdelilär. Sıcaktı... Kır-dan gelärdi ilk çimenin kokusu. Onu duyup, küü içindä orada-burada beelärdi koyunnar, anırdardı ineklä, danalar, buzaalar. Hayvannar hepsi istärdilär çıksınnar çayıra otlamaa. Çilingirlerin da kuznesindä iş hep taa zeedelenärdi. Birgün demirci Todur dedi ooluna Vanıyâ:

– Git, çocuum, Göza Petilerä da sölä, ani onnarın işlerini yaptım. Koşsun sabaa talıgasını da gidecez Bolgrada kuzneyä kömür getirmää.

Vani yıkandı da hızlandı Gözalara. Üülen vakıdıydı. Küüyün şkolasında derslä bitärdilär. Vani gidärkän, läüzımdı geçsin şkolanın yanından. Orada kapular açıldı. Bunu gördüynän, çocuum üräâ başladı taa sık düülmää. Klastan işidilärdi üüredici Delaoltunun sesi. Bezbelli, o üüredärdi te onnarı, kim bilmedi uroklarını da kaldı derstän sora. Olaydı büün Vani Çilingir da şkolada, Domnu invêtêtor Delaoltu şindi artık gideceydi üülen ekmeeni imää. Ama bu «eşekleri» (Butakım deyärdi Delaoltu te o uşaklara, ani üürenmektä biraz geeri kalardılar) kalaceydı üüretmää Vani. O uşaklara da kurtarardı onnarı Vani üüretsin. Kendi kafadarları taa islää annadardı, Delaoltu lafedärdi romınca hızlı, dola-

şık. Hem bundan başka, uroklardan sora kalmak Vaniylän bitärdi islää, lobutsuz. Ama açan onnarlan kalardı kendisi Delaoltu, işlär sıkça bitärdilär aalayışlan. O annadırdı bir kerä, iki kerä, ama açan üçüncülää da onu annamazdılar, o geçärdi kendi klasika metodikasına, xn verqrdi yaban üfkesinä:

– Turçi, derbedey, proşti! – baarardı çirkin-çirkin romın dilindä. – Dizilin birärbirär benim önümä. – Kendi alardı ayva dalından fişkanı da urardı onunnan uşakların auçlarına. Uşaklar kıvrnardılar. Taa korkakları hızlanardılar kapuya kaçmaa, ama üüredici, etişip geeridän, sivri emenisinnän urardı nereyi razgelärsä. Uşaklar, kapuda sıkışarak, yıkılarak fırlayardılar dışarı... Üüredici da, üfkesini çıkarıp, uslanardı. Butakım geeri kalan üürenicileri “üürettiktän” sora, Delaoltu gidärdi ekme imää...

Büün may yarım klas bilmemişti derslerini da kalmıştı üülendän sora. Onnara Delaoltu artık ikincilää annatmıştı temayı, ama taa düümemişti kimseyi. Tafta yanında durardı Göza Todıcık, kalanı oturardılar erlerindä da nesä esaplardılar. Üüredici çıkmıştı da şkolanın önündä basamaklarda içärdi bir tütün. Vani da taman geçärdi oradan, duraklandı da seläm verdi.

– Buna ziua, zaman hayır olsun!

– Hayır olsun, çocuk, nübêrsın? – sordu üüredici. – Boban dedi, ani şansora şkolaya gelmeyecän, ama şimdi geldin mi?

– Yok, gelmedim, beni yolladılar Gözalara bir işlän da geçärkän duraklandım burada.

– Ya, gir sän bir-iki minuda klasa, – yalpak teklif etti üüredici. Vani girdi kendi klasına, gördü zavalı kafadarlarını, angıları durardılar ilik kafalarınan. Onnarın arasındaydı Todıcık Göza, Germä Stepu, Barza Vani, Koli Ayı hem taa çoyu. Onnar birisi bilmäzdi esaplamaa, ne annattıydı üüredici.

– Ya, bakalım sän esapladın mı? – sordu üüredici tafta yanında duran Göza Todıcää. O susardı, tafta da paktı. Delaoltu çaardı Germä Stepuyu:

– Al tebeşiri da esapla! Şimdi hemen sizä annattım, nicä esaplamaa butakım davaları. – Çocuk aldı tebeşiri, tutundu ne sä yapmaa, ama ölä da bişey kotarmadı.

– Çık sän, Peticik! – çaardı üüredici öbürünü. Çıktı. O da susardı...

– Çık sän İvançoğlu, sän Paulesku, sän Trifonoglu, sän Gaydarcı, Ke-meñceci, Yasıbaş...

Tafta yanında durardı sekiz kişi. Delaoltu danıştı erlerindä oturannara da:

– Beki sizdän biriniz biler yapmaa bu esabı? Uşaklar hepsi süünük gibi susardılar.

– Ya, Vanıcık Çilingir, denä sän, çoktan da şkolaya gelmeersin, ama bekim esaplayabilecän.

– }slää, çalışacam, domnule invêtêtor. – Vani aldı tebeşiri. O yazardı taftada hem annadardı, ne yapêr, nası yapêr. Ölä, nicä beenärdi üüredici.

– Aşa, aş, puyule, bravo, bravo! – kabardardı Vaniyi kanaat üüredici. Açıan Vani bitirdi çok dooru davayı esaplamaa, üüredici dedi uşaklara:

– Gördünüz mü, ba eşeklär, bu çocuk artık iki ay oldu şkolaya gelme-er, kimsey ona bu esabı göstermedi, o buldu kolayını da esapladı. Ama sizä bän dün annattım bir kerä, büün dq gösterdim iki kerä, nasıl esaplamaa, da siz biriniz kendibaşına esaplayamadı. Neçin siz okadar aar başlıysınız? Sizin analarınız-bobalarınız küüdä görümnü insannar, baş çorbacılar, ama siz onnarı da kötü edersiniz. Şincik tez yok olasınız evä! – kooladı Delaoltu “kabaatlıları”. Kısmetli uşaklar, ani kurtuldular düülmedik, çimçirik gibi, fırladılar dışarı.

– Bravo, Vani, saa olasın! – şindi git, nereyä boban yolladı, – dedi üüredici dq soktu Vaninin aucuna irmi ley.

– Bana diil läüzım para, – dedi Vani.

– Sus dedim sana! – baardı Delaoltu Vaniyä. – Üüredicidän olmaz almamaa, da gitti.

Vani koydu cebinä parayı da etişti uşakları. Çocuklar sevinärdilär, ani Vani kurtardı onnarı ayva fişkanından. O da gidärdi bu kafadarlarınnan hem düşünärdi, ani bu paraylan olacek alsın kendinä bir çift incä don, zerä bütün yaz gezärdi dokuma yapaa dimiylän, ani artık soymuştular kanadınca çocuun butlarını.

– Seni neçin üüredici yolladı, söyleyäsın evdä bobalarımıza mı? – sorardı kahırlı uşaklar.

– Diil, – cuvap etti Vani, – beni bobam yolladı te sizä Gözalara bir işlän.

Fasıl işti: Vani bölä keskin fikirli bilmäk gösterdiktä sora da o hep taa kısmetli bulardı bu “eşekleri” kendisindän. Neçinki onnar gidärdilär şkolaya, ama o kalardı körüktä demirci bobasına yardımcı.

* * *

– Sän artık geldin mi? – sordu Vaniyä bobası. – Ne dedi Göza?

– Kendisi evdä yoktu, ama karısı söledi, ani o bilärmiş. Yaarına gelecek bizä kendi taligasınnan.

– Neçin sän ölä küsülüysün? – sordu boba, bakarak çocuun uz gözle-riinä.

– Baka, – dedi Vani, – bän isteerim şkolaya gitmää... Todur Çilingir bir hayli sustu, ama sonunda sordu:

– Neçin senin yumuruun sıkılı? Ne var aucunda?

Çocuk açtı elini – şıladı irmilik Karol padişahın simasınnan üstündä.

– Gideceydin, çocuum, şkolaya da bileerim, ani çok islää üüreneceydin, ama te bunnar kabaatlı, – o gösterdi paranın üstündä padişahın üzünü. – Tä bu zeetçi, kendisi nemtä, ama doymadı bizim, romınnarın hem hepsi Bassarabiyahlıların terini imää, çocuum... Tä ne var ortalıkta. Demirci Todur sarmaştı ooluna da öptü onun yanaklarını.

– Baka, bana o padişah hiç diil läázım.

– E-e-e, Vani, Vani, olsa senin istediincä!

– Bän isteerim üürenmää akrannarımnın barabar şkolada...

Derbedey – ahmaklar;

aşa-i puyule – islää, çok ii, piliççim;

domnu invêtor – bay üüredici;

bişey kotarmadı – hiç bişey yapamadı;

süünük gibi susardılar – hiç bir da laf çıkaramazdılar;

aar başlı – kötü fikirli, zor annayıcı;

dokuma dimi – ev abası;

akrannarı – onunnan bir yaştakılar.

- ***Annadın, nasıl çekeder ilkyaz küüdä.***
- ***Nereyi yolladı Demirci Todur oolunu Vaniyi?***
- ***Şkolanın yanından geçärkän, ne işitti Vani?***
- ***Üüredici Delaoltu şkolada uşakları nasıl üüredärdi?***
- ***Neylän hem neçin düüyärdi o uşakları?***
- ***Neçin Delaoltu teklif etti Vaniyi, girsin klasa?***
- ***Kimi gördü Vani klasta?***
- ***Nasil Vani Çilingir kurtardı kafadarlarını lobuttan?***
- ***Neçin üüredici verdi ona 20 ley?***
- ***Ne duyguları, vardı üüredicinin başka uşaklara hem Vaniya? İnandırın tekstän laflarlan.***
- ***Ne istedi Vani bobasından?***
- ***Neçin bobası onu üüredämäzdi şkolada?***
- ***Kim kabaatlıydı, ani Vani gibi akıllı uşaklar kalardılar şkolanın dışanda?***
- ***Nicq yazdırêr avtor Vaninin kefini? Bulun o sıracıkları da okuyun. Neçin çocucaan kefi diişer?***
- ***Neylän benzeşer şindiki zaman o zamannan? Neçin?***

Çiçeklik başçası

Bu yılın Çilingirlerin çiçeklik başçacı gidärdi pek gür. İlkyazın en ilkin başlardılar açmaa çidemnär, sora ergivannar, laalelär, taa sora zambaklar, aşışlär, zurnalar. Yazın kolverilärdilär bujorlar, kamçışalar, ama o uzun gül-fatmalar, etişip, geçärdilär aulu da, insan gibi bakardı-

lar sokaa iki tarafa. Onnarın da köklerinä sarıladı altıncıklar hem başka tırmaşıcı türlü başça gercikleri.

Güzün dä geç vakıdadan, kaarın da altından hep gösterärdilər başlarını dolu içli, sıralı boyada hem gözäl kokar güz çiçekleri, onnarı ev saabileri çalışkannıkan toplamışlar, top-top baalamışlar da çölmeklerä koymuşlar. Taa biraz suuk urduynan, gözäl güz çiçekleri geçecekler maazaya kışlamaa...

Sokaktan geçennär, görüp alçarak aul aşırı bu başçacıkta dünnä gözelliklerini, sevinärdilər. Çiçekler gözelliklerinnän kimi geçenneri durgudardılar bir-iki kıpıma. Onnar bakardılar da, beki, azbuçuk unudardılar yaşamanın hergünkü zorlarını hem kahırlarını. Ev saabisi, demirci Todur, da aar işindän sora, sıkça, aardılıp başçacın auluna, havezlän bakardı dünnenin şen boyalarına, sevinip, dinnenärdi teninnän hem ruhunnan. Haliz burada o büyük çekiçtän yorgunnuk sansın taa ilin hem taa tez geçärdi.

Yok nasıl mayıl olmayasın bu çiçeklik başçasına!

Gür – taa semiz, taa dallı, yapraklı;
çiidem – kokiçi;
ergivan – lüläka;

kamçışa – çiçek adı;
gül-fatma – çiçek adı;
zurna – başça sarmaşılı.

- *Neçin sokaktan geçennär dayma-dayma durgunarmışlar, bakarmışlar Çilingirlerin auluna? Neylän çekärmış bu aul onnarı?*
- *Neçin demirci Todur (saabi) aardıarmış başçacın auluna?*
- *Kaç türlü çiçek açarmış bu başçada? Sıralayın onnarı.*
- *Hazırlayın aazdan başçanın yazdırmasını hem uydurun Çilingirlerin başçasını sizin başçanızlan.*
- *Çiçeklik başçası nelär verer adama? Açıklayın bakışınızı.*

Ana dilimiz

Ne zamandır – bellisiz,
Gelmiş bizä dilimiz...
Gelmiş yokkan sesimiz.
Da yapmış bizi o biz.

Sanki taa ne erlerdän?
Beki, telli gelindän,
Beki, kaval sesindän,
Kolaydan hem zorlardan?

Gelmiş derin eveldän,
Pütürekli ellerdän,
Puluktan, tutaklardan.
Arpadan, boodaylardan.

Geler o oyunnardan,
Becerikli aazlardan.
Dünür bekleyän kızlardan,
Hem kaba somunnardan,

Oglanın sürüsündän,
Masaldan hem türküdän...

- *Nasıl hem nedän peydalanmış ana dilimiz? İnandırın cevaplarınızı avtorun sıracıklarınınan hem kendi bakışınızlan.*
- *Ne verer adama dil? Yardımnêêr mı dil adamın ilerlemesinä? Nicä?*
- *”Kär kuşlar da, hayvannar da kendi dilindä lafeder”. Nicä annêêrsınız siz K. Vasilioglunun uygun şiirini? Açıklayın kendi fikrinizi.*

Anam

Aklımdaysın aklımda,
Raatsız benim öz anam,
Çiili gözlän kapuda,
Can, canımsın, öz ana!

Gel söyleyim kefimi,
Gel öpeyim elini,
Olayım yastık sana,
Can, canımsın, öz ana!

Darsıdın uzak anam,
Kendini korumadın,
Bukanı verdin bana,
Can, canımsın, öz ana!

Pek uçêrsın gözümdä,
Sıcak ekmek elindä.
Raatsız hem darsık ana,
Canımdaysın her zaman!

Yırak ta olsam evdän,
Aklım yannaşık sendä,
Kuş olup, uçsam sana,
Can, canımsın, öz ana!

Olsa da yollar uzun, –
Unutmêêr seni oolun.
Hoş sabaayım, al danım,
Öz anam, canım, canım.

- *Nicä annêêrsınız lafları “raatsız”, “çiili gözlän”?*
- *Neylän benzeer herbir ana avtorun anasına? Açıklayın kendi fikrinizi.*
- *Aazdan hazırlayın birär yazdırma kendi analarınız için.*
- *Bu şiiri üüenin kiyatsız okumaa.*

Lunga-Lunga, derecik

Lunga-Lunga, derecik,
Evlär boyunda gercik.
Lunga alçaklarında
Şindi büümeer salt kindra.
Başçalık gözäl burda,
Papşoylar da diil “urda”,
Büümüşlär gözäl üüsek
Kundaklar nicä dirsek.
Çiftçiliklän barabar
Kalkınêrlar zavodlar...

Bu Cadır var kasaba,
Milletli çok, kalaba,
Sade Lungaya, yazık,
Suyu dolu püsürlük.
Leleklär, gelän dandan,
İrenerlär kurbaadan,
Busoy Katrannı, sudan...
Balıklar da hanidän,

Saahk brakmış deredä...
Lunga-Lunga, derecik,
Boyunda evlär gerçik,
İşidiler eveldän
Göz yaşımış su sendä.
Şindi sade, aalayasın
Yaş ta yok näändan alasin...
Boz gözlün suçaa bakêr,
Gözleri yaşsız aalêr.
Bilmeer ne taa var atmaa,
Yorgun suyuna katmaa...
Lunga-Lunga, derecik,
Sän olsan bir kamçıcık
Akmayı brakıp, durasın
Da kimisinä urasın...
Uzamasın elleri
Gübürlemää dereyi.

- *Okuyun bu şiiri, alın esaba sizin da yanınızda derelär diil mi, acaba, hep Lunga gibi, püsürlüklän dolu?*
- *Neydir o ekolojiya? Siz ne yapêrsınız, ki dolay pak hem temiz olsun deyni?*
- *Şiiri ezberläyin.*

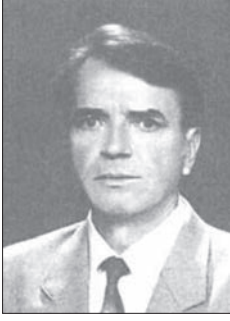
Çiidemnär

Açın, açın, çiidemnär.
Neçin çok uyudunuz?
Biyaz yorgan altında
Tatlımıydı uykunuz?

Açın, açın, çiidemnär
Uşakların bakışı.
Çiidemnär, şen çiidemnär,
Uzak braktınız kış1...

Çiidemnär, hoş çiidemnär
Yılın sabaası açık,
Geldii gibi turnelär,
Geldi sıcak hem saalık.

Açın, açın, çiidemnär,
Açın her yılın sonsuz,
Gelsin gitsin turnelär
Göklär olsun bulutsuz.

Gavril Gaydarcı (1937–1998)

Gavril Gaydarcı – anılmış bilim izmetçisi, üüredici, yazıcı. Yaşadı hem çalıştı taa çok Belğä hem Kişinöv kasabasında. Onun peetleri, annatmaları tiparlandı “Ana tarafım” kiyadında”, şkola kiyatlarında, dergilerdä, gazetalarda. Peet toplumu “Ana tarafım” – Bucak tarafı için. Bu kiyatta yaratmaların taa çoyun teması – yazıcının duuma erleri. Annatmada “İki ool” yazıcı gösterer, nasıl zenginnik hem fukaaralık iki kardaşı yaşamakta başka-başka taraflara atêr.

G. Gaydarcıya onun çalışmaları için verildi bir üüsek titül “Gagauzyanın hatırlı vatandaşı”.

İki ool

Bir avşam oturuşta kimisi laf kattıydı o iş için, nicä uşaklar, büüdükçä, sayêrlar analarını-bobalarını. Ozaman manim benim annattıydı bir kısacık istoriyacık, angısı halizdän olmuş yaşamakta.

Brakıp işi bir tarafa, manim çeketti:

– Vardı bir vakıt bir çiftçi, diildi zengin, diildi dâ pek fukaara, bir laftan – orta çorbacıydı. Vardı onun iki oolu, akıllı çocuklar, gezârdilâr şkolaya birdän, üürenârdilâr dâ pek islää. İstârdilâr ikisi dü üürenik çıkmâa. Ozamansaydı pek zordu üürenmää: çok ödemää lââzımdı. Siirektä para tarafından yufkaca insannar başardılar üürenmeyi. Bu insana zordu: iki kişi üüretmää o vakıtlarda diildi şaka. Ama o savaşardı nası-nicä başarsın işlerini, uç-uca getirsin onnarı, savaşardı, nicä taa kolay olsun oollarına, yardım edârdi onnara – salt üürensinnâr. Geldi vakıt, da onun oolları başardılar şkolalarını. Başardıkça, işä girdilâr: birisi – advokat, öbürü dâ üüredici. Yaşardılar islää, yok ne demää, ama büük çocuu advokat taa islää yaşardı.

İstedi bobası gitsin seftelesin onnarı. O bu vakıt urduydu kendini çıraklaa, bak sattıydı hepsiciini, neyi vardı, oolların beterinä. Yayan çarıklan, giyimni yamalı dimilârlän, yollandı kasabaya. Etiştikçä, uradı advokat ooluna. Urdu tokada, çıktı slugaların biri.

– Ne deyecän, dâdu? – sordu o.

– Sölâ çorbacına çıksın, bän onun bobası, – cuvap verdi dâdu.

Gitti sluga, söledi advokata. Advokat çıktı dışarı, uzun-uzun baktı bir çala ihtâra, kızarıp sararmâa başladı. Ölçtü birkaç kerä dâduyu tabanarından başınadan, ama dayanamadı, döndü arkasınnan bobasına.

– Koolayınız onu buradan, görmeyim! – izin etti slugalarına çorbacı, – harınnamaa başlarsaydı, kolveriniz tazıları, onnar göstereceklâr onun yolunu. Da dooruldu içeri.

İhtârın gözlerindä yaşlar peydalandılar. Çıkarıp kalpaanı, sildi onnarı; bir çala baktı içeri girän oolunun ardına da yan-yan sora aldı yolunu bir tarafa.

– Te neylän ödeerlär oollarım ihtârlımda, – dedi dädu kendi-kendinä. Onun havezi kaybeldi, vazgeçtiydi artık istediindän dä. Ama düşündü seftelesin ikinci oolunu da.

Gitti ona, buldu onu konuşarkana. Çok insan oturardı sofrada. Oolu karşıladı onu, pek sevindi gelmesinä.

– Baka, geç te burêy, odaya, soyun senin partallarını, çıkar çarıklarını, bän sana verecäm bir kostüm, bir çift çipiçi; giinecän, düzüneceän dä girecän bizim aramıza.

– Yok, bunu yapamam. Bän becermeerim kullanmaa kendimi bölä in-sannarın arasında. Taa islää bän ayırı te bu odacıkta oturacam.

– Yok bişey, ba baka. Onnar da bizim gibi insan: nicä sän, nicä dü bän. Girecän benimnän, bän seni tanıştıracam onnarlan, söyleyecäm, ki sän benim bobamsın, elleşecän herbirinnän da oturacan erinä.

İhtâr yıkandı, tarandı, da girdilär ikisi konuşannarın odasına. Girdicään orayı, sansın kaybeldi, eridi bu adam insan bölüü içindä. Yoktu da nicä tanımaa onu, kim o: zengin mi osaydı fikaara mı. Ama bu insan-nar bir sanardılar kendilerini. İhtâr duydu birdän, ani girdi kendi insanın arasına, pek ta şennendi bundan. İslää insanın arasında ihtârlar da gençlenerlär.

Ozaman da, bu konuşkada, dädu annattı bu istoriyayı, çünkü bir başkası için.

Mani genä aldı iyyi dä, sıkıp sümää rökenin başlına, çeketti iplii iş-lemää ileri dooru.

Mani – babu, mali;
tazı – avcı köpää.

- *Yukardaki annatmayı “İki ool” okuyun.*
- *Nicü çiftçi hem onun oolları ilktän yaşayarmışlar?*
- *Sora ne yapmış çiftçi oollarını üüretmää deyni?*
- *Neçin oolların bobası çıraklaa başlamış?*
- *Ne zanaatlar kazanmışlar çiftçinin oolları?*
- *Nicä bobasını advokat oolu karşılamış? E üüredici oolu?*
- *Yazdırın oolların ikisinin dü süretlerini.*
- *Neçin oolların bobası konuşkada annatmış bu istoriyayı, „çünkü başkası gibi”?*

Ana tarafım

Da genä gözlermi öder
Serin ilkyaz lüzgerleri,
Ürääm pek şen dalgalanêr,
Seni duyup, duuma erim.

Aklım tutêr küçüklüümdän
Türlü renktä çiçekleri,
Kuan onnarın üstündä,
Alatlan toplayan balı.

Severim düz çayırıları,
Sürüylän kaz su boyunda,
Koyun dolu yamaçları,
Sır, hergelä – gezün boşta.

Bakmaa severim horuda
Al dudaklı kızlara,
Gerdannarı kollarında,
Sedefleri sıra – sıra.

Kök halkımı severim pek:
Becerikli, cömert kalbi,
Kadıncayı çakêr çemrek,
Şu alayda – cıvan, kaavi.

Biyaz salkım çiçek açêr,
Karşı gelip yolcuları.
Da cümlü te bunnarı anêr:
Sendäyim bän, ana erim!

Gerdan – перлина (укр.), жемчуг (рос.);

sedef – перламутр (укр., рос.);

olgun – olmuş.

- *Okuyun şiiri demekli. Söläyin kendi laflarınızlan, ne an-nadınız bu şiirdän.*
- *Nedün avtorun ürää şen dalgalanêr?*
- *Nicä kendi halkını şair yazdırêr? Bulun şiirdä o lafları da tefterlerinizä yazın.*

Stepan Kuroglu (1940–2010)

Stepan Kuroglunun duuması Bolgrad rayonunda Dimitrovka küüyündä. Belli yazıcı, üüredici, bilgi izmetçisi. Şiir hem annatma yazmaa başladı 20-nci asirin 60-ıncı yıllarında. Yaşadı, çalıştı hem yazdı Kişinöv kasabasında. Kısa vakıdın içindä çıkarıldı tipardan altı peet hem annatma toplumu onnarın arasında: “Bir kucak güneş” (şiirlär), “Yollar” (annatmalar), “Kızgın çiiilär” (şiirlär), “Kauş avaraları” (şiirlär), “Yol yıldızı” (şiirlär) h.b.

S. Kuroglunun çalışmaları için ona verildi bir üüsek titul “Gagauziyanın hatırlı vatandaşı.”

Kemençeci

Baraboy Petikaya bobasından kalmıştı bir kemençä. Ölmüştü bobası, raametli olsun, topracı ilin olsun, kalmıştı öldüktän sora genç ooluna, üüsüzä eski kemençeci.

Yaşardı Petika, günneri geçirärdi, taa az evdä durardı, taa çok yolların üstündä sürünürdü, bir parça ekmek kazanardı. Çok kazanmalı yoktu, ama bir parça ekmek kazanardı. Kurtarardı onu zor vakıtlarda eski uunuk, ama gözäl sesli kemençesi. Kaç kerä çalgıcılar istedilär Petikaylan kemençeyi diişmää, ama caba. “Diil läüzüm bana eni kemençä, – deyardı o. – Nekadar taa eski kemençä, taa ii dä. Çoktankı dost herkerä taa paalı”.

Yalnızdı Petika: ne karısı vardı, ne da hısımı. Sınaşmıştı o bölä yaşamaya: topraa yoktu sürsün, eksin, malı yoktu büütsün, baksın. Ölä da fukaaraca yaşardı üüsüz Petika.

Hepsi onu yalnız sayardı, dayma deyardılar: “Bey, bölä yalnız darsı-maktan, baka-baka, var nicä ölmää”. Bilmäzdi insannar, ani vardı Petikanın bir paalı dostu, bir yolculuk kafadarı. Neredä Petika – kafadarı da orada, kiminnän Petika – kafadarı da onunnan. Aalêêr Petika kahrıdan, kafadarı da aalêêr, seviner Petika – kafadarı da seviner. Petika şen – kafadarı da şen. Te butakım kemençäydi Petikanın biricik kafadarı.

Çalêr Petika kemençä, yaşları akêr, okadar beener kemençä çalmaa. Tutêr Petika sol elinnän kemençesinin enseciindän, oturdêr köprücüünä, yattırêr kafasını ona, nicä yastaa, saa elinnän dä arkuşu gezdirer ileri-geeri, eski kemençeci käämil ses çıkarêr. Öter strunalar – insanı oynattırêr, öter tellär – kopêr cannar, insannar aalêêr. Okadar çok kemençäylän var nasıl insanı aalatmaa hem sevindirmää!

Çalêr Petika, kafasını yannatmış, gözlerini yummuş, sansın uyuyêr, kemençenin telleri sä öteerlär, sansın Petikanın üreendän incä sesli iplik çekiler. Arkuşu gezer ba ileri, ba kalkêr, kemençedän ayrılamêr.

Çalêr Petika kahırını unutmuş, sarmaşmış dostuna, lafeder onunnan: bir güldürer, bir aaladêr.

İnsan oynêêr, düün suulmêêr, insan atlêêr kemençenin avasına görä, seviner avaya görä, naarä eder. Toplêêr kemençä insannarı, sarmaştırêr, nicä kardaşları. Oynêêr insannar...

Vererlär Petikaya bir filcan şarap, içer, inkär etmeer; vererlär bir parça ekmek, iyer, sofradan uzak durmêêr: vererlär birkaç gümüş – koyêr Petika cöbünä, en derin cöbünä zor vakıtlar için.

Çalêr Petika, ekmek parası kendinä kazanêr. O ses sä kemençä sesinä benzämeer, ölä bir özgä, fasıl, deycän genç kız sesinä benzeer. Te butakım Petika kemençesinnän pay edärdi hem yaşamasını hem bitki buka ekmeeni dä.

Alêr Petika kemençesini, gider ilkyazın Dobrucaya, güzädän orada kalêr. Çalêr o Dobrucanın kırçmalarında, işleer boyarların paylarında, ama kemençesini brakmêêr.

Oturêrlar gün sıcaanda fukaaralar soluunu almaa, bir yudum su içmää, dinnenerlär, oturêrlar damarları verilsin, Petika sa alêr kemençesini, çalêr, o gözäl sesleri çıkarêr, yorulmuş insana kuvet verer: “Saa ol!” – söleer insannar da bukasını Petikanın önünä koyêrlar. “Buyur sän dä, Petika!” – deerlär. Kaç ley kazanêr Petika Dobruca yollarında, düünükleer islää basmacına, en derin cöbünä saklêêr, zor vakıda brakêr.

Güz geldi, Petika genä küüdä, düünnerdä gezer, daulcuya hem gaydacıya barabarlık tutêr. Çalêr Petika, kemençenin arkuşunnan kendi günnerini sayêr. Vakıt geçer, Petika artık kırka yaklaşêr, kendini sa hep onaltı yaşlı duyêr, evlenmäk için düş görer. Çalêr Petika düündän düünä vakıdı geçirer, birär-birär ley toplêêr, bir kat rubacık almaa ister, iki-üç partalcık ta içeri getirmää ister. O da ister insana benzemää, kendini giidirmää, sua görmemiş evceezini düzmää da bir insan-cık içeri almaa.

O da umutlanêr, gecä-gündüz kemençä çalêr. Ama çıkmêêr Petikanın umutları aslıya, etişmeer paracı, biter ekmeeci, kopêr rubacı: buradan çekärsä, oradan görüner. Bulamêêr Petika bu yaşamanın ucunu.

Geler kış, düünnär biter, siirek insan düün yapêr, oruç tutêrlar. Kalêr Petika ekmeeksiz, sabaadan avşamadan bilmeer, nicä vakıdını geçirsin, neylän karnısını doldursun.

Alêr Petika kemençesini, uudurêr arkuşunu sakızlan, dikiler pençerenin boyunda, bütün gün çalêr, dinmeer, o kemençedän da aaçlını unudêr. İşider geçän insannar, seslenerlär: dışarı çıkıp, sesleer komuşular. Kış avasinnän barabar girer fukaaraların içerlerine kemençä sesi. İşiderlär Petikanın türkülerini, toplêêrlar birär parça ekmek insannar, getirerlär Petikaya, ölmesin kadar doyurêrlar, “Türküsüz kalmayalım”, – deerlär. – “Kalacek maalä, nicä mezarlık, ne türkü işidecez!” Makar ki fukaaraydı insannar, kemençeyi beenirdilär, vakıt bulurdular seslemää. Petika da onnarın kahırlarını daadardı, o da onnara umut verärdi.

Kışlar fenaydı, odun, yakacak insanda azdı. Suuktu Petikanın içersindä, köpää baalayasın – dayanamayacak. Petika sa uuêr ellerini, yısıdêr koltuk altında, alêr arkuşunu, çalêr. Dışarda kaar yaayêr, kaar saurêr, kemençä sesi sä pençerenin aralıklarından çıkêr, sırça kırılıp da fırlêêr, lüzgeri enseer, hep komşuların kulaklarına etişer. Seviner insannar, ani var maaledä bir şevik çekirgä, angısı bütün güz çalêr, kışın da durgunmêêr. Esti lüzgerlär, yaadı kaarlar, vakıt geldi Petikaya Dobrucaya hazırlanmaa. Sarêr kemençesini, yaptırêr komuşuykaya bir malaycık, hazırlêêr torbasını, sayêr on kerä sayılmış paracını, ödek hazırlêêr kiracıya.

Bu sefer da laflaştı Petika kiracıylan Dırdıyala Çekaylan, erken sabaalân yola alsın boşçacını, er taligasında bulsun. Kayıl getirdi Çeka, bişey demedi.

Yattı o gecä Petika büyük umutlan, gözäl dä düş gördü, ani çok parası var, gelin da kendinä ayırêr. Uyuyêr Petika, gülümseer, büyük sevinmeli var: o da bir kerä zengin olmuş, parası var, bişeyä düşünmeer.

Kalktı Petika sabaalân, gözäl düşünü braktı, sildi gözlerini geç kalkmış. Gün duumuş, insannar işinä bakêr. Aldı Petika torbacını, boşçacını, sıktı koltuuna kemençesini, kacêr, nekadar kaçabilir gelân küüyädän. Kaçêr olan kemençäylän, koruyêr, nicä küçük uşaa. Kaçêr Petika, torbası o yanına, bu yanına urulêr, sıcak taa dadılmamış malayı falêêr, parça-parça trolalanêr. Kaçêr olan, kesilmiş kuvedi, kırılmış ayakları. Küüyä girdiynän, küüdän çıktıynan, bayır üstündä kiracının taligasını görer, on-onbeş ta adam yanında gider. Kaçêr kemençeci, baarêr, elini sallêêr – işitmeerlär osa işiderlär da istämeerlär almaa mı? Etişer Petika, soluunu alamêêr, lafını söyleyämêr, dinnenip tä biraz, sorêr:

– Alacan mı va, Çeka-batü?

– Nasıl alayım, onbeş kişi var, yılma aşaa dooru tikişêr hepsi, yok ne-reyä iineyi saplamaa.

– Alsana, Çeka-batü, pek yalvarêrım!

Görer Çeka Petikanın kemençesini, düşünêr-düşünêr da getirer kayılını.

– Dobrucayadan kemençä çalarsan, alacam!

Taa ne läüzüm kemençeciye? Taa da kimä – Petikaya! Onu ekmeclän doyurma, salt ver kemençä çalsın. Çalêr Petika yolca, seviner, ani o da etişecek, para kazanacak da insan gibi ev kullanacak.

Tunadan gecärkän, Petika uyuyurkan, adamın birisi kaçırêr kemençeyi su içinä, haşlêêr Petikanın canını. Kaybeder kemençeci dostunu.

İki ay işleerlär, bir çetä toplanıp, boyarın işini bitirerlär. Kemençeci hepsindän çok savaşêr, hepsindän şeremet işleer. Vakıt geler, ödeşer boyar, sayêr fukaaraların kazancını. Alêr Petika parasını, bir kemençä parası var-yok, gider tükancıya, aktarêr, eski kemençesinin sesinä görä bulamêêr. Alêr birisini, nasıl razgeldisä dä gider kırçmaya bir filcan şarap içêr, kemençesini dener.

Dostlaşêr Petika eni kemeñesinnän, elleşer onunnan, emin verer brakmamaa onu birerdä, kimseyin elinä vermemää. Geler Petika küüyünä, genä bişseysiz evinä girer: umutları haslıya çıkmamış, salt umut kalmış.

Hep ölä çalêr Petika, insanı oynattırêr, sevindirer, düünneri sıralêr. İçer, nekadar vererlär, iyer, nekadar koyêrlar, çalêr Petika düün daalınca, evä gider, yolca avaralarını unutmêr, çekirgelärlän yarışêr: kim taa ii çalacak? Çalêr Petika! İnsannar uyuyarsa, yıldızlar sesleer...

İnkär etmää – geeri çevirmää, geeri urmaa;

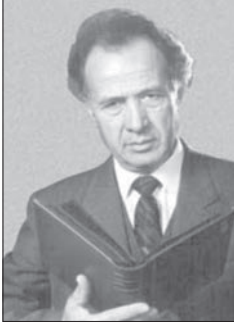
özgä – kahırlı aalayış avası;

şevik – şeremet, çemrek.

- ***S. Kuroglunun yukardaki “Kemeñeci” annatmasını okuyun, annatmanın planını kurun, o plana görä annatmanın içindeliini annadın.***
- ***Kemeñçä Petika Baraboyun yaşamasında neyä sayılırdı?***
- ***Neçin küüyün insannarı beenärdilär Petikayı, yardım edärdilär ona?***
- ***Neredä iş hem kazanç bulurdu Petika?***
- ***Kendi laflarınızlan yazdırın, nicä Petika kemeñçü çalêr.***
- ***Annadın Petikanın yolculuunu Dobrucaya, neçin o orayı gidärdi.***
- ***Nesoy büük zor geçirdi o yolda? Nasıl dooruttu işini?***
- ***Annadın en büük zoru için, angısı Petikaya ölümünän barabardı.***

Kostı Vasilioglu (1938–2014)

Kostı Vasilioglu duudu 1938 yılda Aleksandrovka küüyündä, angısı bulunêr Ukrainanın Bolgrad rayonunda. Yaşadı hem çalıştı Kişinöv kasabasında. Kostı Vasilioglu işledi baş bilim zaametçisi, üüredici. Yazmaa başladı 1958-inci yılda. Tipardan çıktı onun peet toplumnarı. Biri-biri ardısora çıkêrlar gagauz dili, literatura okumakları için üüretmêk kiyatları, sözlüklêr, hrestomatiyalar – hepsi 30 parçadan zeedä. Çok türlü annatmalar hem şiiirlêr yazdı o uşakların üürenmesi için, onnarın dostluu için, meraklı yaşaması için. Bu temaları hem taa başkalarını o käämil açıkladı kiyatlarında “Sevgilim”, „Vatanım–Bucak”, “Masallar. Uygun sözlêr. Bilmeycelêr” hem annatmalarında “Goguşun duuma günü”, “Karaca”, şiiirlerdä “Anam”, “Şanni ol sän, halkım!”, “Çakir – Bucak yıldızı”, “Brak gitsin”, “Gagauzun evelki yaşaması”, “Paskellä”, “Kırmızı yımırta”, “Bucak” h.b.

1998-inci yılda Konstantin Vasiliogluya onun büük zaameti için verildi bir üüsek titul “Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

Karaca

Goguş hazırlamış uroklarını taa erkencä da yatmış uyumaa. Bir dü... Sepetlêr ellerindä, Todiyân ikisi, giderlêr daaya mantar toplamaa. Toplamışlar birêr sepet taazä biyaz mantar, görmüşlêr orada türlü çiçeciklêr, kuşcaazlar, kelebeciklêr... Doyduynan oynamaa hem kaçınmaa daa içindä, alêrlar sepetleri ellerinä da yollanêrlar geeri, evä. Artık daayın kenarına etişmiştilêr, açan işitmişlêr yolcaazın bir tarafından ses, sainsın buzaa baarmış. Açan bakêrlar, onnarın ardına fidannın içindän, topallayarak, çıkêr bir karaca buzaası.

Dönärmişlêr evä yolcaazdan, karaca yavrusu da Goguşun yanı sora topallayarak gidärmiş. Çocukaklar bakınmışlar iki tarafa, bekim göreceklêr bu buzaayın anasını, ama birerdä görämemişlêr. “Bezbelli, avcılar urdular anasını”, – düşünmüş Goguş.

Evä geldiynän, kapamışlar onu Goguşların sırlık auluna, neredä inää tutarmışlar. Gündüz inek çayırda otlayarmış. Çocukaklar baalamışlar, ilaçlamışlar buzaacın sakat bacaanı. Buzaacık pek zabunmuş, belliymiş, ani aaç, ama bişeycik istemäzmiş imää. Yatmış zavalı gölgedä da dayma baarmış. Hem ölä çirkin baarmış, ani uşakların üreciklerini kopararmış. Goguşun hem Todinin kâr aalaycakları çıkmış.

Nası-nicä olêr avşam da sırdan inek döner evä. Aula taa girdicäänän hızlı-hızlı girer sırlık auluna da, gördüynän karaca buzaasını, inään gözlerindän başlamış yaşları damnamaa, zerä geçmemişti çok vakıt, nicä onun buzaacı gözlerin önündä ölmüştü. Da şindi, bezbollahi, inek sandı, ani onun buzaası dirildi. Biraz benzemäzdi pek, ama... Nesoy da olmasa inek kabletti karaca buzaasını. Buzaacık emärkenä, inek onu çes-çevrä yaladı dilinnän. Karaca yavrusu sade kuyrucaanı sallaardı. Onun da, bezbollahi, aklısına geldiği kendi anası. Buzaacık emärmiş hem gözün önündä büüyärmiş.

Goguş nereyisä ayrılmış, ama açan dönmüş geeri, sansın bir yıl geçmiş. Ilkyazadan karaca yavrusu bümüş, bir gözäl karaca olmuş. Sırlık aulunda ona dar gelärmiş, sıkçana bakarmış daaya dooru. Goguşlan Todi annamışlar, ani taa ii olur karacayı daaya salvermää. Bir pazar günü ölä da yapmışlar. Toplanmış çok uşak küüyün kenarına karacayı geçirmää. Salverdiynän, karaca birdän çeketmiş kaçmaa, ama sora durgunmuş, şükürlü bakmış Goguşlan Todiya, uşaklara da ondan sora, dönüp, toparlanmış daaya dooru. Birkaç minuttan sora karaca kaybelmiş uzakta, sansın erimiş, dumana dönmüş.

Geçmiş taa bir yıl düşündä. Todiylän genä yaz vakıdı gitmişlär daaya mantar toplamaa. Mantardan mantara, mantardan mantara da – kaybederlär biri-birini. Çok vakıt Goguş gezmiş daa içindä, baarmış, aaramış Todiya hem yolu, ama... faydasız. Bir moment görünmüş ona, ani yola çıkêr, ama taa pek dolaşmış da şindi hiç aklı ermäzmiş, nereyi gitmää da yola çıkmaa. Gidärmiş Goguş – nereyi gözü görärmiş.

Daa içindä bu vakıt daldan dala sınıcılar atlarmış, eşillik içindä kuşlar çalarmış, erdä kâr basmamış kirpinin üstünä, angısı üüredärmiş avlanmaa küçük kirpiciklerini, neredä sü işidilärmiş açkakanın sesi: tuk-tuk-tuk, pupuk sayısız kimin sü yaşlarını sayarmış... Ama Goguş korkudan hiç bişeycik işitmäzmiş hem gormäzmiş. Bu seslär onu diil sevindirsinnär, nicä ileri, ama korkudarmışlar. Gözäl çiçecikleri, böcecikleri, kelebecikleri hiç görmäzmiş, mayıl olmazmış, nicä ilerdän.

Gezä-gezä daa içindä, Goguş razgelmiş bir batkın erä, neredä, bastıkça, ayaklarını aşaa çekärmiş. Onu ölä korku almış, ani hiç bilmäzmiş, naşey yapmaa. Daa içindä başlamış karannık çökmää.

Bir dä... onun önündä, iki-üç adım uzakta, Goguş görer iki göz, angıları bakarmışlar dooru ona. Goguş ilktän pek korkmuş, ama sora işitmiş o taraftan:

– Korkma, benim çorbacım! Bän seni kurtaracam!

Goguş birdän tanımış karacayı, angısını bildir salvermiştilär boş. Ama şindi onun buynuzları çatallıydılar hem yalap-yalap edärdilär alaca karannıkta, kâr şafk edärdilär. Goguş çalışêr karacaya dooru adınamaa, ama bu vakıt işider:

– Hiç kıpırdanma, zerä batacan heptän. Sän bulunêrsın Cadı-Babunun padişaalında. Dur erindä! Giderim yardıma!

Bu vakit Karaca uzadêr Goguşa buynuzlarını da deer:

– Tutun buynuzlarımdan da pin sırtıma. Bän seni evä götürecäm.

Goguş tutunêr Karacanın buynuzlarından sıkıca, çikêr o batac için-dän, piner Karacaya atlı. Birdän Goguş duymuş, nicä onnar yukarı kalkêrlar. Bir vakıttan sora daa kaldıydı onnarın altında. Goguş uçardı Karacaylan gökün üzündä. Bir elinnän o tutunardı Karacanın buynuz-larından, öbürünnän dü bulutçukları iki tarafa yaydırardı, açan onnar kendileri kaçmazdılar Goguşun yolundan. Bulutlardan yukarı – yıldız-lardı. Goguş, uzadıp elini, kopardı göktän birkaç en iiri yıldız da taktı kepkasına. Yıldızların arasından geçärdilär, nicä çiçeklik içindän.

Biraz vakıttan sora başladıydı görünmää küüyün şafları da Karaca çekettiydı inmää aşaa. Karaca pek islää tutardı aklısında Goguşların evini da konduydu dooru tokatçın yanına. Gidecääzaman, Karaca de-miş Goguşa:

– Lääzım olursam, sade beni aklına getirt, da bän olacam senin ya-nında. Başka kerä çalış Cadı-Babunun sınırını aykırılamamaa. Tutasın bunu aklında, Goguş. Saa-lı-cak-lan, Go-gu-u-ş!

Demiş bu lafları da kaybelmiş önündän. Goguş ondan sora açmış to-katçı da girmiş aulun içinä, neredä mamusu taman sorarmış bakasına: “Neredä sanki olsun Goguş bu vakit?”

Bir dä Goguş işitmiş ayın-açık, nicä kapu gırçlamış da mamusu ona sormuş:

– Ne oldu, çocuum? Neçin taa kalkmamışın? Artık hepsicii şkolaya gittilär, ama sän taa yıkanmadıksın.

Mamusunun sesini işittiyän, Goguş annamıştı, ani bu sade bir gözäl düş. Kalkmış, yataanı toplamış, yıkanıp, sabaa ekmeeni alatlan imiş dä gitmiş şkolaya.

Karaca – олень (укр., рос.);

karaca yavrusu – оленя (укр.), оленёнок (рос.);

sıncap – білка (укр.), белка (рос.);

aaçkakan – дятел (укр., рос.);

bataklik – болото (укр., рос.);

batkın er – болотисте місце (укр.), топкое место (рос.);

takmaa – зачепити, причепити щось (укр.), зацепить, прицепить что-то (рос.);

Cadı-Babu – Баба-Яга (укр., рос.).

- *Nesoy ses işitmişlär Goguşlan Todi daadan evä dönärkän?*
- *Neçin karaca yavrusunu almışlar evä?*
- *İnek kabletti mi buzaacı? Neçin?*
- *Dooru mu yapmışlar uşaklar, ani buzaacık, doorulduyan, salvermişlär daaya?*
- *Nelär görmüşlär uşaklar daada?*
- *Neçin hem nicä düşmüş Goguş o batkın erä?*

- *Annadın, nicä Karaca yardımnamış Goguşa, belaya düş-tüynän.*
- *Ne annamış Goguş, işittiynän mamusunun sesini?*

Annatmalar için (Literatura teoriyasından)

Siz artık okudunuz birkaç proza yaratması: „Otuz ley”, „Nışannar” (D. Kara Çobanın), „Vani Cilingir”, „Çiçeklik başçası” (N. Baboglunun), „Ke-mençeci”, (S. Kuroglunun), „İki ool” (G. Gaydarcının), „Goguşun duuma günü” hem „Karaca” (K. Vasilioglunun). Okuyarkan, gördünüz, ani on-narda gerçektän olar işlür için annadılêr. Bölä annatmalara, bölä ya-ratmaya – **annatma** deniler.

Nicä esap aldınız, annatmada annadılêr, **bir oluş** için, onuştan da, yok nicä olsun uzun hem büyük. Annatma – o bir küçük proza janrası.

Annatmalarda „**Goguşun duuma günü**” „**Karaca**” annadılêr baş personajın sade bir günnük yaşaması, bir düşü, bir gecesi, bir kısa vakı-dı için. Tä neçin bu prozalı artistik yaratmalarına annatma deniler.

Şannı ol sän, halkım!

Uzun yollar geçtin, halkım,
Bucaa gelincä sän.
Geçti çok sayısız yıllar,
Kalkınca sän dizdän.

Bucak, çiçek gibi, açtı,
Tozdan, küldän kalktı.
Dayanıklı gagauzlar
Zorlukları attı.

Kalktın, halkım, kuvetlendin,
Duşmannarı kuudun.
Zamannarı geeri brakıp,
Bucaa saabi oldun.

Ya, gelin, görün, dostlarım:
Çalêr, öter kırlar.
Eni bir yaşamak kurêr
Bizim gagauzlar.

Binnärlän yıl yaşa, Bucak!
Büüsün uşacıklar.
Yıldan-yıla çetin dursun
Erdä gagauzlar!

Uzun ömür sana, Bucak!
Şannı ol sän, halkım!
Kısmet, saalık hem zenginnik!
Seninnün salt aklım!

Binnärlän yıl yaşa, Bucak!
Sarsın seni dostlar.
Ko anılsın bu dünneyä
Girgin gagauzlar!

Binnärlän yıl yaşa, Bucak!
Sarsın seni dostlar.
Yıldan-yıla çetin dursun
Erdä gagauzlar!

Şannı – hatırlı, saygılı;
uzun ömür – çok yıllara yaşamak;
anımaa – bilinmää, tanınmaa.

- *Nicä siz annêersınız lafları:*
 - a) *”Bucak... tozdan, küldän kalktı”.*
 - b) *”...çetin dursun erdä gagauzlar”? Açıklayın kendi fikrinizi.*
- *Ne söleer avtor kendi şiirindä gagauzların yaşaması için?*
- *Büünkü Bucak nesoydur? (Cuvap verin şiirin sıracıklarının).*
- *Şiiri okuyun demekli, duygulu. Ezberläyin onu.*

Bucak

Karagöz Bucak,	Sesleycäm seni
Al beni kucak.	Sevecäm seni,
Sän benim tarlam,	Hoşlaycam seni,
Bän – ongun başak.	Tarafim benim!

Herbir adamın	Yıl yıldan sän büü,
Var eni eri.	Kaavileş, Bucak!
Ondan yok gözäl!	Herkerä bizä
Kür senin gibi.	Ol kaavi dayak!

Bän büüdüm çoktan,
Er gördüm pek çok.
Ama bil, Bucak,
Sendän gözäl! – yok!

- *Ne duygular duyêrsınız bu şiiri okurkan?*
- *Acaba insanda kendi erindän paalı bişey var mı?*
- *Kayılsınız mı avtorlan, ki ana taraftı adam için her kerä büük dayak? Açıklayın bu fikiri derindän.*
- *Angı laflarlan şair gösterer kendi sevgisini Bucaa?*
- *Ne türlü olsun Bucak isteer avtor? Bulun da okuyun o sıracıkları taa bir kerä.*
- *Ana tarafınız için bir-iki söyleyiş aklınıza getirin.*

Brak gitsin

Dostun aldattısaydı,	Olsun onun esabı,
Brak onu gitsin.	Çalışkan olsun.
Aara sän ölesini –	Adadıynan o bişey –
Dooruluu sevsin.	Lafında dursun.

Yalancı dosttan beklämä
Utanmak olsun.
Eni dost sän ayırarkan,
Bak ayık olsun.

Varkana senin zorun –
Kendisi gelsin.
Herbir iştä tanımak,
Ölçüyü bilsin.

Haliz dost lääzım seni
Ürektän sevsin.
Eer bunu duymasa o, –
Brak onu gitsin.

- **K. Vasilioglunun şiirini “Brak gitsin” demekli okuyun.**
- **Bu peet ne esapta yazılı (soruş, nasaat, annatma)?**
- **E kimä nasaat veriler?**
- **Bulun okuyun onnarı, belli edip formalarını.**
- **Açıklayın avtorun laflarını “lafında dursun”, “ölçüyü bilsin”.**
- **Ya düşünün, siz dä “dostluk” tarafından bu ölçülerä uyêrsınız mı? Neçin?**
- **Açıklayın uygun sözü “Eer istärsäydin uygun dostun olsun, sän dä ol onun gibi, dostum!”**

Paskellä

Hepsicii donaklı
Hem üklü sepetlär
Paskayı okutmaa
Kliseyâ gittilär.

– Bu gündä, uşaklar,
Tä Hristos dirildi.
Düşünüp azıcık:
– Büük yortu bu, – dedi.

Malimiz da gitti
İnsannarlan bilä.
Biz onu bekleycez –
Dönür mali tezdä.

Çok renkli hem gözäl
Yımırta var bizdä.
Bän tutêrım aşaa,
– Yukardan sän kezlä.

Tokatçık açıldı –
Bir da mali geldi,
Boyalı yımırta
Hem da paska verdi.

Kimin saa elindä
Yımırta kalacek,
Tä onun saabisi
Pelivan olacek.

Kim isteer, çocuklar,
Yımırta saa kalsın, –
Sıkçana stavrozu
Hem mitani yapsın.

Donaklı – eni, gözäl rubalara giyimni;
kezlemää – razgelmää üstünä;
mitani – baş iltmää (diz cöküp, başını erädän iildersin – mitani yapêrsın).

- **Siiri okuyun demekli hem duygulu, ezberläyin onu.**
- **Neçin “hepsicii donaklı” hem “üklü sepetlär”?**

- *Neçin maliyi uşaklar bekleerlär (her taraftan açıklayın)?*
- *Nicä annêersınız babunun laflarını "Büük yortu bu"?*
Açıklayın bu günün derin maanalını hristiannarın yaşamasında.
- *İslää düşünün da söläyin, kimin elindä yımırta var nicä saa kalsın hem neçin? Açıklayın kendi fikirinizi (bakışınızı).*

Pantinin şekeri

Geçti geeridönmöz yıllar, gitti-uçtu Goguşun, nicä da binnärlän başka uşakların, küçüklüü.

He, he, he! Uşaklıktı mı o, açan insan partalların içindän çıkmazdı hem yoktu doyunca kuru ekmeklän mamaliga da. Gagauzlar Bucakta, nicä dä başka erlerdä, gücülä kendinä gelärdilär Vatan cengindän hem aaçlıktan sora, açan adam kendi canını hem uşakları kurtarmaa deyni, satardı, diişärdi diil sade evleri hem başka paalı işleri bir-iki kazan papşoya yada kepää, ama satardı sırtından bitki gölmää... Katılar üüidärdilär diil sade beygir, köpek yaanısı, ama kedileri dä may yok ettiydilär.

Yıllar geçti, da Goguş, Gita, Doni, Panti hem onnarın akrannarı bitirdilär edinci klası. Goguş hem taa birkaç kişi onnarın klasından, angılar taa iicä üürenärdilär, götördülär dokumentlerini komuşu küüyün orta şkolasına, zerä kendi küüyündä vardı nicä üürenmää sade edi klas bitirincä.

Ortakı şkolada üürenmää deyni, o vakıtlar läüzımdı ödemää eski paraylan 150-şär rubli yılda. Şindi 150 rubliyä bir boşça tuz alamayacan, ama ozaman kırda işleyän kabledärdi ayda kimär kerä 100 rublidän da aşaa (şindiki paraylan).

Vakit yolda çok kaybetmemää deyni, çocuklar bulduydular orada konak da buluşardılar evdekilärlän sade pazarlarda yada yortularda. Cumaa ertesi uroklardan sora yayan gidärdilär evä. Pazar günü avşammen yada pazar ertesi karannıktan genä yayan dönärdilär geeri. Geç kalmamaa ilk uroklara deyni, läüzımdı evdän çıkmaa taa karannıktan. Urokları kaçırmaq için hiç laf ta yoktu. Herbiri düşünärdi şkolayı bitirmää da gitmää ileri.

Evä geldiynän, çocukların torbalarına anaları koyardı ilkin birär büük somun ekmek, ki bütün haftaya etişsin. Taa çok kerä ekmeklär esmercäydi yada malaydı. Katık ta hepsinä may birtürlü verilärdi: kartofi hem birkaç baş suan. Piinir, slanina, sızırma çocuklar iyärdilär taa çok akılca yada düşlerindä. Süüş kartofidän sora çocuklar içärdilär birär çölmek suuk su da oturardılar üürenmää uroklarını.

Gençlerin arasında sade Panti içärdi "çay". Pantiylän siz, olmalı, artık tanıştınız başka annatmalarda ("Tamah Panti"), neredä gördünüz onu başka taraftan. Ya bakın, dostlar, bekim sizin da aranızda yaşêer yada bulunêr Panti gibisi?

Panti, açan "çay" içmää istärdi, kalkardı hepsindän ileri, sessiz sıyırlardı kufneyä da semiçka (gündöndü) sapınnan kaynadardı çüvendä su, doldurardı may yarım kilalık toprak çölmää, yastık altından çıkarardı dufi şişeciini, angısında evdekilär ona bir aftaya şeker verärdilär, açardı tıkacını da olmalı bir on-onbeş minut, tutup onu başaşaa, silkärdi çölmään üstündä. Şeker tenecikleri düşärdilär çölmään içinä birär-birär, kâr vardı nicä saymaa onnarı. Ondan sora çekinärdi bir tarafa, dönärdi arkasınnan kapuya dooru, ki görmesinnär, naşey orada yaper. Avşam çayını da hep ölä çalışardı içmää, çocuklar evdä yokkana: taa ii görmesinnär, nekadar ani göreceklär da vermeyecän.

Şeker teneciklerini Panti silkärdi biyaz kaynak suyun içinä, .neçinki çay otu hiç birerdä yoktu. Kafadarlarına Panti diil çay, ama bir tenecik şeker da vermäzdi. Masanın üstündän tenecikleri dä toplayardı, tükürükleyip parmaanı, yapışsınnar deyni.

Pantinin çayhanası butakım işlediymiş taa onun dufi şişecii kırılmayınca, angısını o herkerä yanında taşıyardı.

Olduydu bu iş tä nesoy. O vakıtkarda şkolacılarda kimseydä yoktu maasuz sport uroklarına deyni ruba. Ürenicilär gidärdilär fizik kulturasma, kim neylän gezer. Da o günü, Pantiyä sıra geldiynän tırmanmaa turnäa, göstermää kendi becerikliini hem türlü çalınnar, çıktı sıradan, yaptı birkaç adım ileri, azıcık çöktü dä bir kipimin içinä o artık turniini üstündäydi. Turniini üstündä dönärkän, Pantinin cebindä işidildi çatırtı. Pantinin diiştiydi benizi, açan annadıydı, neyä patitledi.

Çok işleri çocuklar annayardılar, ama sade bir işin ucunu şindi dä bulamêêrlar: nicä doldurardılar o dufi şişeciini şekerlän, angısının buvazından kâr su gücülä damnayardı. Ama Panti pek metedärdi o şişeciini, çünkü onunnan şeker az gidärmiş.

Dufi şişecii kırıldıktan sora Panti dä çocuklarla barabar oturardı sofraya. Bitkidä, nicä dä başkaları, çay erinä bir çölmek çii su kazandan içärdi.

Kimsey bilmeer, neçin Panti başka çay içmedi: başka dufi şişecii mi butakım dar aazlı bulunmadı osaydı çocukların önündä ayıp mı geldi?

- ?** ➤ *Demekli okuyun annatmayı. Angı vakıtlarda Panti üürenmiş komuşu küüyün orta şkolasında? Neçin?*
- *Açıklaym kendi fikrinizi. Neçin Panti dufi şişeciindä şeker tutarmış? İnandırın kendi dooruluunuzu.*

Marinka

Avşam ekmeeni idiktän sora internatın büyük zalında maasuz bizä deyni yapıydılar bir dinnenmäk- tanışmak avşamı, neredä olduydu türüü oynnar, türlü yarışmalar, annadıldıydı ana dilindä türlü şiirlär, Lürülü cümbüşlär... Ozaman seftä işittiydim ölä çok söyleyiş hem bilmeycä.

O avşam seftä yaşamamda gördüydüm, nicä oynanılêr oyun "Pošta". İsteyennerä daattıydılar kiyatçıklarda yazılı nomercikleri. Herkezi bol-durcuklan yada iinäylän lääzımdı tuttursun o nomerleri kendi güüsünä. Gösterdiydilär hepsinä poştacıyı da, angısınım sırtında asılıydı çanta, kiyatları taşımaa deyni. Biraz vakıttan sora oynunların arasında başla-dıydı işidilmää poştacının sesi:

– Kim otuz sekizinci? Neredä beşinci nomer? İrmi üçüncü, kablet ki-yadını. Bu onnarın nomerleri, angılarına artık yazmıştılar kiyatları ta-nışmak için. Herbir kiyatçıkta kısacıktan vardı nicä okumaa:

– Bän 12-ci. Adım Sofi. İsteerim seninnän tanışmaa.

– Bän 25-ci. Adım Petri. Bekleerim seni hayatta.

– Bän 33-cü. Adım Todur. Beendim seni taa ilk bakıştan.

– Bän 47-ci. Adım Doni. Nomerik asılı yakamda. Pek beendim senin kıvırcık saçlarını hem çakır gözlerini. Bekleerim cuvabını.

Bir dä, bän taa etiştirämediydim bakınmaa, nicä işittiydım kendi no-merimi. Ama birdän-birä kendimi toplayamadıydım da poştacı taa bir kerä baardıydı bütün zala:

– 40-cı! Sana var kiyat!

Yaklaştım poştacıya da kablettım bana yollanma kiyatçı. Orada ufa-cık bukvacıkların, kız elinnän yazılıydı: "Bän 75-ci. Bekleerim teklif edäsin valsa. Marinka".

Çekindim bir tarafa da sol taraftan saa tarafa dooru geçirdim gözdän hepsini kızçaazları, ama onnarın arasında 75-ci nomeri bulamadım. Beni başladı işlemää: "Sanki, kim bu olsun? Nasıl sanki? Gözäl mi? Çir-kin mi? Uygun mu? Kalın mı? ... Kär geräa gibi vakıt butakım bän kafa-mı kırdıydım".

Bir dä, düştä gibi, işidildi muzıka, "Tuna valsın" sesi. Naşey yapmaa? O vakıdadan bän ölä dä bulamadıydım taa 75-ci nomeri. "Neredä onu bulayım?"- düşünërim.

Bin türlü bän düşünärdim, sayıklardıım, ama ölä dä akılca bulamaz-dım, kim var nicä olsun o 75- ci nomer, neçinki kimsey zalda bulunan-nardan beni bilmäzdi. Valsın sesi kaavileşärdi. Alaya çıktıydılar artık ilk oyunçular, ama bän hep taa görmäzdim bana lääzımnı 75-ci nomeri. Bän artık bilmäzdim naşey yapmaa, açan ansızdan uz benim önümdä, bir-iki metra uzakta peydalandıydı 75-ci nomer. Bän onu birdän gördü-ydüm, neçinki kalanını bän çok kerä artık gözdän geçirdiydim. Bän uzak birfikirimnän kuşkulanardıım, şüpeleinärdim, ama bilmäzdim, ani bu hep o kızçaaz, angısınım beterinä bän kaçırdıydım tokatlarıma Vasinin ilk topunu. Hem taa da bir iş: bän bilmäzdim, ani bu kızçaazın var nicä olsun ilişiklii bizim literatüra olimpiadamıza.

Ama şindi o giyimniydi başka rubaların. Onun sırtında kara etek-ti, biyaz bluzacık, angısınım sol enin kolanından, saat kayışçın altından görünärdi gözäl bir, örülü kenarlı basmacık. Bluzacın üstünä Marinka giimişti kırmızı koftasını. Bu koftanın benizindän mi osa ürek dalgalan-

masından mı, ani seftä yaper bu adımı, angısını kimsey bilmeer, neylän bitecek bu valsımız, ama üzü onun, nicä dä koftanın benizi, hep ölä kırmızıydı, sansın yanardı. Saçları omuzlarından beldän aşaa, iki kara yılan gibi, kayıp-inärdilär. Bän taa uzaktan denediydim, ani kulacıklarında onun asılıydı küçücük paalı küpeciklär. Boynusunda da asılıydı bir dizi sedef boncuk. Ayaklarında orta ökçeli emenilärdi. Kafası onun iilikti. Gözleri bakardılar aşaa - bezbelli, sayardı kendisini kabaatlı.

Ona bakarkan hem ona karşı ilk adımnarı yaparkan, neçinsä beni dä seftä yaşamamda tuttuysu ürek dalgalanması. Valsı bän sevärdim, seftä onu oynamazdım. Kızlardan çok kerä vardır işittim, ani oynarmışım islää hem ilin. "Ama neçin bän titireerim, sansın oyunda yaperim ilk adımnarı?"- düşünärdim bän, gideräk Marinkaya karşı."Tuna valsın"muzıkası götürärdi beni uzaklara, kaldırdı üüsek gökleri... Bän kâr uçardım.

Bir-iki adım yaptıktan sora bän denedim, ani Vasi dä benim sol tarafımdan doorutmuştu kendisini hep o tarafa. Ozaman bän adımnarımı sıklaştırdıydım da Marinkanın yanına etiştirdim bir kipim taa ile ri. Ama bu Vasiyi durgutmadıydı. O da yannaştıydı benim yanıma da beklärdi, angımızlan gidecek oynamaa bu kızcaaz. Marinka yaptıydı küçük adımcını benim tarafıma. Bakıp taa bir kerä boldurcuklan iliştili sol güüsünä 75-ci nomerä, verdim saa elimi da çıkardım onu alaya. Saa elimi, nicä dä lääzım, koyduydum kızcaazın arkasına, beldän yukarı. Sol elimi uzattıydım önümdä bir tarafa aucumnan yukarı, angısının üstünä, kelebek gibi, konduydı Marinkanın yımışacak, sıvacık elceezi. Onun o yımışacak elceezi, nicä 220 volt sarsıladı.

Saa elimnän bän çektim Marinkayı kendimä, dönärkän kaçırmayım deyni. Kızcaaz, ansızlıktan, kaldıydı urulsun benimnän burnu-burnuya. Açan burnum diidiydi onun yanacına da bän yakından baktıydım onun üzünä, gördüydüm hem annadıydım, ani kendi yaşlarına görä o pek gözäl bir kızcaaz. Bu vakıt sansın diil neredänsä dinamiktän, ama içimdän, üreemdän, canımdan çıkardı o büülü, sarfoş edän muzıka.

Marinka bu vakıt naşeyse annadardı, gözlerini ba bana kaldırıp, ba iki tarafa bakınıp. İkidä-birdä o yalvarardı bana prost edeyim onu o top için, ama bu laflar gecärdilär benim kulaklarımın yanından, hiç onnara ilişmeyip... Bän ozaman taa seftä görärdim Marinkayı, hiç bişeycik onun için bilmäzdim, ama aklımda o büülü muzıkaylan dolaşık işidilärdi onun gözäl adı:"Marinka, Marinka, Marinkacık"...

Ne demää - pek beendiydım Marinkayı. Pek istärdim, ki vals hiç bitmesin, da biz taa sabaayadan butakım tutunulu dönelim bu aydınnık zalda. Bana pek hoş gelärdi, ani bän işiderim, duyerim onun taazä, gençecik soluunu, duyerim kendi aucumda onun el titiremesini. Kâr vardı nicä akıldan bozulmaa, açan çekärdim onu kendimä da duyardım onun çetin güüşceezlerini.

Muzıka sustu, ama bän Marinkadan ayrırlamazdım, sansın yapışmıştım ona. Muzıka hem Marinkanın gözelli beni sansın büülediylär, ba-

aladıydılar, kaynattıydılar Marinkaya. Üräännän sansın duyardım, ani bu avşam bän onunnan artık buluşamayacam, lafedämeyecäm. İlkin an-nılarımız diidiydilər, sora da yanaklarımız sürüştüydülär biri-birinä, da bän, ayırılcaazaman, işittim ansızdan:

– Bän seni bekleyecäm...

Başka bir dä laf söleyämediydi, neçinki kimsä ona sesettiydi bu vakıt, da o, ayrılıp, gittiydi. Bän ölä dä etiştirämediydim sormaa, nezaman hem neredä o beni bekleyecek. 75-ci nomer, nicä ansızdan peydalandıydı, ölä dä ansızdan kaybeldiydi önümdän. Bän valstan sora geçtydim kendi erimä.

Mina Kösä (1935–1999)

Duması Beşalma küüyündä 1935-inci yılda. Bizim gagauz literaturamıza geldi ana dilindä şiirlärlän 1950-inci yıllarda.

Etmışinci yıllarda kabledildi Moldova Yazarlar Birliinä. Hep o yıllarda çıktı onun ilk peet kıyatları “Kismet”, “Kar-daşlık” hem başka.

Mina Kösä başardı Kahul kasabasında peduçilişçeyi, sora Kişinövda Devlet universitetin istoriya fakultetini bitirdi. İş yolunu başladı kendi küüyündä, Beşalmada, ilkin şkolada üüredici, sora direktor, taa sora kolhozda partiya sekretarı. Mina Kösä ansızdan geçindi noyabrinin 25-indä 1999 yılda.

Olur ayırı söleyelim, ki Mina Kösä bir küü yazıcısı. Onun yaratmalarında çiftçilik, ana toprak hem ekmek büütmäk temaları geniş bir er kaplêêrlar. Kösä Minaya onun çalışmakları için verildi üüsek bir titul „Gagauziyanın hatırlı vatandaşı“.

Dünnenin temeli

Çiftçilik küüdä – en eski zanaatlardan birisiydir. Annaşılêr, ekmek olsun deyni, lääzım topraa işlemäa, çift kaldırmaa. Bu zanaat gagauzlarda zamandan hatırlıydı. Büünkü gündä dä bizim tarafın çiftçileri ekmek büütmäklän anıldılar. Bucaan da toprakları pek uydular käämil arpa, booday çavdar, papşoy bereketlerinä. Sade tarafımızda sıkça kuraklı yıllar çok şaşırêrlar, hem kimär sıra çiftçinin havezini dä keserlär, ama buna da bakmadaan, büük çalışmaklan hem yorulmaz-

lıkkan, saymadaan zaametlerini, bizim insan kableder pek sarp ekmek bereketini.

Ekmek, sıcak ekmek. Ona evallaa geler herbir insan: küçüü dü, büü-yü dä. Büün dü tutêrım aklımda, nicä uşaklımda, atlayarak sevinârdik babunun dolayanında, açan o çıkarırdı fırından sıcak ekmekleri.

Ölä kalmış, ölä dä gider – dünneyi ekmek tutêr. Bezbelli, ondan çekiler gözâl adet: açan kaçırêrlar bir parça ekmek erä, onu çabuk kaldırêrlar da öperlär, sayıp kendilerini büük kabaatlı ekmään önündä.

Çiftçi bu dünnedä yaşêêr hep umutlan, harcanmış zaameti, dökülmüş teri isteer dönsün kendinin hem hepsinin sofrasına, nicä, bir büük gün gibi, kolaç. Taa eski vakıtlardan büüklär üüredêrlär küçükleri ekmää becerikli büütmää sora da onu esapça harcamaa. Ekmää läüzim korumaa, zerä, olduynan kurak, evellär çok cannar açlıktan kaybelirmiş. Bunu tutêr aklında hepsi insannar. Çoktan geçti o kara günnär, yok oldu açlık, ama ekmään paası hiç diişilmedi: büünnän-büün hepsimiz biler, ani istediin ekmää alacan hem ucuz alacan, zerä bütün dünnedä hepsindän ucuz ekmek bizdä.

Diil mi, acaba, burada örtülü, saklı, o prost tabeet, açan kimisi artık bertilecek üklener magazindän heybäylän ekmek da harcamêêr onu sade kendi sofrasında uşaklarınınan, ama mallarına da, kuşlarına da idirer pişmiş ekmää. Kararsız harcêêrız, zän ederiz ekmää. Bunu görer uşaklar! Onnar da sınaşêrlar ölä yapmaa. Bu da mı diil ayıp hem büük günah?

Biz büün deeriz tatlı laflar çiftçilerin adlarına, sayêrız onnarı altın elli, zerä onnarın elleri kokêr ekmää – o ekmää, angısı dünneyi tutêr.

- ?**
- *Ne söleer avtor çiftçilik için hem ekmek için?*
 - *Çiftçilär sadece ekmek mi büüderlär? Ama neçin ekmek en önemli?*
 - *Düşünün da annadın, neçin bu annatmanın adı “Dünne-nin temeli”?*
 - *Yazın beş-on cümledän bir kısa annatma, nasıl sizin içerdä ekmää harcêêrsınız?*
 - *Vardır mı gördüünüz, birkimsey düşürsün ekmää da, eski adetä görä, kaldırıp – öpsün onu, kabaatlı gibi? Aklınıza getiriniz, kiminnän razgeldi bu iş? (Malin, dädun, boban, anan, komuşun).*

Ana toprak

Sıcak mı dışarda,	Gül çiçek açtı,
Ayaz mı orada,	Sansın lafetti.
Bu benim topraam,	Ne gözâl durêr,
Bu benim Bucaam.	İlinnii verer!

Sarp türkü öter, Bir kuşcaaz çalêr, O büüleer beni, Üüsek kefimi. Te başça giinmiş Güllän donanmış,	Ne dünnä burada, Benim Bucaamda! Angısı bana Gözelli baaşlêêr, Hem dönä-dönä Şenniklii açêr!
--	---

- *M. Kösenin “Ana toprak” peetini üürenin kiyatsız sölemää.*
- *Okuyun taa bir kerä da annadın metaforayı “başça giyinmiş”.*
- *Neçin butürlü lafbirleşmelerinä metafora deeriz?*
- *Bulun başka metaforaları da bu peettä.*
- *Şair Mina Kösä angı küüdä duudu hem işledi?*
- *Söläyin, taa nelär bilersiniz eski gagauz Beşalma küüyü için.*
- *Kösenin peetlerindä angı tema derin açıklanêr?*
- *Sanki, neçin bu temayı çok sevdi hem yazdı Mina Kösä?*
- *Okuyun taa bir sıra peeti “Ana toprak”. Düşünün, olur mu ana toprak lafetsin? Söläyin avtorun laflarinnan. Nasıldır ana toprak sıcakta da, suukta da?*

Benim tarafım

Bucaktır kendi İçer dizilim. Dünnä gözelli, Canın ilinnii.	İşin çiçeklii, Yardım keskinnii, Büüyêr Bucakta, Kısmet toprakta.
Çekerim türkü, Öperim gökü. Bucaan üstündän Yıldız önündän.	Ne sarp tarafım, Käämil korafım, Dostluk içindä Kardaş özündä!

Bän can erimdä
Tutêrim sevä,
Ana topraamı,
Senmâz hoşluumu.

- *Ayırın bu şiirdän bizim taraf için beendiiniz lafları, okuyun onnarı, tutunuz aklınızda.*
- *Okuyun şiiri iki kişi. Biriniz bir dörtlük okusun, obürünüz da başka dörtlük. Yarışın, kim taa ii, taa demekli okuyacak.*

Kimä ana biz deeriz

Ana, ana, kalmış sana uykusuzluk, büük raatsızlık... Bütün gecä, bir yıl gibi, sän kıpmadın gözlerini: Hasta oolun yanêr-yanêr, sansın onun Soluu biter.	Gözün senin çok yaş döker, bir mum gibi saalun yanêr. Ama ruhun ne pek çetin, haliz onu yok ne cinksin!.. Bütün dünnä Mutlu sana, Ki var kimä ana demää!
---	---

Stepan Bulgar

Stepan Bulgar – Gagauziyada bilinir yazıcı. Duuması 1953 yılda Bolgrad rayonunda Kurçu küüyündä. O bitirdi Kişinöv kasabasında Devlet universitetini. Çalışêr Komratta. O – “Sabaa yıldızı” hem “Güneşçik” dergilerin baş redaktoru. Yazmaa başladı 20-inci asirin 80-inci yıllarında. Yazêr taa çok annatma. Tıpardan çıktı onun annatma toplumnarı “Can pazarı” hem “Canavar yortuları”.

Onnarın içinä girer uşaklar için dä annatmalar – “Pençerä”, “Karpuz” hem başka. Kendi çalışmaları için ona verildi üüsek bir titül “Gagauziyanın hatırlı vatandaşı”.

Karpuz

Vasicik hem Mäluş dädu dostlaşdılar bir vakıt. Dost olduydular onnar ilkyazın, bir Pazar günü, açan Vasicik girdiydi aralıktan kerestä kesmek yapısına da oturardı yongalar üstünä. O okuyardı bir kıyatçık. Güneş mayıl yısıdardı. Vasicik hiç şüpelemäzdi, ani burada var nasıl bekçi onu bulsun. Da o dapturu geldi, açan işitti:

– Ne aarêersın sän burada?

Vasicik korkudan kaçırđı kıyatçı elindün. Önündä durardı Mülüş düdü, hiç diil fena gülümseyeräk. Bu gülüş uşaan üreeni erinä koydu. Mäluş dädu kaldırdı erindän Vasiciin kıyatçını da sildi tozu aucunnan.

– İslä mi kıyat?

– Pek!

– Bän sä okumaa bilmeerim...

Onnar başladılar lafetmää, da Vasicik annandı, ani dädu Mäluş hiç diil fena adam.

Hava kurulmuştu islää, göktü bir bulut yoktu, gün yısıdardı isläädän. Vasicik koydu koltuuna kiyadı da dedi, ani evä gidecek. Dädu Mäluş ama:

– Beygirleri görmää istersin mi?

– İsteerim, e ne-e...

Dädu açtı damın kapusunu da onnar girdilər. Burada ahırda durardı iki balaban beygir. Onnar cingirdadardılar sincirlärlän dä, alatlamayarak, alafı „uurt-uurt” çinärdilər. Açan trakalı kapu, samandan kalkıverdi bir kızılıgıt kulicik. O tupurdattı kara tırnaklarınınan da fırladı dışarı. Vasicik tä çıktı onun ardına. Kulicik kaçınırdı dolay-dolay aul içindü.

– Var mı nasıl çekinmää kuliciktä atlı? – sordu Vasicik.

– Sün ne! Onun beli körpü taa, kırılısın var kolayı. İstürsün, bün seni atlı pindirecüm şargu beygirä?

– Elbetki, isteerim!

Mälüş dädu çıkardı şargu beygiri aula da yardım etti Vasicää atlı pinyin. O günü Vasicik doyunca çekindiydi beygirdä...

...Yazın, bir gün, açan şkola uşakları kanikula kolverdiydi, Vasicik o kerestä auluna geldi. İşlenir günüydü, insan çok vardı. Onnar ükledärdilər taftaları taligalara hem maşinalara da sokaa çıkardılar. Bu zaman Mäluş dädu dä işä geldi. O bekçiydi burada.

Görüp Vasicii, sevindi dä yaklaşıp dedi onun kulaana:

– Ha, gidecez benimnän dä ne-sä gösterecäm sana...

Onnar geçtilär auldan yapı ardına, nända sık-sık otlar büümüştü. Dädu durdu da bakındı her tarafa. Sora iildi dä araladı buryannarı elle-rinnän. Vasicik tä iildi: orada bir küçücük karpuzçuk vardı. O örtölmüş-tü otlarlan, görünmüzdi.

– Ya, ne islää karpuzçuk – sevindi Vasicik.

– Açan büüyecek, ikimiz iyecez onu. Annaştık mı? Ama kimsey bilme-sin, – dedi dädu.

Onnar genä örttülär karpuzçu da gittilər.

Bundan sora onnar vakıttan-vakıda dolaşardılar karpuzu da hep ö-lçärdilər, nekadar büümüş...

Geldi bir gün, açan Mäluş dädu urdu tırnaannan da dedi, ani tezdä karpuz kan içli olacak.

Sentäbridä Vasicik, bir pazar günü, açan kimsey yoktu, geldi o ke-restä yapısına da buldu däduyu orada. O oturardı bir skemneciktä dä bir tütün kıvradırdı. Biraz kefsizdi.

– Dädu, ha, gidelim karpuzu imää!

– Karpuz yok...

– Nasıl yok?!

Dädu kıstı omuzlarını. Onnar gittlär yapı aardına. Dädu iilmedi. Sade Vasicik dizçöktü da ellerinnän yaydı sararmış otları. Ama gördü orada sade kurumuş kökeni...

– Sölä, bare dooru, Vasicik, sän mi kopardın karpuzu?

– Yok, dädu, koparmadım!

– Ha, yok bişey, kim idi karpuzu, onun saalına olsun, – dedi dädu, ama sora genä sordu kendi-kendisinä gibi: „Ama kim koparsın onu?”

Onnar çıktılar sokaa. Düdu durdu da bastonuna abandı. Vasicik yol-landı gitmää.

– Ama sölä karpuz kaniçliydi mi, tatlıydı mı? – aardına sordu Mäluş dädu...

- ***Avtor kimin için annadêr bu yaratmada?***
- ***Kiminnün Vasicik dost olmuştu bir vakıt? Bulun da okuyun annatmada o sıracıkları, neredä gösterili bu olay.***
- ***Nelür olmuştu bir gün, açan şkola uşakları kanikula kol-vermişti?***
- ***Mäluş dädu neyi göstermişti Vasicää?***
- ***Ne için annaşmışlar Vasicik hem Mäluş dädu? Taa bir sıra okuyun o paycaazi.***
- ***Ama sentübrinin bir günündü nelür olmuş?***
- ***Kurumuş kökeni karpuzsuz gördüynän Mäluş dädu ne demiş?***
- ***Düşünün dü sölüyin, Vasicik Mäluş däduya verdii lafnı tutmuş mu? Neredän bunu duydunuz?***

Gagauz ustası

Nekadar insannar tutêrlar kendisini aklısında, ozamandan beeri peydalandıydı ölä kişilär, angıları yapardılar türlü gözäl işlär. Şindi da var nicä görmää muzeylerdä binnärlän yıl geeri yapılmış eksponatlar: taftadan, demirdün, topraktan, sazdan, pamuktan, bürüncüktän h.b.

Çok gözäl tradi tıyalar kaybeldilär istoriya içindä. Ama läüzım sölemää, ani gagauzların, adetä görä, material kulturası yaşardı taa çok vakıt geeri. Şindi biz bileriz hem göreriz, ani gagauzların adetä görä material kulturamızın gözäl parçaları kaybelerlär. Ne da omasa, var nicä demää, ki büün dä yaşêrlar gagauz milli kulturanın gözäl örnekleri. Kimi küüdä yaşêr insannar, angıları yaradêrlar material kulturanın gözäl örneklerini. İşlää biliner, ki material kulturası baalı halkın ruh kulturasınınan. Deyecez, D. Kara Çoban şiihindü „Evdeki adetlär” yazêr:

Yukarı kirişä bir makaz astılar –
Ool terzi olsun.

Küçücük elinä karandaş verdilər –
Yazıcı olsun.
Kolaç tepesindä babu oynattılar –
Oyuncu olsun.
Biyaz bezlän uşaan üzünü örttülür –
Utacak olsun.
Yıkandı suyunu laaleyä döktülär –
Ool gözäl olsun.

Halk yaşamasının kültürası okadar zengin, ani onu yok nicä yan-
naştırmaa başka işlärän. Kimsey taa üürenümedi onu baştan-başaka-
dar. Halk kültürada herbir işin var eri hem vakıdı. Onda yok uydurma.
Adetlär, sıralar, yortular, hepsi onnar raşional hem läüzimni. Nicä bir
usta rendeler taftayı, paklêêr onu, yalabidêr, ölä dä halk kültüranın
parçaları gözäl hem tamannı.

Halk kültürasında büyük rol oynêêrlar ustalar. Herbir işin var kendi
ustası. O usta olêr örnek başkalarına da. Halk yaşamasında angı tarafi
da alma usta: çilingir-demirci, başçivancı, ev yapmaa ustası, pınar kaz-
maa ustası-pınarcı, soba yapmaa ustası, islää çoban olmaa – o da bir
ustalık, ev yapmaa – büyük bir ustalık. Kayık yapmaa da var ustalar, on-
narın yanında balıkçılık ustalı da läüzim olsun. Eveldän varmış

çölmekçilär, angıları yaparmışlar kırmızı topraktan türlü çanaklar
hem çölmeklär. E, nekadar laap (soy adı) kalmış bizim dilimizdä, angı-
ları göstererlär eski zanaatları: dermenci – kim un üüdärmiş dermendä,
düvenci – o kişi, ani yaparmış düven, taşçı – taş kesärmiş h.b.

Biliner istoriyadan, ani gagauzlarda en büyük usta o çiftçilik ustalı...

- ?** ➤ *Okuyun annatmayı dikatlı.*
➤ *No o material kültürası?*
➤ *Neyü baalı material kültürası? Açıklayın D. Kara Çoba-
nın şiirindän sıracıkları kullanarak.*
➤ *Kim o usta?*
➤ *Sıralayın ustaların zanaatlarını.*
➤ *Ne türlü onnar baalı gagauzların laaplarınınnan (soy adla-
rınınan)?*
➤ *Büün da var mı sizin küüyünüzdä yada kasabanızda ga-
gauz ustaları?*

Çalgıcı (Annatma)

Vasi pek sevärdi muzıkayı. Onun için Vasiyi mamusu bulardı küüdä,
neredä çaler çalgıçılar. Mamusu çekedärdi takazalamaa uşaa:

– Neredä sän gezersin bä, Vasi. Aareerız, aareerız bulamêêrız seni.

Vasi, oniki yasında çocuk, cevap edärdi:

– Mamu, beni düündä bulacınız. Bän muzikantlaan yanında.

Bundan sora Öküzçü Vasinin mamusu bilärdi, ani çocuk çalgıçların yanında.

Baurçu küüyü - büük bir küü. Burada yaşêrlar gagauzlar, angıların var eveldän gelän derin kulturaları. Öküzçü Vasi küçüktän tanışmıştı kendi halkın kulturalarınan. O pek sevärdi halk türkülerini. Vasinin - en islää dostuydu çingenä kemencecisi Vasil. Çingenelerin ayleleri yaşardılar küüyün kenarında. Açan Vasiyâ vermäzdilär evdä iş, o o saat gidärdi dostuna, kemenceci Vasiyâ. Onnar oturardılar evin eşiklerindä da kemenceci üüredärdi çocuu calmaa kemenceçä.

Yavaş-yavaş Öküzçü Vasi üürendi çalmaa kemenceçä. Ama onda kemenceçä yoktu. Bir gün çingenä kemencecisi dedi:

– Vasi, bän görerim, ani -sän çalgıcı olmaa isteersin. Ama bän sana kendi kemenceci verämeyecäm. Biz sana bir kemence yapacez.

Bundan sora iki dost tutundular iştä. Onnar buldular bir parça uygiun tafta. Ondan hazırladılar kemenceyi, yaptılar struna. Da tezdä kemence hazırđı.

Vasi pek sevinärdi bu kemenceyâ. O saklanardı evin tavanında da orada çalardı halk avararını. O küçük yaşlarında Vasi Öküzçü esapladı baalamaa kendi yaşamasını muzıkaylan.

Vasi annardı, ani olmaa muzikant, läüzim üürenmää. Ama üürenmää 30-uncu yıllarda Romıniyada zordu. Öküzçülerin aylesi fukaaraydı. Onnarın vardı sade bir hektar topraa. Onun için Vasinin bobası, Nikolay Öküzçü, gidärdi Dobrucaya çıraklık etmää. Mamusu, Ekaterina, kilim dokuyardı zenginnerä.

Vasi bitirer dört klas romın şkolasında. Sora Vasi gider üürenmää Vasien küüyündä tehnika şkolasına. 1938-inci yılında Vasi bitirer Kişinöva yakın bir küüdä tehnika şkolasını. Yazın 1938-inci yılda o gelir evä. Gidärkän sokakta, o karşılaşêr bir çocuklan, angısının adı Semön Terzi:

– Vasi, neredä üürenersin?

– Bän, şansora bitirdim Vasien tehnika şkolasını.

Vasi sorêr:

– Semön, e sän neredä üürenersin?

– Bän üürenerim universitettä Türkiyädä.

– Ölä mi? E, nasıl sän gittin orada üürenmää?

– Türkiyâ verer gagauzlara stipendiya. Sän istäärsän üürenmää Türkiyädä, läüzim gidäsin Bukureşä. Orada posolstvada Hambulla Sunhi Tanrıöver kabledecek seni dä yollaycek üürenmää Türkiyeyä.

– Saa ol, Semön.

O buluşmaktan sora Vasi sansın uçarak gitti evä.

Mamusu düzen dokuyardı. Yanında oturardı Vasinin küçük kızkardaşı Fedora.

– Mamu, - dedi Vasi. - Bän isteerim gitmää Türkiyeyä. Orada üürenecäm muzikant. Bän isteerim muzikant olmaa.

Vasinin mamusu braktı düzeni, sora dedi:

– Çocuuum, nasıl bän seni üürenmäâ yollayayım, açan bendä hiç ley yok.

– Yalvarêrım, mamucuum, bul bana yol parası da bän Bukureşä gideyim.

Bundan sora Vasinin mamusu gider hısımnara, komuşulara, ama hepsi fukaara.

Kimseydä para yok.

Vasi oturêr evin eşiklerindä da aalaarmış.

– Mamu, bän isterim üürenmäâ, da siz beni yollamêêrsınız. Başkalarını zorlan yollêêrar da onnar gitmeerlär.

Ertesi günü Katerina bulü gider kliseyâ, dua eder. Da sora danışer popaza. Popazın familiyası Krokus. Kati bulü annadêr popaza, ani çöcuu isteer gitmäâ üürenmäâ muzıkant.

Popaz verer Kati bulüya beşüz ley:

– Ko gitsin da üürensın. Blagoslovit ederim onu.

– Eitesi günü Vasi gider Bukureşä. Orada onu kabaleder Türkiyâ posolu Hambulla Sunhi Tannöver. Burada Öküzçü Vasi tanışêr başka akaran gagauzlarlan: Dimitri Gargalıklan, Vasili Çebanovlan, Georgi Muftan. Bu çocuklar da gidärdilär Türkiyeyâ üürenmäâ.

– 1938-incidä güzün Vasi Öküzçü başka gagauzlarlan geldi üürenmäâ Türkiyeyâ. Vasi Öküzçü bitirdi ilkin Stambulda üüredici koledjini, sora da Ankara Gazi universitetin muzıka bölümünü. Onun üüredicisi olmuş Germaniyadan gelän profesor Eduard Zuckmayer.

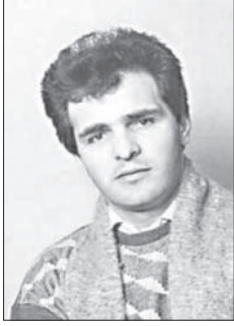
– Vasi Öküzçü Türkiyädä aldı kendinä eni bir ad - Veysel Arseven. Bu adı Türkiyädä bilerlär hepsi muzıkacılar. Neçin ani onnar hepsi üürenlerlär şkolalarda Veysel Arsevenin kiyatlarından.

– Veysel Arseven yazmış beşüz statya muzıka temasında. Yazmış çok kiyat şkolalar için. Türk radiosuna hazırlamış üzä yakın halk türküsü. "Çok sesli halk türküleri" kiyadında avtorun adından var irmi kompozitiya. Onnarın arasında: "Bän yärimä giderim", "Ankara türküsü", "Derä boyu giderim". Onun kiyatları: "Orta okullarda Muzık Egitimi", "Karadeniz Bölgesi" halk türküleri: "Muzıka ençiklopediyası", "Gagauz halk türküsü" h.b. Türk ençiklopediyasında gagauz halkınuzıkası için çıkmış Veysel Arsevenin statyası. Türkiyedä klasika orkestraları çalêrlar Veysel Arsevenin yaratmalarını.

– Vasili Öküzçü ölä dâ dönämemiş evä.

– O ölmüş 1977-nci yılda Ankarada. Şindi Baurçu küüyündä var Vasili Öküzçünün adında sokak, hem şkolada açıldı onun adında muzıka odası.

Petri Çebotar

Duması Çadır rayonunda Aydar küüyündä. Yaşêêr hem çalışêr Kişinöv kasabasında. Nasıl da hepsi gagauz yazıcılarımız, o da başladı peetlerdän. Kendisi romantikalı bir insan. İlk peetleri “Can tatlı”, “Kasaba” hem başka basıldılar gazetalarda. Yazêr annatma hem peet. Çok çevirdi gagauz dilinä rusçadan hem romıncadan. Basıldı kiyatları: “Cana yakın” 1989-uncu yılda, “Bizim dost Nast-radin” 1992-inci yılda. “Ana sözün” mini bibliotekasında Çebotarın peetleri basıldılar iki sıra. Hep P. Çebotarın çalışmasının tipardan çıktı “Gagauz halk masalları” rus dilindä, annatmalar “Büülü çanta”, „Vasilka babunun kazları” hem başka.

Yıldız şafkı

Açan vakıtsız kaybeler bir sıradan insan, deerlär: “O vardı nasıl taa sevinsin yaşamaya”. Ama açan geçiner bir siirek cömert ürekli insan, deerlär başka türlü:

”O vardı nasıl taa sevindirsin bizi kendi talantınnan”.

Kara Çoban resimciydi. Onun skulpturaları hem boya resimleri durêrlar muzeylerdä, kimisi nişannandı sergilerdä. Birkaç yıl geeri bän siirettim bir resim sergidä. Onda gördüm çok profesyonel resimcilerin işlerini. Türlü litografiyalar, fasıl kompozitşiyalar. Ama sanêrım, ani birindä o resimnerdä yoktu okadar ürek sıcaa hem açıklık, nekadar Kara Çobanın diil şalvir, eski portulu patretlerindä. Yazılı, olmalı, naturadan onnar şaştırdılar, dalgaldılar üreeni. Te bir baacı, te bir ihtâr adam – herbir patrettä diri insan.

Kara Çoban kinocuydu. Moldovanın ortakı arhivindä karşıléêrım bir meraklı dokument – Kara Çobanın kiyadı ozamankı Kultura Ministerlinä: “Saygılı kafadar ministr. Diil çoktan bän kabulettim 60 proçent gonorar ilk gagauz dilindä kiyadım için. O paraları bän kapattım almaa kinoaparatura. Şindi bän yaşêêrım zor, ama yok zarar, bän yaşêêrım yaratmak sevinmesinnän. Bän şansora çıkardım hem gösterdim insana iki artistik hem bir dä dokumentli kino...”

Ötäâ dooru Kara Çoban yalvarırdı ministruya, yardım etsin ona edinmäâ bir taa islää aparat. O kiyatta yapışıkta bir sayfa parçası bölä cuvaplan: “Kafadar Kara Çoban geldi Upravleniyaya, ona sölendi, ani yardım etmäâ yok nicä. Eer varsa isteyiş hem läâzımını bilgilär, var nasıl girmää işä Kinostudiyaya. 1963-üncü yıl, aprelin 27-si”.

Ama Kara Çoban verilmedi. Yardımsız, böleräk aylesindän bitki parayı, o çıkardı irmiyâ yakın kinolenta. O miniatüralar annadêrlar gagauzların şindi hem evelki yaşaması için, halkın adetleri için.

Şair Valeriy Dementiev, Kara Çobanın Literatura institutunda üre-
dicisi, aklısına getirer: “Bir kerä o teklif etti beni obşçejitieyä. Bir kıs-
taf odacıkta, pençerä yanında, durardı kinoproektor. Karşıda asılıydı bir
çarşaf. Bana gösterdi birkaç kinonovela. Tä nezaman bän haliz gördüm
boz kırları gagauz küülerin dolaylarında, siirek salkımnarı, biyaz evce-
ezleri, tozlu geniş yolları, gördüm bunnarı ölä, nicä göstermeyceydilər
bana profesional kinohronikacılar...”

Kara Çoban yazıcıydı. Ondan bizä kaldı on kiyattan zeedä peetlän
hem prozaylan. Onnar hepsi dolu poeziyaylan hem halk arifliinnän, on-
nar soluyêrlar folklorlan hem açıklêêrlar avtorun zengin üreeni. Kara
Çoban – ilk gagauz yazıcısı, kimin ayırı kiyatları çıktılar rusça Mosk-
vada. Rusçaya onun kiyatlarını çevirdilər Vadim Kuzneţov, Vladimir İz-
maylov, Konstantin Şişkan, Yuriy Levitanskiy.

”Ona herkerä etişmäzdi vakıt, herkerä o yaşardı tamahça”, – yazardı
onun için gazeta “Комсомольская правда”. “Bän bir saat var nicä şaş-
ayım Çehovun abzaţına” – deyärdi o. – Açan bütün gün bişey okumêêrim,
yatêrim uyumaa boş, sansın kimseylän buluşmadım”.

Kara Çoban – muzey zaametçisiydi. Yavaş-yavaş, yıl-yıldan o toplardı
eksponat. Yayan gezdi bütün Bucak tarafını. O cenk edärdi bürokratlar-
lan, angıları ba muzey için vermäzdidilər yapı, ba üüredärdilər onu nesoy
ekspozitiya yapmaa. Annamazdı, neçin “yok”, neçin “diil läözım”. Be-
kim, bu da bir sebep, angısının beterinä o zän oldu 53 yaşında.

Zamandan biliner, ki kim düşüner sadece kendi için, ondan sora dün-
neyä bişey kalmêêr. Kara Çobandan sora kaldı büyük zenginnik. O zen-
ginniin saabisi – bizim bütün gagauz halkımız. O diildi, nicä hepsi, o
fasıl insandı. Bölä fasıllar dünneyi tutêr.

Açan süünärmiş göktä yıldız, onun şafkı taa üzlärlän yıl şııarmış.
Kara Çobanın yıldızı süündü 1986-ncı yılda, ama bizim kulturamızda
şafkı süünmeyecek ömürünä.

- ?** ➤ *Bu annatmayı okuyun demekli. Kimin için bu annatma?*
➤ *Ne eni üürendiniz bu annatmadan Kara Çoban için?*
➤ *Annadınız bu annatmayı aşaaada verili plana görä:*
a) *D. Kara Çoban – resimci, ä) D. Kara Çoban – kinocu,*
b) *D. Kara Çoban – gagauz yazıcısı,*
c) *D. Kara Çoban – muzeyci.*

Fenalık

İlkin bizdä vardı bir kirli-sarı kotey. O islää köpecikti. Baalıydı sokak
tokadın yanında. Taa birisi diiyincä tokadın tutaana, kotey başlaardı
salmaa, da biz bilärdik, ani läözım karşılamaa musaafir.

Biz, uşaklar, beenärdik oynamaa o koteylän. Gördükçä bizi, o girişärdi
sallamaa kuyruunu, atlamaa. Açan yaklaşırdık ona, o yalaardı ellerimi-
zi, ayaklarımızı.

Geçti vakıt. Köpecik ihtârladı, yavaşdı. Onun sesi git-gidâ sendi, bakışı oldu nesoyşa tunuk, da günün birindâ köpecik öldü. Bizim pek canımız acıdı ona, ama yok nâpmaa. Açan geler vakıt, ölümâ karşı koymaa zor.

Birkaç vakıt biz yaşadık köpeksiz. Ölä fasıl gelârdi aulda bir ses işidilmâzdi, sansın kulaklarımız cınnardı. Ama te bir gün baka neredânsâ getirdi bir başka köpek.

Bu eni köpek bataldı, kısa yapaalıydı hem ölä bir akıllı bakışlıydı, ani çoyu şaşardı: “P1-1-1, bu köpek bakêr, nicâ insan!”

Herbir kedinin ardına o hızlanmazdı, ahmakça herbir şıprırtıya salmazdı. O sayardı kendi-kendisini. Biz heptân şaştıık, açan baka gösterdi nesoy izinneri eni köpek annêr.

– Otur! – dedi baka, da köpek oturdu.

– Erinâ! – köpek alatlamayarak girdi yataana da erleşti orada, yan koyup kafasını önünkü ayaklarının üstünâ hem uzadıp bakışını bizim tarafımıza.

– Bana! – baardı baka, da köpek o saat çıktı erindân, yaklaştı bakaya.

– Ver ayaanı! – bunu işidip, köpek kaldırdı önünkü ayaanı, da onnar bakaylan elleştılâr.

Bizim gözlerimiz belerik kaldılar. Bölâ akıllı köpek biz taa yoktur gördüümüz. Biz kardaşımnan ikimiz koyduk köpää ad Jülbars. Bu adı biz aldıydık kinodan, taman o vakıtlar siirettiydik bir kino, neredâ vardı bir köpek, angısının adıydı Jülbars.

Hepsinä, kim gelârdi bizâ, biz gösterârdik, nesoy akıllı köpeemiz var. Jülbars seslârdi bizi. Biz onu doyurardık, dökârdik yalaana su. Gerçek, o bir kerâ bilâ salmazdı yabancıya, eer o yabancıнын yanında varsa ev saabilerin birisi, okadar arif köpekti.

Hepsi gidârdi gözâl, ama birkaç gündân sora bizim aulda taman avşam ekmeeni iyârdık, bir da işidildi Jülbarsın sesi. Bölâ fena salmak ondan biz taa yoktur işittiimiz. O salardı, nekadar kuvedi varsa, hırlardı, sansın delirmişti.

– Kim orada olsun sanki? – mırıldadı baka da, kalkıp sofradan, çıkıverdi dışarı.

”Sıbıdâ!” – işidildi bakanın sesi. Köpään salması kesildi, da bobamızlan bilâ içeri girdi bizim komuşu – Örgi batü.

– Bereketli olsun! – dedi o. – Ey, Vasi, bulamamışın bir palıcık. Bu köpek mi, va? Canavardan beter!

Örgi batü oturdu bizdâ, nekadar oturduysa, da sora yalvardı bakaya:

– Vasi, aydi, geçir beni tokada kadar. Korkêrım şu duşman köpektân.

Onnar bakaylan, taa çıkınca kapu önünâ, genâ işidildi Jülbarsın hırlaması hem salması. Bobamız gücülâ uslandırdı köpää. Ozamandan beeri başladık esaplamaa, ani kimseyâ Jülbars bölâ fena salmêr, nicâ Örgi batüya. Onu Jülbars duyardı taa uzaktan. Adam yoktu nicâ ne kendi kapu önünâ çıksın, ne sokakça geçsin bizim yanımızdan – o saat

Jülbars girişärdi hırlamaa hem dartmaa sinciri – hemen-hemen koparsın.

Kimär kerä baka aul aşırı baarardı Örgi batüya:

– Komuşu, ne uoramêersın bizä çoktan? Gel lafedelim biraz.

– Bän gidecäm, ama sän çık, köpää tut, sakınêrim ondan, – cuvap edärdi Örgi batü.

– Ne okadar azetmeer sendän bu köpek? – sorardı baka.

– Ne bileyim onu. Näändan nereyâ düşmüş o senin elinä. Yalvarêrim, bulsana kendinä bir başka köpek. Ne görmeersinmi, o hiç laftan an-namêêr. Şansora sındım senin auluna girmää.

– Ey, senin beterinä şindi bölä akıllı köpää mi kaybedeyim? – kayıl olmazdı baka. Biz sa doymardık Jülbarslan oynamaa. O tutardı bizi pa-çalarımızdan, maana dalardı, kaçınardı oyanı-buyanı, nekadar sincir salverärdi. Maalenin uşakları bizä gelirdi. Jülbars artık hepsini tanırdı, kimseyä dokunmazdı. Ama açan o birdänbirä başlardı üfkelenmäâ, biz kaçardık bir tarafa – bilärdik, ani Jülbars duydu Örgi batüyu.

Bir avşamnen sokakta kalktı poträ: ordan işidildi köpek hırlaması hem başka korkulu seslär. İslää, ani baka bulundu evdä. O yalnayak, nicä vardı – “hu” sokaa! Biz dä, uşaklar, toparlandık onun ardına.

– Durun, bey, nereyi havalanmışınız? – baardı mamu, ama biz onu seslämedik. Açan çıktık kapu önünä, gördük, ani Jülbars erindä yok, koparmıştı sinciri. Tezlää tokatta peydalandı baka. O tutardı Jülbarsı boynu kayışından da sürüyärdi ardına. Jülbars hep hırlardı, dartardı kafasını, savaşarak kurtulmaa, onun aazından fırlardı ligaları.

– Jülbars! – baardı baka. – Erinä! Ah, seni hırsızını, ya-a! Baka hı-zlı baaladı köpää, sora çıktı sokaa. Orada sundurmanın yanında durardı Örgi batü. Onun üstü kannıydı. Bir elini sokmuştu koltuuna da sıkardı onu öbürünnän.

– Nereni daladı? – sordu baka.

– Söleyim, fit deriyi soydu, – cuvap etti Örgi batü, – hem tırmaladı su-ratımı, te bu omuzumu da, savaşırdı girtlaamdan kavramaa, dävulunu, ya!

Çıktı mamu, çaardık Örgi batünün karısını – Tudorka bulüyu. Gir-dik Örgi batülara, evä. Karılar baaladılar Örgi batünün elini, suratın-da hem başka erlerindä yaraları zelönkaladılar. Hepsi betfa edärdilär köpää.

– Vasi, – dedi Örgi batü – yarın yok etmärsän bu kuduz köpää, bän onu öldürecäm. Küs-küsmä, ama alacam tüfää da uracam hiç gözümü da kıpmayacam.

Ertesi sabaa baka çözdü köpää da götürdü onu sincirdä demir lafkasının bekçisinä. Biz, uşaklar, may aalardık, ölä sınaştıydık Jülbarsa, ani ondan ayırılmaa pek zordu. Ama bizä kim bişey sorardı?

Geçti birkaç vakıt, da bizä bir kerä geldi Örgi batü. Onun yaraları artık bitişmiştilär. Laf-laftan o açıkladı bir pek meraklı iş. O annattı, ani Jül-

barslan tanışmış çoktan. Beş-altı yıl geeri, o işlärmiş bir adamda, örtärmiş onun evini. “ Bir kerä, – annattı Örgi batü, – bu kuduracaa yatardı aaçların altında. Bana sa lääzımdı almaa bir makaz aacı. Aldım bir topaç maana salacam ona kaçsın aaçların yanından, ama o hiç erindän dä kıpırdamadı, sade gösterdi bana dişlerini. A-a, ölä mi? Üfkäm çıktı benim, aldım bir kazık da kaptırdım onun belinä. Çeketti o anırmaa, ulumaa, bakarak ölä bir çirkin bakışlan, ani kâr bana da titsi geldi. Ya, bak sän kaç yıl geçti, ama unutmamış, ani bän onu azarladydım!”

Bir kerä gittik lafkanın yanına, orada biz oynardık. O ba salardı, ba girişärdi ulumaa. Lafkanın ardında vardı sklad, neredä tutardılar türlü mal. Te o aul içinä baalamıştılar zavalı köpää. Açan kardaşımnan yaklaştık o aula, bir aralıktan göründü Jülbarsın burnusu. O pek sevindi bizä, yalardı elimizi hem bakardı ölä bir garip bakışlan, sansın yalvarardı: “Dostlarım, kurtarın beni buradan, pek canım sıkıldı!”

Ama biz yoktu näbalım. Ozamandan beeri dayma gelärdik dolaşmaa Jülbarsı, kimi kerä getirärdik ona imää. Bir kerä geldik, ama Jülbarsı orada artık bulmadık. Başka da biz onu görmedik. Nereyi o kaybeldi, bilmeeriz...

Batal – büük, balaban, kaavi;
gözlerimiz belerik kaldı – bakışımız hobaldı, şaşkın oldu;
garip – küsülü, gücenik.

- *Okuyun demekli hem duygulu bu annatmayı.*
- *Neçin bu annatmanın adı “Fenalık”?*
- *Neçin Jülbars çok fena salarmış komuşu Örgiyä?*
- *Näändan belli, ani Jülbars hem akıllı, hem dä üürenik bir köpekmiş?*
- *Neçin köpek bir türlü alışamazmış eni erinä?*
- *Siz nasıl düşünersiniz, sanki, nereyä kaybeldi köpek, ne oldu onunnan? Bu soruşa olur herkeziniz yazılı cuvap veräsiniz.*

Kasaba

Balaban kasaba,
Balaban kasaba,
Sän beni kopardın erimdän,
Ba gündüz, ba gecä,
Ba avşam, ba sabaa –
Durgunmêêrım bir türlü bän.

Alaca kasaba,
Alaca kasaba,

Diz çökerim sana istemâz.
Okadar sınaştım mı sana, acaba,
Okadar mı girdin içimä?

Kalaba kasaba,
Kalaba kasaba,
Zor sendä solumaa insana.
Bän aklımnan alêrim bunu esaba,
Ama hep baş urêrim sana.

Alatlar kasaba,
Alatlar kasaba,
Sansın dübüdüz diilsin altın.
Uzakta kaldılar hem ana hem boba –
Sanki, neylän beni aldattın?

- *Okuyun lafları kasaba için: balaban, alaca, kalaba, alatlar. Nasıl var nicä demäâ bu laflara başka türlü?*
- *Neçin kasabada zor solumaa? Bu soruşa cuvap edärkän, kullanın lafi ekologiya. Bu lafın maanasını bulup, annadın neydir o ekologiya?*
- *Okuyunuz da söläyiniz, beener mi avtor kasabayı? İnandırın bakışınızı.*
- *Tutun peeti aklınızda, üürenin kiyatsız sölemäâ.*

Nastradinin türküsü

Yarım dünnä oldu eşeklän bän gezerim
Bän diilim ne kayet korkak, ne dä girgin.
Ama kahırları bän hepsini enseerim,
Benim adım boşa mı Nastradin?

Kimi sıra kıtlık imeesinä geçirim,
Kimi kerä ne yoktur sanki şkembedä?
Olêr vakıt bän, izlerdän sucaaz içirim,
Geler vakıt, doyêrim şerbedä.

Bän yazın, karannık olsun, isteerim,
Beenerim, gök olsun dolu yıldız.
Bir otlukta ya başçada bän geceleerim,
Sän sanma, ani herkerä yalnız.

Sabaalän padişahlan lafederim –
O yok etmäâ isteer beni bir zındana.

Bän bir gözäl yalan ona söleerim –
Avşamnän o altın baaşış verer bana.

Bän gülümseerim, tepemi bän kaşyêrım,
Açan çekerim içimä taazä soluk.
Dokuz yıl bir kat ruba taşıyêrım,
Kuşlar beni sanêrlar korkuluk.

Bän insana pek siirektä küserim,
Benim ürääm gecä-gündüz açık.
Barıştırêrım, güldürerim, sud keserim
Bana da bitkidä düşer bir ikramcık.

Şerbet – ölä bir içki; tatlı su;
zından – kapan.

Mariya Mercanka

Mariya Mercankanın duuması 1951-ci yılda Gagauziyanın Beşalma küüyündä. İlk okulda ana dilindä üürensin kısmeti varmış. Ana dilinä havezli sesirgenärmış uşaklıından.

Bu gün dä gagauz dilinin güzelliini, zenginini, paallını yaratmalarında gösterer.

Mariya Mercanka Gagauziya Yazarlar Birliin azasıdır. Onun yaratmaları „Ana sözü“, „Gagauz sesi“, „Halk birlii“ gazetalarında; „Saba yıldızı“ dergisindä; „Türkün sesi“ toplumunda tiparlandılar. Yaratma toplumu „Baht nazı“ 2008-ci yılda basıldı.

2013 yılda Mercankanın taa iki yaratma toplumu çıktı: „Haydin okumaa“ hem „Meneşalar çıvgında“.

Kucaklan güneş daadan

(D. Kara Çobana – üüredicimä, üreemä paalı adama)

Bu yaşamakta bir büyük iş, açan buluşêrsın yada yaşêêrsın yakın bir geniş ürekli, talantlı hem akıllı adamnan. Ama açan bölü adam senin üüredicin, da o seninnän taman o vakıtta, nezaman kuşçaaz gibi sa-vaşêrsın sarını yutmaa, kanatlanmaa, o zaman, açan nicä göçenciktä açılêr gözlerin dünneyä – bu bir büyük kenarsız kısmet.

O vakit biz taa annamardık, kim bizä deyni bu fasıl, bizim fikirimizä uyan adam. Bilmärdik, ani bu pek sürek düşüş bizim yaşamamızda.

Çok işlär silindilär, soldular fikirimizdä, ama Onun işleri şıralı, taazä kaldılar çok vakıda.

...Tä gideriz şkolaya, da köprüdä O şen karşılêêr bizi, da esap alêr, kimdü ne var meraklı.

– Ya bakın Kostiyä. O büün eni kalpaklan. Ne gözäl biyazlan kara alacalar var bu kuzu derisindün kalpakta. Bu kalpak pek yaraşêr Kostiyä, – esap alêr O.

Bu laflardan Kostinin ürää erinä geler: evdän o çıktıydı aalayarak, deyni utanardı giimää bu kalpaa. Bir gün Kati geldiği şkolaya kakusunun fistanınan. Fistan gerää gibi uzundu Katiyä. Ama açan O mayıl oldu o fistana da dedi, ani fistan düzer Katinin boyunu, bizim üreemiz kırıldı, ani bizdä yok bölä fistan.

Büün da tutêrın aklımda, nicä İlişkanın pesmetçikli dokuma torbasına ölä şaştıydı, sansın önündä incäzanaat yaratmasını gördüydü.

Köprüdän şkolaya etişincä O etiştirärdi bizä çok işlär annatmaa, göstermää. Biz duyardık, ani O sert, ama o yalpak sertikti. O pek sertlenärdi, açan biz vakıdı boşa geçirärdik. Urokların aralarında da biz durmardık haylak.

Onun yardımınan biz resimnärdik bişey, ya örärdik kazaldan türlü işlär. Kendi ellerimizlän ördüydük kazaldan hasırcık dâ döşettiydik kapunun eşiinü, bankaların yanına.

Pek beenärdık, açan O bizimün bilä oynardı. Tä bir kerü O bizimnän barabar meklärdi erdä, bankaların arasında, bir dâ açıldı kapu. Klasa girdi direktor. (Olmalı biz unuttuyduk, neredä bulunêrız, da büyük şamata ortalı kaldırdıydı). Donduran seslän direktor sordu, nändä bizim üüredicimiz? O enikunu kalktı, silkti üstünü, sora şen-şen söledi, ani biz oynêêrız. Direktor teklif etti onu kabinetinä da çıktı.

Biz hepsimiz donduk. Gördüynän bunu, O kıldı bizä gözünü, gülümsemi da dedi, ani Onun canı acıyêr bu adama. Ozaman biz annamadıydık ne için. Canımız açıdıydı üüredicimizä, ani Ona düşecek bizim betirimizä.

Unudulmaz o günnär, açan Onunnan barabar çıkardık çayıra. Herbir otçaaza, çiçecää, O ölä şaşardı, ani yoktu nicä durmaa bir tarafta.

Açan oturardık bir çimen gölcüündä, O annadardı bizä pek meraklı işlär. İlkyazın biz Onunnan doyamardık solumaa salkım çiçään kokusunan, örmää feneş pipiruda otundan hem türlü başka kır çiçeklerindän.

Açan yayaardı sıcak ilkyaz yaamuru, biz kaçmardık örtü altına, ama, soyunup yalnayak, gezärdik Onunnan bilä duruk seldä. Aazımızlan tuttardık yaamurun iiri damnalarını. Taa şindiyadan unudulmêêr o yaamurların dadı hem kokusu.

Çok kerä, bittiyän uroklar, o bakardı bizä şiret, naşesä adayın bakışlan, da sorardı, kim kayıl gitmää Ona evä?

Bizä bu da lääzımdı: sevinmeliktän urardık şamarlarımızı, atlardık yukarı, zerä bilärdik, ne bekleer bizi Onda evdä.

O da sevinärdi bizimnän, alardı da atardı birkaçımızı yukarı. Bän dä çok kerä o sıradaydım.

Unudulmaz duygu, açan sevgili kaavi ellär atêr seni yukarı, da sän yukardan bakêrsın aşaa birazcık korkuyulan, da görersin onun şafklı gözlerini, angıları üreklendirer hem baaşlêêr çok sevinmelik.

Sora tutunardık kol-kol da iiri adımnardık Gibana dooru, neredäydi onun evi. Orada bizä karşı çıkardı onun yalpak anası. O tezicik koyardı sofraya, ne bulunmuştu o gün onun dolabında. Taa çok koyardı piinirlän ekmek hem eşil suvan. Biz çok yalvartmardık kendimizi da sarıverirdik sofrayı. Gelärdi, ani bölä datlı imük yok birerdä başka.

Sofradan sora hepsimiz geçürdik eşil fidannarın altına. Orada döşeliydi parça pala, vardı, albom yapraa, karandaş, mızga çamur hem taa başka tertiplär. Burada angımız ne beenärdi, onu da yapardı. Birazımız resimnärdik, birazımız mızga çamurdan yapıştırdık nesä. O da oturdardı birimizi kendinü karşı da yapardı skulptura. Coyumuz sarardık Onu da siiredärdik, nicä işleerlär Onun becerikli elleri. Nicä masalda, bir topalak çamur dirilärdi gözümüzün önündä, da dönärdi onun büülü ellerindä bir gülümsür kızçaaza, yada bir dürük çocucaa. İşlärkän, O hiç susmardı, hep bir güldürürdü bizi.

Çok kerä onun anası bizimnän oturardı. Sendi aklıma, nicä büyük ho-dulluklan o deyärdi:

– Benim Mitikam diil nicä hepsi. Onun ürää pek islää, O Allahtan talantlı. Bän bunu duyêrım.

Bizä fasıl gelärdi, ani o bizim üüredicimizä deer „Mitika”. Kalan laflar etiştirlär bizä, açan büüdük. Küçük kenä biz sayardık, ani O bizimnän oynêêr, da hiç annamardık, nicä O bizi gün-gündän üüreder saymaa, okumaa, lafetmäâ. Annamadık, nicä O uyandırdı bizim üreemizdü duygu sevmää ana tarafımızı, dilimizi. Nicä O üüretti atlatlamaa hem tamahlanmaa bu dünnedä yapmaa iilikli unudulmaz işlär. Fukaara vakıtta geçti bizim küçüklüümüz. Yoktu gözäl çantalarımız, cins rubamız. Ama bizim kasavetsiz uşaklımız aydınnıktı, kısmetliydi taa çok onuştan, ani bizimnendi bu vakıtta bu güneş daadan adam. Kısmetli uşaklım için derin diz çökerim bu adamın önündä.

Pesmetli dokuma – gagauzlarda ulama dokumanın kafesli çeşiti;
kazal – papşoy kundan yaprakları;
pipiruda otu – kır otu, angısınnan Pipiruda yortusunda su serperlär;
Giban – Beşalma küüyün bir bölümün adı (sokaa);
mızga çamuru – skulptura işinä yarayan suaşkan hem yapışkan çamur.

- **M. Mercankanın annatmasını okuyun.**
- **Kimin için avtor yazêr? Kim o adam, neredä yaşarmış? Ne taa bilersiniz bu adam için?**

- *Neçin Mercanka sayêr, ki bôlä üüredici pek siirek düşüş uşakların yaşamasında?*
- *Sıralayın ne işlär uşaklar yaparmışlar Onun yardımınan?*
- *Neçin avtor kendi üüredicisini büük bukvaylan yazdırêr?*
- *Annadın ne türlü uşaklar hem üüredici kendilerini götürmüşlär, açan yaamur yaayarmış?*
- *Angi epizodu en çok beendiniz?*
- *Nereyi en çok uşaklar sevârmışlär üüredicisinnän gitmä?*
- *Neylän zanaatlanarmışlar uşaklar onun evindä?*

Ana dilim

<p>Kendi dilim – aklım kanım! Seninnän hoş düüler canım. Göktän dilim! Gözäl dilim! Dolgun, duruk senin selin!</p>	<p>Laf bulmuş serbestliinä, Ad vermiş sevgiliinä. Nasaat kalmış dededän... “Olmaz atılmaa dilindän!”</p>
<p>Ana dilim! Oguz dilim! Seçkin seninnän milletim. Dedä, koyup fikirini, Korumuş temelini.</p>	<p>Derin kaavi köklerim, Varkana kendi dilim. Öter dilim, yaşêêr dilim! – Dünnedä uursuz bän diilim!</p>

Dolgun – dolu
Seçkin – seçili
Uursuz diilim – kısmetsiz diilim

- *Annadın kendi laflarınızlan ne türlü annêêrsınız bu sıracıkları: “Kendi dilim – aklım kanım!” “Dolgun, duruk senin selin!”*
- *Neçin avtor sayêr ana dilini göktän verili bir dil?*
- *Kimdän kalmış bu dil bizä?*
- *Ne türlü nasaat kalmış dededän?*
- *Okuyun şiiri demekli, duygulu. Ezberläyin onu.*

Çin sabaa

<p>Solêr yıldızlık Üüsek Göklerdä Olêr aydınlık Uyanan Erdä. Uzakta duuan,</p>	<p>Gün üzü duruk, Kalkınêr duman, Vakıdı duyup. Dallarda kuşlar Uyku semesi,</p>
--	--

Artık, bulmuşlar
Dolaşık sesi.
Eşillik çiidä
Doymêêr yıkanmaa.
Sakinêr küüdä

Şamata kalkmaa.
Ayoz vakıtta,
Olmalı günää
Gerilip patta,
Raatlı uyumaa.

- *Okuyun şiiri dikatlı.*
- *Bulun literatura kolaylıklarını.*
- *Bitki dört sıracu taa bir kerä okuyun.*
- *Kayılınsız mı avtorlan, ki patta uyumaa günää?*

Todur Zanet

Duuması Gagauziyanın en büyük küüyündä – Kongazda. Kişinöv politehnik institutunu başardı. Şair, yazar. İlk şiiri “ Mali” 1977-nci yılda basıldı. İlk gagauz aftalık gazetasının “Ana sözün” temellemesindä bulundu da oldu bu gazetasının baş redaktoru. Gazetaylan barabar Moldova televiziyasında gagauzça kolverimneri hazırladı. Todur Zanetin çalışmalarınnan “Ana sözü” gazetasının yanında başladı basılmaa uşaklar için bir dä dergi “Kırılgaç”. Todur Zanet Moldova Yazarlar Birliin hem Moldova jurnalistlär Birliin azasıdır. Bu günädän var basılı kiyatları: “Zamannayêrsın, evim”, “Akardı Batıya güneş”, “Gırcırdêêr kafamın çarıkları”, “Karımcalık”, “Böcecik”, “Akar yıldız”.

Soruş

“Kim dostun?” – kuşa sorduk
Bir raatlı gündä.
“Gök maavi. Hem pak soluk.
Kanadım tüüdä.”

“Kim dostun?” – gökâ sorduk
Havezli gündä.
“Gün keskin. Bulut duruk”, –
Okuduk göktä.

“Kim dostun? Sölä, güneş!
Ver cevap bizä.”
“Er-toprak. Yalpak ateş.
Raat orta erdä!”

“Kim dostun? Ana-toprak?” –
Halkların sorêr.
“Siz, paalı uşaklarım,
Kim beni sever.

Eer Anasaydım sizä –
Koruyun beni,
Brakmayın tüfek sözä.
Yok edin cengi.

Raatlı gün – açık hava

- *Okuyun dikatlı şiiri.*
- *Neçin avtor şiirin adını koymuş “Soruş”?*
- *Kim dost kuşa? “Kanadım tüüdä.” Açıklayın bu lafların maanasını.*
- *E gökâ, güneşä? Cuvap verin, şiirdün lafları kullanalak.*
- *Angı soruşu kurdu avtor halkların adından?*
- *Siz dä kayılsınız mı Ana-topraan cuvabınnan?*
- *Neçin cenk bukadar raatsız eder Ana-topraa?*

Anama

Uçêr yıllar, ama aklım O gün seftä gittim yola,
Sık döndürer beni geeri. Çatraadan geçirdi bakış.
Tokatçıkta yalnız kaldım, Geeri baktım: durêr Anam,
Aklım tutêr bu resimi. Gür saçları da taranmış.

Hep o tokat. Hep o bakış,
Salt saçları heptän aarmış.
Uçtu zaman. Kaç yıl geçti
Kaç yıl hiç dönmedi geeri?

Gür saçları – sık saçları

- *Kimin için annadılêr bu şiirdä?*
- *Ne türlü resim avtorun aklında kalmış? Açıklayın kendi laflarınızlan.*
- *Neyä avtorun canı acıyêr?*
- *Nicä annêrsınız te bu sıracıkları: “Uçtu zaman. Kaç yıl geçti Kaç yıl hiç dönmedi geeri?”*

Evlär

Açan yıkêrlar evelki evi
Eni yapı düzmää deyni –
Sancı sıkêr mı üreeni?
Ölä bir ev eski
Büütmüş seni hem dedeni,
Kaaviledip temelini.

Açan yapêrlar bir eni evi,
Ko bir duvar kalsın eski,
Da seslesin o davacı gibi
Büünkü ömür düülmesini.
Açan yıkêrlar evelki evi,
Eni yapı düzmää deyni –
Sancı sıkêr mı üreeni?

Şen oynêêr gagauzlar!

Tarafım – altın Bucak! Sarsalanêr yapılar –
Bereket zengin, ya bak! Bu oynêêr gagauzlar!
Onu büüttü insannar – Mancalar tatlı, sıcak –
şeremet gagauzlar! Utanma buyur, konak!

Öter, öter kavallar – Kırmalar fırından!
şen oynêêr gagauzlar! Kaurmalar ateştän!
Burada ayol kızlar – Şenniktän taşêr düünnär –
Karagöz karanfillär! Bu oynêêr gagauzlar!

Açık cannı, ürekli Taşêr, taşêr filcannar –
Bakışları güneşli! şen oynêêr gagauzlar.
Öter, öter kavallar – Hey buyurun, ii dostlar!
şen oynêêr gagauzlar! Konuklêêr gagauzlar!

- *Kim büüttü zengin bereketi?*
- *Bereketi büüttüktän sora nâbêr gagauzlar? Bu soruşa cevap verin ikinci dört sıranın laflarınnan.*
- *Bulun, angı dört sırada laf gider kızlar için. Okuyun, cevap verin.*
- *Şenniklär neredä olêr? Düünnerdä imeklär nicä? Söläyin epitetleri.*
- *Sıralayın gagauz muzıka instrumentlerini.*
- *Üürenin şiiri “Şen oynêêr gagauzlar” kiyatsız sölemää.*

Afta günneri

Say: pazertesi, salı
Çarşamba da atladı.
Perşembä–afta orta,
Cumaaya geldi sıra.

Cumartesi sayıda –
Yaklaşêr bitmää afta.

Ama bak bu aftada
Bir gün kayıp sırada.

Aftada edi gün var,
Näanı saklandı pazar?
Sän saklanma, pazarım,
Zerä tatlısız kaldım.

- *Sayın aftanın günnerini pazertesindän pazarádan, sora da geeri dooru, cumartesindän başlayıp. Üürenin aftanın günnerini aklınızça saymaa.*

İlkyaz

Sefaa geldin, ilkyaz, erä
Kaarlı çiidem çiçeklerinnän
Büülerindän donuk derä
Toparlandı mürürünä
Sel bildırkı yaprakları

Helal çalışlan kürüyer,
Yufka çimen boyaları,
Sansın deniz dalgaları
Alay-alay topraa çöker.

Te näändansä peydalandı
Seftä bulut üklü yaamurlan.
Keskin bir çimçirik çaktı
Gün saklandı, gök gürlledi,
Orta doldu fasıl kokuylan.

Mürür – su yolu.

- „İlkyaz” şiirini okuyun demekli.
➤ Angı laflarlan avtor karşıleêr ilkyazı?
➤ Neylän barabar ilkyaz erü gelmiş? Şiirin laflarını kullanarak, 1 cümläylän cuvap verin.
➤ „...bulut üklü yaamurlan...” nicä bu lafları annêersinz?
➤ Ne türlü kokularlan ortalık dolêr ilkyazın?
➤ Aşaada resimi esaba alarak, kendiniz bir kısa annatma ilkyaz için düzün.

Daayım

Yorgun daayım, Kızgın üülen,
küçüklüümdä zamanında,
sıkça sevârdim İlip serin
gölgenä sularına,
konak olmaa. ikram bulmaa.

Olup kanaat
konaklına
yavaş hem raat
uyuklamaa
aaç altında.

Konak – musaafir;
İkram etmä – saygı göstermä.

- *Saygılı üürenicilär! Testi geçirin tefterlerinizä, da savaşın herbir soruşa cuvap vermää.*
- *Sınışları kendibaşınıza yapamazsanız, yardım istäyin üüredicinizdän.*

Todur Marinoglu

Şair Todur Marinoglunun duuması 1955 yılda Avdar-
ma küüyündä, Komrat dolayında. Küçüklüü dä, ilk şko-
lası da geçti bu eski gagauz küüyündä. Orta şkoladan
sora o üürendi Kişinövdä universitetä, başardı jurnalıs-
tika fakultetini. Büün işleer kendi duuma küüyündä ga-
gauz dili hem literatūra üüredicisi hem şkolanın direk-
toru. 1999-uncu yılın seçimnerindä ayırıldı gagauzların
Halk Topluşuna deputat.

Marinoglunun yaratması için şair Stepan Kuroglu
yazêr, ki Todurun şairleri gelerlär ömürün güneşli hem
bulutlu havalarından hem dä şairin can erindän. Bu laf-
lar çok doorudan göstererlär Todur Marinoglunun lite-
ratūra yolunu. Onun taa studentlik zamanında yaratma-
sı çok üüsekti, şiirleri başladılar basılmaa gazetalarda,
sora onun debüt işleri peydalandılar bir kolektiv peet ki-
yadında “İlkyaz türküleri”, taa sora çıktı onun yaratmaları

ayırı kıyatlarda hem dergilerdä “Kırlangaç”, “Sabaa yıldızı”. T. Marinoglunun bir çok meraklı kıyadı “Tatlı düşlär” çıktı 1997-nci yılda.

- *Siz vardır mı okuduumuz T. Marinoglunun yaratmalarını? Angı şiiri yada annatmayı en çok beendiniz.*
- *Düşünün dü annadın, nasıl annayabilersiniz şair Stepan Kuroglunun te bu laflarını: “... Todurun şiirleri gelerlär ömürün güneşli hem bulutlu havalarından”...?*

Dostluk

İlkyaz. Bu yalpak hoşlu vakıdı Vanışka çoktan beklärdi. Da te o geldi sıcak günnerinnän, derelerdä tunuk sularınnan, türlü çiçek kokularınnan.

Her sabaa çocuk bakardı evin bacasına. Orada bildir leleklär büütülär yavrularını, da güzün uçtular o sıcak erlerä. Şindi Vanışka umutlandı genä o sevgili dostlarınnan buluşmaa, o istemäzdi kaybetsin eski dostluunu bu gözäl kuşlarlan.

Birgün, açan hava artık heptän sıçak olmuştı, Vanışka aulda doyardı kıvrık kuzucuunu, havada işildi lelek sesleri. O bakiverdi evin üstünä. Orada gezinärdi iki biyaz, uzun enseli lelek. Onnar benzemäz-dilär onun bildirkı dostlarına, ama çocucaan ureendä büüyärdi dalgalı umut. Vanışka baardı: „Kur-kur-kur-r-r!” Leleklär o saat kondular onun yanına. Salt şindi o denedi, ani kuşların boynularında var onun kırmızı-biyaz martacıkları baalı. Uşak sarmaştı kuşlara da dedi: “Hoş geldiniz, dostlarım!”

- *Okuyun Todur Marinoglunun “Tatlı düşlär” kıyadından bu annatmayı “Dostluk”, söläyin, kim kiminnän dostlaşmış? Ne zaman? Nasıl?*

Biyaz fistan giimiş aaçlar

Biyaz fistan giimiş aaçlar,
Göktä oynêêrlar yıldızlar.
Kaplêêr Eni yıl dünneyi
Şenniklän yısıdêr geceyi.

Yarım bakêr düşünmeli,
Eni yılda geläriz bireri.
Güler insan sevinmeli,
Geçmiş yıla brakıp küsüleri.

Biyaz yorgannan sarılı
Yorgun kırlar dalêrlar uykuya,
Geçsin bu yıl duşmansızlı,
Dipsiz cenklär erdä süünsün heptän.

Aydın gecä, lafçı gecä,
Seni bän büün alêrım oynamaa.
Aydın gecä, lafçı gecä,
Bir salt sän varsın büün dolaylarda.

- *Yılın angı zamanı için yazılı bu şiir?*
- *Şair nasıl ister geçsin bu gelân Eni yıl? Bulun o şiirin sırasını.*
- *Aklınıza getirin, nasıl geçti sizin дә bir geceniz Eni yıla karşı? Annadın.*
- *"Biyaz fistan giymiş ağaçlar..." Sanki, ağaçlar olur mu fistan giisin? Nasıl annama bu sırayı, söläyin. Bu artistik kolaylına nicä deniler?*

Lüzgär oynêêr..

Lüzgär oynêêr kara bulutlan,
İilerlär fidannar erä.
Aaçtan iner uşak korkuyulan,
Konamêêr garga tellerä.

Süpürgä elindä sokakça,
Gezer lüzgär, üfleer sazi.
Olmuş booday kırdä yattıkça,
Kuvet bulamêêr uzlansın.

Güneş ateş kanatlarınnan
Atlêêr daldan eşiklerä,
Uyandırıp, dalgalarınnan.
Göllär дә ses verdi erä.

Dermen durêr, ağaçlar altı –
Taazä bir dal dolu emişlän ...
Bölük-bölük koyunnarı
Çoban daadêr köpeklerinnän.

- *"Lüzgär oynêêr" nasıl temaya yazılı?*
- *Kim kırmış taazä bir dalı üklü meyvaylan?*
- *Sıralayın, nelärlän oynêêr lüzgär?*
- *Laflar meyva-emiş neydir? (sinonim mi osa antonim mi)*

Gül-çiçek dolaylar

Gül-çiçek dolaylar,
Çin-sabaalän gün urdu.
Düş görän uşakları,
Pek kolay uyandırdı.

Çok käämilsin, tarafım,
Hoş geler pek üzündän.
Ah, olsun bir sızıntın
Er yakarkan gölgedä!

Türküyä kutlar girdi,
Karannık braktı eri,
Koraflı kırlar şilêêr
Çok türlü ekin dolu.

Ozaman en kısmetli
Olacam bän dünnädä.
Şiirim дә hoşbetli
Olacaktır küüyümdä.

Höşbetli – çok beklenmiş, çok saygılı;
kutlar – selännär, sevinmeliklär, mutluluklar...

- *Okuyun, üürenin yukarkı şiiri kiyatsız söylemää.*
- *Şiirin bu iki zor laflarını aklınızda tutun. Düzün onnarlan birär cümlä da yazın tefterlerä.*
- *Nezaman en kısmetli olacek şair? Cuvap edin şiirin laflarınnan.*

- *Söläyin, beenersiniz mi Todur Marinoglunun şiirlerini? Neçin?*

Zaman sözü

Dünnä döner,	Bizä söleer,
Dünnä döner,	Bizä söleer,
Bizdän saklı	Ani haslı
Dünnä döner,	Dünnä döner,
Dünnä döner.	Dünnä döner,
Sade yıllar	Dünnä döner...

- ?** ➤ *Okuyun şiiri “Zaman sözü”, esap alın sade ne gösterer, ani dünnä halizdän döner. Biz duymêêrız, ki dünnä döner, ama, yıllardan başka, taa ne gösterer, ani dünnä döner?*
- *Neçin bu şiirin adı “Zaman sözü”?*

Vasi Filioglu

Nasıl da hepsi bizim gagauz yazıcılarımız, Vasi Filioglu da gelir çiftçilerin arasından. Duudu o 1949-uncu yılda anılmış Beşalma küüyündä. Bu gagauz küüyünä dooru deerlär “gagauzların taa bir kultura merkezi”. Burada ilk adımnarını poeziyaya yaptılar D. Kara Çoban hem M. Kösä, şindi dü büyük literaturaya çıkêr Vasi Filioglu. O üçüncü şair Beşalmadan. Yazıları sade kendisinä benzer, onun şiirleri köktän ayrılêrlar başkalarından.

Filioglunun herbir sırası gagauz karakterin canından kopma, o herkezin üreenä düşer hem taa pek bizim uşaklarımızı sevindirer.

Vasi Filioglu başardı Kişinövda agrikultura institutunu. Büün dä çiftçilii brakmêêr, işleer agronom. Onun küülüsü, şair Mina Kösä, ölä dediydi V. Filioglu için: “Filioglu, agronom olarak, büyük bereket kabuleder diil sade kırdä, ama peet yaratmasında da...”

Bucak

Paalı Bucak tarafım,	Gelmeyincä yanına,
Canabinä var lafım:	Zordur hemen tanımaa,
Nesoy bölä kısıdan	Ne takım köklü sözün,
Diiştirmiş seni insan?	Yıldızlıdır hem gözün?

Yap-yalnız ani derä,
Hep küsü tutan erä
Sarp yaşêrlar uygunnu,
El uzadıp, duygunnu.

Yamaç yok – haylak kalsın,
Çukurlar bilmeer näpsın.
Hepsicii bak yamaçlar
Kilim-baalar olmuşlar!

Da toprak – yanık evel,
Şindi bütmeer sarmaşık,
Ne dä kirpi-çökelek,
Salt baaşlêr sıcak ekmek.

Zaametimizi bizim,
Peetlerini türkümüzün
Baaşladık, Bucak, sana,
Sän dä baaşla Vatana!

- *Cuvap edin, sanki, kim okadar tez vakıtta diiştirdi Bucan üzünü?*
- *Ne lafları var şairin kendi tarafına? Cuvap edin şiirin sıralarınnan.*
- *Okuyun demekli bu şiiri, bulun onun temasını.*
- *Söläyin, kaç şair bilersiniz Beşalmadan?*
- *Vasi Filioglu benzeer mi öbür Beşalmalı şairlerä?*
- *Neylän o onnardan ayırılêr?*

Benim Beşalmam!

Beklenän vakıt geldi,
Duumalı topraam!
Günä diiştirmäm seni,
Benim Beşalmam!

Kırlangaç uzak erdän
Geldi bizlerä,
Türküsü birlik dildä –
Sevinmelerä.

Daaldı kara bulutlar
Uurundan senin,
Dirildi o umutlar
Hoşluklar derin.

Ürääm solumaa doymêr
Tarla kokusu,
El uzadêr fidannar –
Küüyün örtüsü.

Düzleştı o çukurlar.
Eveldän kalma:
Kapladı açar güllär
Seni, Beşalma.

Sarılp ta öpeyim
Seni, Beşalmam,
Kismetini peetleyim,
Ürekli anam!

Beklenän vakıt geldi
Duumalı topraam!
Günä diiştirmäm seni,
Benim Beşalmam!

- *Şiiri “Benim Beşalmam!” üürenin kiyatsız sölemää.*
- *Annadın, nasıl annêrsınız sıraları “Günä diiştirmäm seni, benim Beşalmam”?*

➤ *Olur mu, sanki, sarılıp ta öpmää Beşalmayı? Neçin şair ölä yazêr? Angi artistik kolaylıklarını kullanêr?*

Benim anam...

Borçlandım çoktan topraa	Çiçekliydir donaklık
Ömürüm ondan!	Ölçüsüz hatır!
Danışêrım bân yapraa	Daaların çalêr sıklık,
Hem sana, fidan!	Üreemi açır.

Saklılı büülü gölgän	Te durêrım altında,
Gençleri çeker,	Yanıklı sevda,
Sevgili yavklu Oglan	Sansın senin dalında
Sana diz çöker...	Sevdalı seftä...

Yıldızlı o laflardan,
Düş gibi, seni
Suvazlêr her taraftan
Kısmet elleri.

İlkyaz sesi

Hava bulutlu,
Ama umutlu,
Ama umutlu
Neyäsä islää.
Çöker karannık,

Ürääm sa yanık
Cannı bir sesä.
Bir düş kanatlı:
Bân kernu atlı,

Bân kernu atlı
Yıldız beygirdä
Usul da lüzgär
Saçak kuşçaazlar

Düzüp ses gözäl –
Uyandım birdän.
Ara karannık.
Kapu aralık.

İlkyaz – bir saalık,
Çeker şenniklää.
Usul hep lüzgär,
Çalêr kuşçaazlar.

Ölä pek gözäl –
Seslä dä seslä!

Güneş

Horozlar öter, Ko ilk laf desin
Sabaalı zaman, Gün, onda sıra,
Dolayı öper Çok kamçı sesi –
Aydınnı o dan. Sır çıkêr kıra.

Toz ko kaldırsın Gün şılaa, yaamur
Nallanmış beygir. Braksınnar ko iz.
Hep bir sarılsın Bereket olur –
Büük işä vergi. Kär dä bir deniz.

- *İlk şiirdä “İlkyaz sesi” kim uyandırdı şairi düşündän? Saçak kuşları mı? Beki, ilkyazın sesi? Düşünün, bakın şiirin adına.*
- *Hep o şiirdä, nasıl annêersınız sırayı “bir düş kanatlı”? Bölä lafbirleşmelerinä taa başka türlü nasıl olur demää?*
- *Söläyin şiirlär “İlkyaz sesi” hem “Güneş” ne temaya yazılı?*
- *Şiirlerin sıralarınnan inandırın, ani bu iki şiir yazılı bir temaya.*
- *Şiirdä “Güneş” kimdä sıra ilk laftı demää?*
- *Nasıl annêersınız metaforayı “aydınnı dan dolayı öper?”*

Ekmek için söz

Bän gelirkän işän,
Gün inärdi yamaçtan,
Bir karı karşıladım –
Hayırlı laflar andı:
”Al, çocuum, ürääm açık,
Tuz biberlän ekmecik,
Saalımız için olsun,
Tarlaya yaamur konsun,
Gündän güneş şılasın,
Yorgunnuun da ko geçsin”.

Gelmedi bana ayıp:
Hayırı şükürleyip,
Da kırıp kenarından,
Aazıma attım birdän.
... Yorgunnuum çabuk kaçtı,
Tezleyä dä gül açtı,
Şıralı o toomnuktan
Düzüldü bir peet ondan:
”Eh, ekmek, sıcak ekmek,
Stih sana türkü dä var,

Köklerin özlüydür pek
Çiçekliydir hem dallar”.
Kaldırdın bütün ayaa,
Dünnedä ne çok halklar,
Diiştirip çürük dayaa –
Kısmetli büün uşaklar.
Sän gelincä bu hala,
Diil bir yol aykırladın –
Razgeldin türlü hava –
Hep ama taazä kaldın.
Kim dä musaafir bilmäm,
Ya çiftçi zaabit uşaa –

Hepbir: ilkinki seläm
Adına senin düşär.
Var mı, sanki, ölesi,
– ”Bän bıktım ekmää”, – desin,
Sofranın ya donaklı
Laflardan bu azetsin?
– Yok! – sanêrım diil salt bän –
Büüyü -küçüü hem herbir can
Düülmesi, ki üreemin,
Hem saalı bütün evin
Dalından kopma onun,
Nasıl unutmaa bunu?

- *Angı temaya yazılı bu şiir? Sizin küüyünüzde dü var mı bu adet: ”Birkimseyi ikramnamaa tuz-ekmeklän?”*
- *Neyä dua edärmiş tuz-ekmää üleştirän karı? Bulun şiirin sıralarını.*
- *Tutunuz aklınızda şiirin öz fikirini “Var mı, sanki, ölesi, bän bıktım ekmää, – desin”.*

OKUDUNUZ MU? DÜŞÜNELİM..., ÇIKIŞLARI YAPALIM...

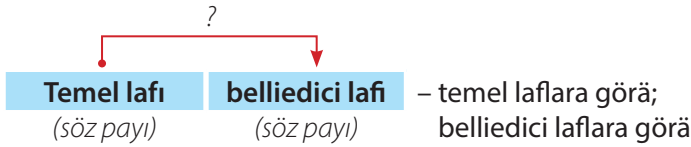
1. Ne o proza yaratması?
2. Neyä annatma deniler?
3. Kim yazdı bu sözleri: "...büük arkalar", "güçlü taşıyêrlar sırtlarında", "geniş kayışlar gibi yollar..."? Yaratmanın adını aklınıza getirin. Olur mu demää, ki avtor bu uygun laflarla artistik literaturasının büülü kuvedini gösterer?
4. D. Tanasoglunun "Analar" şiirindän sözleri kullanarak, kendi analarınız için annadın.
5. Kayılsınız mı, ani D. Kara Çobanın annatmaları yazılı kısından, ama derin fikirdä hem bir gözäl artistik dilindä?
6. İnadırın, avtorun yaratmalarını aklınıza getirerek.
7. N. Baboglunun biografiyasını annadın.
8. "Lunga-lunga, derecik" şiirindä N. Baboglu angı problemleri açıklêr?
9. Kimin adından G. Gaydarcı "İki ool" yaratmasında bir çiftçinin oolları için annadêr? Annatmanın sonunu aklınıza getirin.
10. Neredä hem nezaman S. Kuroglu duudu? Sora angı kasabada şair yaşadı hem yazdı?
11. Kimin için annatmasında "Goguşun duuma günü" K. Vasilioglu yazêr?
12. Neçin M. Kösä küü yazıcısı sayılêr? Sıralayın onun siirlerin adlarını da cuvabınızı inandırın.
13. "Çoban yıldızı" annatmasında S. Bulgar kimin için annadêr? Sıralayın personajların adlarını. Kimi en çok beendiniz? Neçin?
14. Kimin için P. Çebotar "Yıldız şafkı" annatmasında yazêr? Açıklayın.
15. Angı küüdü T. Zanet duudu? Taa ne bu küü için bilersiniz?
16. "Soruş" şiirini getirin aklınıza. Şiirin öz fikirini açıklayın.
17. T. Marinoglunun "Dostluk" annatmasında kim kiminnän dostlaşmış? Nezaman? Nasıl?
18. Neredä hem nezaman V. Filioglu duudu? Taa angı anılmış yazıcılar bu küüdü duudular? Sıralayın.
19. "Ekmek için söz" şiirinin sıracıklarını: "Var mı, sanki, ölesi, bän bıktım ekmää, – desin" taa bir kerä tekrarlayın da aklınızda tutun.

Sintaksis

Cümlä

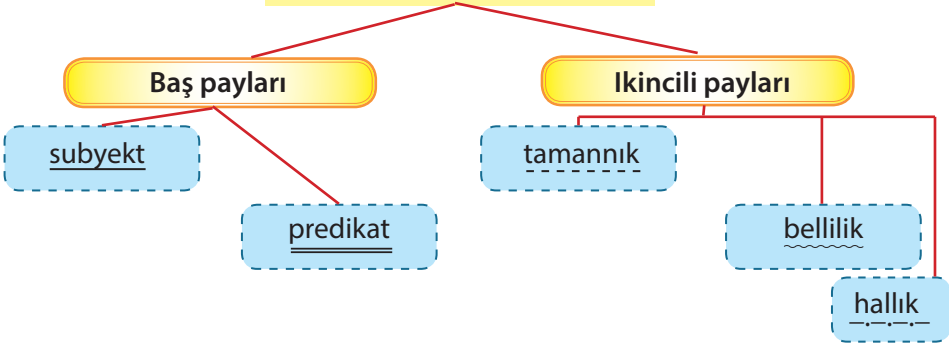
Sölemäk neetinä görä	⇒	annatma	soruş	izin
intonaŋıyaya görä	⇒	duygulu	duygusuz	
gramatika temellerinä görä	⇒	sadä	katlı	
başpaylarına görä	⇒	bir başpaylarına görä		belli üzül, bellisiz üzül, üzülsüz, bütünneşik üzül (başpayı-predikat), deyici (başpayı-subyekt)
iki başpaylı	⇒	var	subyekt	hem predikat
ikincili paylarına görä	⇒	dar	geniş	
cümlenin paylarına görä	⇒	dolu	yarı	
var mı	⇒	birsoy payları, danı ŝmak, koyulma laf, ayırılma paylar		

Lafbirleşmesi

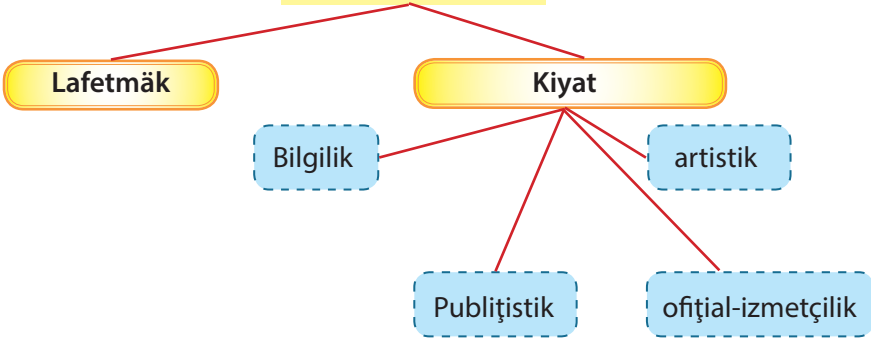

danıŝ.	aderl.	aderl.	iŝhal.	işl.
Ana tarafım,	<u>bän</u>	seni	bitkisiz	<u>beenerim!</u>
(izin, duygulu, sadä, iki başpaylı, geniş, dolu, var danışmak)				

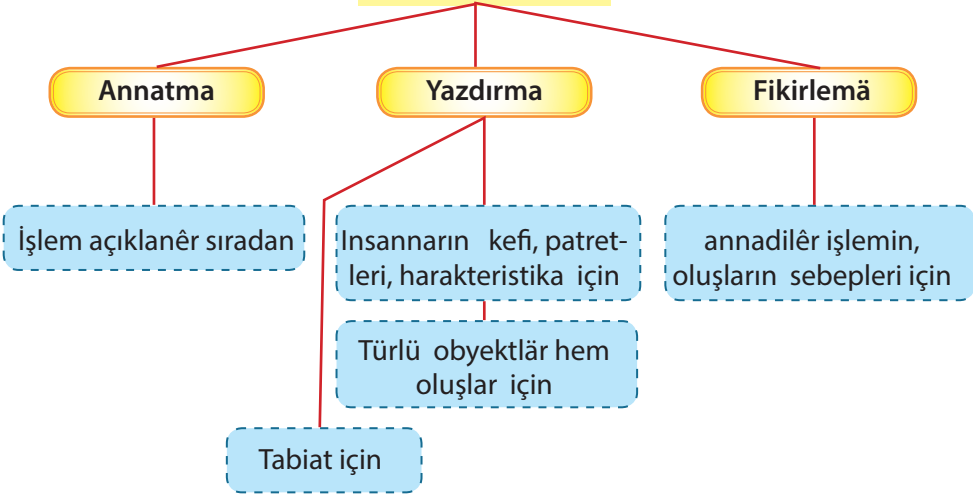
CÜMLENİN PAYLARI

SÖZ STİLLERİ

SÖZ TIPLERİ

TUTUNUZ AKLINIZDA BU LAFLARIN YAZILMASINI

A

Aalayış
Aalem
Arif
Ayaz
Avşam-sabaa
Açıkgöz

B

Baacılık
Baas
Badaşmaa
Başça
Beenmää
Beeri
Birkaç

C

Cansız
Cennet (ray)
Cumaa

Ç

çalgıcı
çamcaaz
çimçirik
çöşmä

D

daacı
diiren

E

esmää
eşmää

F

farkulița
fukaara
fusta (yubka)

G

gagauzça
gamsız

gecä-gündüz
git-gidä
göz-kulak olmaa

H

haber
halsız
haseetlik
hayın
hıştır

I

iilik
iinä
ihtyar
işçi

K

kabaatsız
kayet
keez

L

laap
lüzgerlenmää

M

maraz
mayıl

N

naanä
neet
nicäsä

O

olur-olmaz
ool

Ö

ödeşmää
önderici

P

paasız
pança
piinir
payacına

R

Raabetsiz
Raametli
Rökä

S

Saabisiz
Sebepsiz
Soymaa

Ü

Üünmäk
Üüsek
Üzsüz

Y

yaamur
Yaarın
Yalanmaa
Yuurt
Yuurmaa

Z

Zaametsiz
Zanaat
Zännık
Zeedä
Zor
Zorlan
Zümbül
Zümbüllü

Kullanılmış literatura

1. Arnaut D. I. lirikadan.
2. Baboglu I. I. "Gagauz dili hem literatura" 8-ci klas. – Kişinöv: "Ştiința", 2008.
3. Baboglu N. I. Sözlük. Gagauzça-rusça hem rusça-gagauzça. –Kişinöv, 1993.
4. Baboglu I. I. hem Baboglu N. I. "Gagauz dilindä gramatika kural-ları". –Kişinöv: "Ştiința", 2000.
5. Bulgar S. S. Annatma toplumu.
6. Vasilioglu K. K. Annatma toplumu "Ana tarafim-benim sevgilim" –
7. Kişinöv, "Ştiința", 2005.
8. Kırmızı E. Sözlük. Rusça-gagauzça-türkçä-rumunca. Turçiya. – 2010.
9. Kior I. F. lirikadan.
10. Kuroglu S. S. Annatma toplumu "Yollar" –Kişinöv, "Ştiința", 2000.
11. Çakir M. M. Gagauzlar: istoriya, adetlär, dil hem din. –Kişinöv, "Pontos", 2007.
12. Програма «Гагаузька мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання», автори А. М. Мілков, І. Ф. Кіор, М. Ф. Чебанова.

İçindekilär

§ 1. Gagauz dili için haberlär	3
§ 2. Söz payları	4
§ 3. TekrarlamakSöz payları. Adlık. Nışannık. Aderlik.....	6
§ 4. Lafetmäk ilerlemesi	10
§ 5. Tekrarlamak. Sintaksis	12
§ 6. Sintaksis. Lafbirleşmeleri hem cümlä	13
§ 7. lafbirleşmelerin çeşitleri: işlikli, adlıklı hem işhallıklı lafbirleşmeleri.....	16
§ 8. Lafbirleşmelerin bölümneri	19
§ 9. Bellilikçi lafbirleşmelerin çeşitleri: birinci, ikinci, üçüncü izafetlär.....	22
§ 10. Çiftli laflar	28
§ 11. Bölünmüz lafbirleşmeleri.....	30
§ 12. Sadä cümlä	32
§ 13. Annatma, soruş hem izin cümlelär	37
§ 14. Cümledä laf baalantısı.....	39
§ 15. Cümlelerin baş payları. Subyekt nicä cümlelerin baş payı	41
§16. Predikat. Sadä hem katlı predikatlar	45
§17. Predikatın subyektlän uzlaşması	48
§18. Cümlelerin ikincili payları: tamannık, bellilik, hallık	50
§ 19. Dooru hem kıynaş tamannık.....	55
§ 20. Bellilik. Eklembellilik	58
§ 21. Sadä cümlelerin kuruluşça soyları	61
§ 22. Bir başpaylı hem iki başpaylı cümlelär.....	65
§ 23. Belli üzül cümlelär.....	67
§ 24. Bellisiz üzül cümlelär	70
§ 25. Bütünneşik üzül cümlelär	72
§ 26. Üzülsüz cümlelär	75
§ 27. Deyici cümlelär.....	76
§ 28. Sadä cümlelerin sintaksis analizi	78
§ 29. Okumak – annamak tekstleri türlü stillerdä hem tiplerdä.	81

SÖZ İLERLETMESİ

§ 30. Sıradan (aazdan) annatmak tekstleri türlü stillerdä hem tiplerdä yazdırarak anmak taşlarını hem maaleyi, küüyü, erleri, kasabaları	85
--	----

§ 31. Üüretmä yazılı takrir türlü stillerdä hem tiplerdä. Yazdırma elementleri anmak taşları, maaleyi, küüyü, kasabayı yazdırarkana.	87
§ 32. Çevirmäk teksti ukrain dilindän gagauz dilinä	89
§ 33. Yaratma- yazdırma kendi fikirinä görä küüyü, kasabayı (adınını, istoriyasını; annadın görümnü erleri, anılmış insannarı, adetlerini	90
§ 34. Aazdan ayırılma takrir annatma teksti anmak taşları hem maalä için, küü için, kasaba için	92
§ 35. Protokol.....	94
AUDİROVANIYE	95
YAZILI LİTERATURA	106
TUTUNUZ AKLINIZDA BU LAFLARIN YAZILMASINI	172
<i>Kullanılmış literatura</i>	173

Навчальне видання

КУРОГЛО Надія Іванівна, ВЕЛІКСАР Людмила Георгіївна,
МІЛКОВ Анатолій Миколайович, КІОР Іван Федорович

Гагаузька мова

для загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою
підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Художник Вікторія Дунаєва
Технічний редактор *Сергій Максимець*
Коректор *Іван Кіор*
Дизайн і верстка *Ігоря Стусика*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 14,25. Обл.-вид. арк. 11,50. Наклад 228 прим. Зам. № 1084.

Видавець і виготовлювач видавничий дім "Букрек",
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.
www.bukrek.net.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р